www.sindhsalamat.com

بابائي سنڌ جي
سنڌ لاءِ جدوجهد

جـــو

تاريخي ۽ معلوماتي جائزو

تاريخ اشاعت ٢١- مئي ١٩٧٣ع

(سڀ حق ۽ واسطا قائم)

جلد اول — امداد طور ٻه رپيا — تعداد هڪ هزار

سنڌ هاري ڪاميٽي

هاري آفيس، حيدر چونڪ

حيدرآباد سنڌ.

www.sindhsalamat.com

ٻه ڳالهيون سچڻ

- بابائي سنڌ جي وفات کان پوءِ، پهرين جولاءِ ١٩٧٠ع ”مجلس - چهلم“ جي موقعي تي، اسان ٻه ڪتاب پيش ڪري چڪا آهيون. هڪ ڪتاب ۾ ملڪ جي عظيم شخصيتن وٽان آيل پيغام ۽ اخبارن جا تاثرات ڏنل آهن.
  ٻئي ڪتاب ۾ بابائي سنڌ جي عملي زندگي، سچي تصويرن جي صورت ۾ ڏنل آهي.
  ٽيون ڪتاب ٢٥- آڪٽوبر ١٩٧٠ع تي بابائي سنڌ جي ولادت واري ڏينهن ”جشن - ولادت“ نالي سان سٺ صفحن تي شايع ڪيل آهي.

- سنڌ هاري ڪاميٽيءَ طرفان هيءُ چوٿون ڪتاب، اسان بابائي سنڌ ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي جي ساليانه تي ورسيءَ تي اڄ اوهان جي خدمت ۾ پيش ڪري رهيا آهيون.
  هن ڪتاب ۾ بابائي سنڌ جي سياسي، سماجي ۽ ذاتي زندگيءَ تي سنڌ جي مشهور اديبن ۽ بابائي سنڌ جي عقيدت مند دوستن جي مضمونن کانسواءِ ۽ سرڪاري ملازمت ڇڏي، سنڌ هاري ڪاميٽيءَ ۾ شريڪ ٿيڻ بعد، صدر سنڌ هاري ڪاميٽيءَ جي حيثيت ۾ پنهنجن ساٿين سان گڏ، سنڌ مٿان ٿيندڙ ظلم ۽ نا انصافين خلاف جيڪا ٻه جدوجهد ڪئي آهي. انهيءَ جو مختصر ۾ تاريخي ۽ معلوماتي جائزو پڻ پيش ڪيو ويو آهي. جيڪو سنڌ جي تاريخ ۾ دستاويز جي حيثيت رکي ٿو.
  هن ورسيءَ ۽ ڪتاب جي ڪم ۾ اسان سان جن ٻه همدرد دوستن، هاري ورڪرن، مالي ۽ قلمي تعاون ڪيو آهي. انهن جا اسان بيحد ٿورائتا آهيون ۽ اِها اميد اٿم ته اهي حضرات هميشه اسان سان ڀرپور تعاون ڪندا رهندا.

- افسوس اٿم ته هڪ مهيني کان اخباري اعلان، خطن ۽ روبرو عرض ڪرڻ جي باوجود ٻه هن ڪتاب لاءِ سنڌ مان ڪنهن به سنڌي اديب، شاعر، پنهنجو مضمون يا شعر ڪو نه موڪليو، انهيءَ لاءِ ڇا ڪجي؟ اِها شڪايت سنڌ جي عوام جي عدالت ۾ پيش ڪريون ٿا. بس هاڻي عوامي عدالت تي ڇڏيل آهي جيڪو فيصلو ڏي؟

- سنڌ هاري ڪاميٽيءَ فيصلو ڪيو آهي ته هن کان پوءِ هر ورسيءَ تي بابائي سنڌ جا جيڪي سنڌي ۾ ڪتاب شايع ڪيل آهن آهي ۽ جيڪي انگريزي ۾ سنڌ جي مسئلن تي پمفليٽ لکيل آهن. انهن سڀني جو سنڌيءَ ۾ ترجمو ڪري ڇپايا وڃن. اهو ئي سبب آهي جو اسان هن ڪتاب جي بازاري قيمت جي بجاءِ ٻه روپيه امداد جي طلب ڪئي آهي. مونکي اميد آهي ته سنڌ جا محب - وطن دوست امداد جو همٿ ڏ گهيريندا ۽ ٻه روپيه امداد ڏئي هيءُ ڪتاب خريد ڪري اسان سان ڀرپور تعاون ڪندا.

جيئي سنڌ، جيئي جتوئي

اوهانجو

غلام حسين سومرو

جنرل سيڪريٽري

سنڌ هاري ڪاميٽي

تاريخ ٢١- مئي ١٩٧٣ع

حيدرآباد

www.sindhsalamat.com

غلام محمد گرامي

باباءِ سنڌ

حيدر جي ھٿان، وڙھہ تہ ويري مارئين (لطيف)

”بابائي سنڌ“، حيدر بخش جتوئي ’حيدر‘، جي عظيم ۽ آدرشي شخصيت انهن تاريخي ۽ آدرشي انسانن ۾ شمار ڪري سگهجي ٿي، جن ڪي ”تاريخ ساز“ چيو ويو آهي. ’حيدر‘ جي انقلابي ۽ آدرشي شخصيت پنهنجي علمي ۽ عملي جدوجهد جي خيال کان، منهنجي نظريہ ۽ تحقيق موجب ”دودي ۽ درياءَ خان“ جي هم پائيہ شخصيت آهي.

ـ ’دودو‘ بادشاهہ هو، ۽ ’درياءَ خان‘ وزيراعظم ۽ سالار جنگ هو. وٽن وسيلن ۽ ذريعن جي ڪابہ اڻاٺ ڪانہ هئي. انهن جي مقابلي ۾ ’حيدر‘ زماني جي ضرورتن جي خيال کان، توڙي ظاهري وسيلن ۽ ذريعن جي لحاظ کان آزاد بہ هو ۽ مستغني بہ هو. ”درياءَ خان ۽ دودي“ جي عظمت انهن جي مجاهدانہ ڪردار ۾ مضمر آهي، جو ڪردار لشڪرن ۽ فوجن، سامان ۽ دولت جي موجودگيءَ ۾ ادا ڪيو ويو، پر ’حيدر‘ جو ڪردار ظاهري طور تي نہ لشڪرن ۽ فوجن جو محتاج رهيو ۽ نہ ساز ۽ سامان، جو گهرجائو رهيو. ’حيدر‘ نہ دولت ۽ سرمائي جو محتاج رهيو ۽ نہ انقلاب پسند سائين جو محتاج رهيو. ’حيدر‘ پوري زندگي ”دل ۽ دماغ، قلم ۽ علم“ جي هٿيارن سان جهاد ڪندي گذاري ڇڏي. لشڪر ۽ هٿيار، ساز ۽ سامان، دولت ۽ ذريعا فقط چار هئا. ”دل، دماغ، قلم ۽ علم.“

ـ انساني تاريخ ۾ تمام ٿورا تاريخ ساز انسان نظر اچن ٿا، جي تنها نموني ۾ تاريخ ساز معيار ۽ اقدار جا حامل رهيا. ’حيدر‘ بہ اهڙن تاريخ ساز انسانن ۾ شمار ڪري سگهجي ٿو.

ـ جديد نفسيات جي چاڻن، ڪن عظيم شخصيتن ڪي غير معمولي صلاحيت، عمل ۽ ڪردار، اخلاق ۽ آدرش جي خيال کان ”عبقري“ ۽ ”جينيئس“ قرار ڏنو آهي. اهي پنهنجي دور کان گويا صديون اڳ ٿا پيدا ٿين، انهن جو ”ڪردار ۽ پيغام“ حال کان صدي ڪن پوءِ واري دور لاءِ انقلابي ۽ آدرشي نصب العين ڪري قبول ڪيو وڃي ٿو. ’حيدر‘ جي ”جينيئس“ شخصيت ۾، عبقريت، جا لازوال آدرش ۽ نقوش ملن ٿا.

ـ ”حيدر“، علم جديد ۽ قديم جو پنهنجي معاصر دوستن کان وڏو عالم ڪري مڃيو ويو آهي. ’حيدر‘ شاعرانہ دل ۽ دماغ وارو حساس ۽ سڀاجهو انسان هو. ’حيدر‘ تحرير ۽ تقرير جي ميدان شعلہ خيز ۽ باطل سوز ”بيان“ جو مالڪ هو. ’حيدر‘ اخلاقي حيثيت سان، بلند ڪردار شخصيت جو آئينہ دار هو، سندس فقط هڪ ”روپ“ هو، هو ابن الوقت اڳواڻن ۽ قومي خدمت گذارن جي دعوائن واري ”بهروپ“ کان گهڻو بلند هو، هو سياسي ليڊر نہ هو، پر هڪ قسم جو ”مصلح ۽ رفارمر“ هو، ان ڪري سندس حق گوئيءَ ۽ حق پسنديءَ ۾ ڪوبہ فريب ۽ ريب نہ هو. ’حيدر‘ لاطمع هو ۽ مرد قلندر هو، کيس ذاتي شهرت ۽ مقبوليت، ذاتي تعريف ۽ توصيف، ذاتي وڏماڻهپائيءَ ۽ ذاتي وجاهت، صدارت ۽ امارت کان نفرت هئي.

ـ ’حيدر‘ درويش صفت هو، سندس اخلاقي اوصاف صوفين ۽ درويشن، تارڪن ۽ زاهدن وارا هئا، سندس لٽو ڪپڙو بہ سادو، اٿڻ ويهڻ بہ سادو، ماڻهن سان ملڻ جو ڍنگ بہ سادو، سفر ۾ بہ سادو، تہ حضر ۾ بہ سادو. اها سادگي، سندس ”فطري اخلاص“ مان پيدا ٿي هئي. جديد نفسات جي ماهرن جي راءِ موجب، ان قسم جو انسان، پنهنجي طبعي جبلت موجب، پنهنجي زمانہ ساز دور ۽ ان دور جي منافقانہ وضع داريءَ جي خلاف، ”حقيقت پسند ۽ صالحيت پسند، صداقت پسند ۽ اخلاص پسند“ ٿئي ٿو. ’حيدر‘ ۾ نہ نٺ نانگر ڏنوسون ۽

www.sindhsalamat.com

نہ آڪڙ شاڪڙ ڏٺيسين. ’حيدر‘ ۾ نہ نفاق ڏٺوسون ۽ نہ ريب فريب ڏٺوسون . ’حيدر‘ جا بہ ڳالهہ ڪئي، سا سورنهن آنا سچي، پوءِ اها ڪڙي ڇو نہ هجي!

سچ ٿا مرد چون، ڪنهن کي وڻي نہ وڻي!

تختہ دار تي بہ حق چيائين، جيلن ۾ بہ حق چيائين. مارشل لا جي دور ۾ بہ سچ چيائين، ۽ ڪورٽن ۾ بہ سچ ٻڌايائين. مرندي دم تائين سچ چيائين. سنڌ جي هن عظيم سورهيہ سورمي جو بيان توڙي تحرير، عمل توڙي ڪردار، سڀ ’سچ‘ جي مرڪز تي قائم رهيا.

’حيدر‘ جي شخصيت جي تشڪيل ۽ تعمير ۾ اهڙا اخلاقي عناصر ڪيئن پيدا ٿيا؟ اهو هڪ جدا بحث آهي. اگر مختصر طور ڇئجي تہ پوءِ رڳو ائين چئي سگهندس، تہ ’حيدر‘ ان درويشانہ مسلڪ واري خاندان جي سلسلي جي پيداوار آهي، جنهن مسلڪ ۽ مذهب کي، فلسفہ حيات، توڙي ’فلسفہ تصوف‘ ۾ وڏي حيثيت حاصل آهي. ’حيدر‘ جو فقيراڻو خاندان، سنڌ جي ڪلهوڙن حاڪمن جي سهرودي طريقي سان وابستہ رهيو آهي. ڪلهوڙا حاڪم فقير بہ هئا ۽ حاڪم بہ هئا ۽ فڪر ۽ فڪر، سوز ۽ سماع، جا صاحب هئا. لطيف خوب فرمايو آهي:

ڏينهان ڏورن ڏت سين، راتيون ڪن رهاڻ،
عمر تنين ڪاڻ، منهنجو روح رڙيون ڪري.

ـ فقر ۽ اخلاص، زهد ۽ ترڪ دنيا، خلق جي خدمت ۽ انسان سان محبت، تصوف جو اهو عالمگيرائر آهي، جنهن کي نفسيات جا ماهر بہ مڃين ٿا. حيدر ۾ ”توارث جي راهہ کان اهڙا“ ”اوصاف ۽ آثار“ موجود هئا، جن کيس دولت جي فريب ۽ وجاهت جي ڪشش ۾ قابو نہ ڪيو. ’حيدر‘ من جي دنيا ۾ مست رهيو، پيو تہ ’حيدر‘ جي اوائلي زندگي، ”مولانا روم“ جي ”الهامي جذبات“ ۽ ”فاسفيانہ واردات“ سان تڪشيل پذير ٿي رومي فقط ”مغز ۽ ڳر“ جو قائل آهي، هو مذهبن جي ٻاهرين رسمي ”کل تي مغز“ کي ترجيح ٿو ڏئي. ان طرح رومي، مذهبن ۽ انهن جي ”معمولات ۽ رسومات“ کي فقط ”وسيلو ۽ ذريعو“ قرار ٿو ڏئي، جي ڪنهن ”خاص مقصد“ ۽ ”خاص آدرش“ لاءِ مخصوص ڪيا ويا آهن. ’حيدر‘ مولانا روميءَ جي ان نظريہ جو زنده مثال هو. جديد علم بہ پڙهيائين ڪميونزم ۽ سوشلزم بہ مطالع ڪيائين، پر ”مذهبيت ۽ لا مذهبيت“ جي دائرن ۾ رهندي، روميءَ جي چوڻ موجب، هميشه، ”مغز ۽ حقيقت“ جو ڳولائو رهيو ۽ رسم ۽ کل کان دور رهيو.

ـ ’حيدر‘ جي ’عبقريت‘ وارن اوصافن ۾ سندس ”بهادرانہ شخصيت“ کي وڏي اهميت حاصل آهي. ”حق ۽ صداقت“ کي تحرير ۾ آڻڻ ۽ زبان سان پيش ڪرڻ کي ڪردار ۽ فلسفہ حيات جي عملي دنيا ۾ ”دعويٰ“ چئبو آهي، ان زباني ۽ بياني دعويٰ“ جي ”تائيد ۽ تصديق“ جي دنيا اڃا اڳيرو آهي. رڳو زبان سان ڪلمہ گوئي بہ مسلمانيءَ جو ڪمال ناهي: لطيف چيو آهي:

ان پر نہ ايمان، جئن ڪلمہ گو ڪونائين،
دعا تنهنجي دل ۾، شرڪ ۽ شيطان،
منهن ۾ مسلمان، اندر آذرو آهئين.

سو بهادرانہ حثيت، رڳو زباني دعويٰ، ڪتابن جي تصنيف تاليف پڙهڻ ۽ ڳالهين ڪرڻ ۽ ٻڌڻ سان پيدا نہ ٿي ٿئي. ڪتابن جي پڙهڻ سان تہ رڳو عقل ٿو وڌي، جو ”عمل ۽ شجاعت“ جو ازلي ۽ ابدي دشمن آهي. عقل، هميشه ”حيلہ ساز ۽ بهانہ باز“ ٿو رهي، ڪڏهن بہ عقل واري بزدليءَ کان ٻاهر پير نہ رکيو آهي پر ان جي مقابلي ۾ ”عشق“، هر محاذ تي ”باطل شڪن ۽ باطل سوز“ ٿو رهي دماغ جي رهنمائي، سود و زيان ۽ نفع نقصان جي دائري اندر محدود ٿي رهي، پر عشق جي امانت ۽ امامت، لطيف سائينءَ جي ارشاد موجب:

هڻ ڀالا وڙهہ ڀاڪرين، آڏي ڀال م ڀار،
مٿي تيغ ترار، مار تہ متارو ٿئين،

جي مصداق، ڀالن هڻڻ سان، ڀاڪرين وڙهڻ سان، ترار جي مٿان ترار وهائڻ سان وابستہ آهي.

عشق ناهي راند، جيڪي ڪيڏن ڳيرو،
سسي نيزي پاند، اڇل تہ اڏ ٿئي.

سو عقل آهي حيلہ جوئي ۽ عشق آهي، تختہ دار کي سينگارڻ ’حيدر‘ هميشه عشق جي دنيا

www.sindhsalamat.com

۾ رهي، باطل ڪي للڪاريو ۽ سوريءَ کي سينگاريو. چي:

سوري آ سينگار، اصل عاشقن جــو!

– ’حيدر‘ هميشه، شاه شهيد، جهوڪ ڏڏيءَ جي هن شعر:

سربر قدم يار، فدا شد، چہ بجا شد،
اين بار گران بود، ادا شد، چہ بجا شد.

تـي عمل ڪيو. ان ايثري ۽ عظيم قربانيءَ لاءِ قوم کان ڪوبہ انعام نہ گهريائين. هڪ ڀيري چند دوستن جي موجودگيءَ ۾ سندس عظيم شخصيت لاءِ مختلف قسم جا لقب چوندڄي رهيا هئا. ان وقت ”مهراڻ“ رسالي جو تازو پرچو مون کين موڪليو هو، ان تي لکيو هوم، ”بابائي سنڌ، حيدر بخش جتوئي جي خدمت ۾“. فرمايائين: ”مولانا گرامي جو تبرڪ طور چيل لقب، ”بابائي سنڌ“ ئي ڪافي آهي.“ بس اهو آهي سندس قربانين جو صلو ۽ انعام!

– سو عرض پئي ڪيم تہ ’حيدر‘ هر محاذ تي، عشق کي امام بنايو، سندس بهادرانہ بصيرت هـر ميدان تي عشق کي اڳواڻ بنايـو ۽ ڪنهن بـہ ابن الوقتيءَ جو شڪار نہ ٿيو.

– ’حيدر‘ سائنس ۽ اقتصاديات جي مطالع کان پوءِ بہ، ”حيلہ تراش ۽ بهانہ ساز“ نـہ رهيو، پـر بيباڪ ۽ بيپرواه رهيو، سائنس ۽ اقتصاديـات ويتر سندس جنون ۽ عشق کي وڌايو.

اها عشق واري بهادري ۽ بصيرت، روميءَ، جي مطالع مان ظهور پذير ٿي، جا آخر تائين قائم ۽ دائم رهي. دنيا ڏسي ورتو تہ ’حيدر‘ پنهنجي نصب العين ۽ جدوجهد کي پايہ تڪميل تي پهچڻ واري سلسلي ۾، هڪ قابل تعريف ”سنگ ميل“ بڻجي، ”ڪاروانِ حيات کان جدا ٿي ويو! بيشڪ ’حيدر‘ حب الوطنيءَ ۽ انسان دوستيءَ، جي هڪ عظيم علامت بنجي چڪو آهي. جيستائين سنڌ جيري آهي، تيستائين ’بابائي سنڌ‘ بہ زنده آهي. ”جيئي سنڌ،“ جيئي بابائي سنڌ!.

زندگي جدوجهد اڻ ٿڪ سفر
زندگي محنت، ڪنهن هاريءَ جو هر
بي سبب محنت، نہ جنهن جوانت ڪو
زندگي قربانين جو معرڪو
زندگي حيدر جي پيڙا جان عظيم
کهڙي شي آ درد ان جي کان عظيم
زندگي بي ڦل چڱائي آهي ڪا
جا ڪرم پِيي پاڻ، ڦل پِيي پاڻ آ
خلق جي خدمت کان وڌ ڇا بندگي
زندگي با بندگي تا بندگي.

– تنوير عباسي

www.sindhsalamat.com

آءِ - آءِ سومرو

جتوئي صاحب

حياتيءَ جي دور ۾ ڪجهه نه ڪجهه چيلينج سامهون ايندا آهن، هر انسان ڪي اهڙا ڏينهن ڏسڻا پوندا آهن جن ۾ انجي آزمائش ٿيندي آهي. سپڪو پنهنجي طاقت ۽ وسعت آهر انهيءَ ڪي منهن ڏئي ٿو. ليڪن زمانو فقط انهن جي سختين ۽ آزمائشن کي ايترو ياد نٿو ڪري جيترو انهن کي منهن ڏيڻ جي نوعيت ۽ طريقي کي ياد ٿو ڪري. انهيءَ مان ئي دنيا جي پردي تي مقابلي ڪندڙ جي شخصيت ۽ عظمت اڀري واضح ٿئي ٿي. جيتري قدر طريقا ۽ نوعيت سچائي سان ڀرپور هوندا. انسان جي شخصيت به اوتري قدر مڪمل، همه گير ۽ عظيم مرتب ٿيندي رهندي ۽ ان ڀرپور شخصيت جا نقش زماني تي گهاٽا ۽ اثرائتا چٽبا ويندا آهن. اهي ئي مستقبل ۾ پڻ جي رهنمائي ڪندا رهن ٿا. جتوئي صاحب انهن بلند پايه شخصن مان هو جن پنهنجي جامع شخصيت سان زماني جي هر چيلينج جو مقابلو ڪيو ۽ عظيم الشان قربانين سان وقت جي سيني تي تمام گهرا نقش چٽي ڇڏيا، جيڪي هميشه جرڪندا رهندا ۽ جن جي لازوال تابناڪي کان اسين هر وقت رهبري حاصل ڪندا رهنداسين.

چيو ويندو آهي ته انسان حالتن جو تابع هوندو آهي! حالات جا پيچ وخم انسان کي هر وقت امتحان ۾ مبتلا ڪندا رهن ٿا، وقت جون بي رحم لهرون چڱن چڱن کي لوڙهي ويندڙيون آهن، خاص طور سياسي ميدان ۾ وقت جون نيون نيون تقاضائون سياستدانن لاءِ هڪ وڏي امتحان کان گهٽ نه هونديون آهن، ۽ اها به حقيقت آهي ته وقت جي آزمائش مان گذارڻ بعد ئي ڪنهن سياستدان يا اهل دانش جي صلاحتين جي چڱي طرح خبر پوي ٿي ليڪن جتوئي صاحب کي وقت جي بي رحمي ۽ بي ثباتي ڪان پريشان ٿيڻ نه ايندو هو بلڪ زماني جي آزمائشن کي خنده پيشانيءَ سان خير مقدم ڪرڻ هن لاءِ تمام رواجي ڳالهه هئي. هم عصر سياستدانن ۾ سندس ڪردار جي بلندي جو سبب پڻ اهيو هو جنهن کي اسين سنڌ واسي ڪڏهين فراموش نٿا ڪري سگهون.

اصول سان بي پناهه عقيدت جي حد تائين محبت سندس حياتي جو قيمتي سرمايو هو، جنهن کي جتوئي صاحب آخر دم تائين سيني سان سانڍي رکيو، ڪيترائي دفعا اصول ۽ موقف تبديل ڪرڻ خاطر ڪوتاهه بين ۽ تنگ نظر افراد مٿس تنقيد ڪئي، مگر ڪڏهين متاثر نه ٿيو بلڪ وقت گذارڻ سان گڏ سندس اصول جي سچائي جا مخالف به قائل ٿي ويا، جنهن ڪري احترام، عزت ۽ مقبوليت جي جنهن مقام تي پهتو اهو شايد ئي ڪنهن ٻي صوبائي اڳواڻ کي نصيب ٿيو هجي! اها مرحوم جي حياتي ۾ وڏي ڪاميابي ۽ خوش بختي هئي ورنه مرحوم جا ڪيترائي اهڙا هم عصر سياستدان اڃا بقيد حيات آهن پر پنهنجين بي اصولين سبب هاڻي قوم کان روپوش زندگي گذاري رهيا آهن.

جتوئي صاحب جي شخصيت جي اهم خوبي ”جرات اظهار“ هئي. عملي طور خواه نظرياتي طور اهيو عنصر سندس مزاج تي هميشه غالب رهيو محض تڪاليف ۽ پريشاني جي خيال کان پوئتي نه هٽندو هو، سندس حياتيءَ ۾ ڪيترائي اهڙا حوصله شڪن مرحلا آيا جن مان هڪ وقت قلم و زبان تي حڪومت قانون طرفان بندشون عائد هيون، مگر مرحوم حق جي ڳالهه چوڻ کان دريغ نه ڪيو: جسٽس منير جي فتوئا تي جيڪو عدل و انصاف متعلق تنقيدي ڪتابچو لکيو هئائين، اها سندس جرات جو لاثاني مثال آهي ۽ بلند حوصلي جو اڻ مٽ دستاويز چئي سگهجي ٿو.

www.sindhsalamat.com

دوست محمد ابڙو وڪيل لاڙڪاڻو

ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي

ڪڏهين ڪڏهين هن فاني دنيا ۾ ڪي اهڙا انسان به پيدا ٿيندا آهن، جي آمر ٿي ويندا آهن. مونهن جي دڙي جي تهذيب ۽ تمدن جي سر زمين ۾ هڪ مظلوم انسانيت، جي علمبردار جنم ورتو، جنهن جو نالو ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي هو.

ڪامريڊ ننڍي هوندي کان ئي بلند اخلاق، ذهين ۽ اصولن جو پابند هو. هن هميشه لاءِ پنهنجو سڀ ڪجهه قربان پئي ڪيو. سندس زندگيءَ جو مقصد وٺڻ نه هو مگر ڏيڻ هو. هن سنڌ جي سپوت انهيءَ اصول تي هميشه پئي عمل ڪيو.

سنڌ جي هن مايهءِ ناز هستيءَ تعليم پرائڻ کان پوءِ روينيو کاتي ۾ نوڪري ڪئي، ۽ ڊپٽي ڪليڪٽر وڃي ٿيو. سندس ايمانداريءَ جي ساک اڄ به پراڻو ريڪارڊ ڏئي رهيو آهي. هن صاحب زندگيءَ جو مقصد عيش ڪڏهين به نه سمجهيو، انهيءَ ڪري هميشه عياشيءَ واريءَ زندگيءَ کان پري رهيو. آخر ملڪ جي نوي سيڪڙو ماڻهن کي ظلم جي چڪيءَ ۾ پيسبو ڏسي اعليٰ عهدو، شهر ۽ بنگلو ڇڏي ڳوٺن ۽ جهوپڙين ۾ دکي انسان کي سجاڳ ڪرڻ لاءِ جدوجهد ڪندو رهيو ۽ ڪشست کائيندو رهيو. ۽ سرمائيداري نظام برقرار رکندڙن طاقتن هٿان جيل ۽ بند جون مصيبتون ڪاٽيندو رهيو.

اڄ ڪامريڊ اسان وٽ موجود نه آهي سندس خال ڀيڄهو نه پرجي نٿو سگهي. بلند اخلاق انسان جنهن جي قول ۽ فعل ۾ تضاد نه هجي. هميشه هن معاشري جي ظلم جو نشانو ٿيندو رهيو. ڪامريڊ ڪافي تڪليفون ڏٺيون ۽ جن لاءِ لڙيو تن ڪڏهين به سندس ساٿ نه ڏنو.

هن وقت جنهن ڳالهه جي ضرورت آهي، آها آهي ته ڪامريڊ جيڪي ڇڏي ويو ۽ ڪري ويو آهي اُن تي عمل ڪجي.

جيئن ته ڪامريڊ جي سموريءَ زندگيءَ جي جدوجهد هاري، مزدور جي تنظيم ڪرڻ، سرمائيداري ۽ زميينداري نظام کي بدلائڻ هو. اهڙي حالت ۾ اچو ته گڏجي ڪامريڊ جي ڇڏيل پروگرام تي عمل ڪري انسان جو انسان جي هٿان ٿيندڙ استحصال هميشه لاءِ ختم ڪري ڇڏيون.

جتوئي صاحب پنهنجو پاڻ کي انهن غلط مفروضن ۾ ڪڏهين به مبتلا ٿيڻ نه ڏنو جنهن موجب ماڻهو ظاهري نام ونمود يا سستي شهرت کي ئي اصلي ڪاميابي سمجهندا آهن. بلڪ سندس نظريهءَ حيات ۽ حڪمت عملي ايڏا واضح ۽ سچائي سان لبريز هئا جو ماضيءَ قريب ۾ ڪو به اڳواڻ سندس برابري نٿو ڪري سگهي. جن مرحوم کي قريب کان ڏٺو هوندو اهي بخوبي چئي سگهندا ته نظريه جي صداقت ۽ خلوص سندس تحرير تقرير کانسواءِ نشست و برخواست ۽ هلت چلت ۾ پڻ نمايان نظر ايندا هئا، ڪڏهين به پنهنجين ناڪامين جو ذمه وار قوم يا حالتن کي نه ٺهرايائين بلڪ ناڪامي ۽ رڪاوٽ کي روشن مستقبل جو آغاز سڏيندو هو. جنهن لاءِ سندس عالي ظرف، استقلال طبيعت، فلسفانه دماغ ۽ دور رس سياسي بصيرت ڪافي هئي.

جتوئي صاحب کي مذهبي جذبات کان عاري سڏيندڙ زيادتي ڪن ٿا، هڪ عام ۽ جاهل عقيدتمند کان هو البت مٿي هو ۽ مذهب تي عالمانه بيصرت رکندڙ مسلمان هو، جنهن جو ثبوت قرآن حڪيم جو اهو تفسير ڪافي آهي جو مرحوم وفات کان ڪجهه سال اڳ شروع ڪيو هو ۽ هن وقت ڪيترن جلدن ۾ مسوده جي صورت ۾ موجود آهي ۽ اهل علم لاءِ هڪ قيمتي علمي خزانو آهي.

جتوئي صاحب بلند حوصلي، اعليٰ ڪردار، جرات ۽ اصول جي سچائي سبب لافاني آهي، هميشه اسانجي دل ۾ جا گزين رهندو؛ خدا رحمت جا گل وسائيندو رهي هن مرد مجاهد جي مرقد تي. آمين

www.sindhsalamat.com

اي. جي. ملڪاڻي دادو

سنڌ جو عظيم فرزند

هڪ اهڙي شخصيت، جنهنجو صرف جيل ۾ گذاريل زندگيءَ جو عرصو منهنجي عمر برابر هجي، اُن متعلق ڪجهه لکڻ وقت منهنجا هٿ ڏڪڻ لڳن ٿا ۽ قلم ۾ لغزش محسوس ٿئي ٿي. باباءِ سنڌ حيدر بخش جتوئي جي سڄي زندگي هڪ عظيم جدوجهد جي تاريخ آهي، جنهنجو هر ورق عالمي انساني اخوت، ڀائيچاري، انصاف ۽ سچائيءَ جو لافاني پيغام آهي. جيتوڻيڪ هو اڄ اسان وٽ موجود نه آهي مگر سندس حق، انصاف ۽ سچائيءَ جي روشن ڪيل مشعل هن ظلم، ڏاڍ ۽ انسانيت ڪش دور ۾ به اسان نوجوانن لاءِ باعث- رهنمائي آهي.

وقت گذرندي دير نه ٿي لڳي. اڄ کان ڏهه سال اڳ آڪٽوبر ١٩٦٢ع ۾ مون ڪامريڊ حيدر بخش جتوئيءَ کي پهريون دفعو ميونسپل پارڪ دادوءَ ۾ عام جلسي کي خطاب ڪندي ڏٺو. اهو دور ايوبي آمريت جي ظلم ۽ بربريت جو انتهائي مشڪل ترين دور هو. ملڪ جا تمام جيل خانا سياسي قيدين سان ڀريل هئا، هر طرف آفيسر شاهي ايوبي راڄ کي قائم رکڻ لاءِ عوام ۾ دهشت، خوف ۽ هراس ڦهلائي ڇڏيو هو. ڪنهن به عوامي نمائيندي کي اجازت نه هئي ته هو ايوبي آمريت جي ظلمن ۽ زيادتين خلاف آواز اٿاري سگهي. اهڙي سخت ترين دور ۾ حيدر بخش جتوئي جهڙي حق گوءِ ماڻهون جي جلسي عام کي خطاب ڪرڻ هڪ وڏي جرئت ۽ بهادريءَ جو مثال هئو.

اُنهيءَ ڏينهن صبح کان ئي شهر جي اهم رستن تي پوليس جو پهرو بيهاريو ويو هئو. اسين شاگرد جڏهن شام جو پنجين بجي ميونسپل پارڪ پهتاسين تڏهن پارڪ جي وڏي دروازي ٻاهران پوليس جو وڏو تعداد لٺين ۽ رائيفلن سان مسلح بيٺل ڏٺوسين. اسين جڏهن پارڪ ۾ اندر گهڙياسين تڏهن ڏٺوسين ته سڄو پارڪ هارين، مزدورن ۽ عوام سان ڀريل هئو. جلسي ۾ پوليس جي دهشت ۽ هراس ڦهلائڻ جي باوجود ڪافي ماڻهون شريڪ ٿيا هئا. پارڪ ۾ چوطرف سي- آءِ- ڊي پوليس سادن ڪپڙن ۾ پکڙيل هئي. اسان کي خوش قسمتيءَ سان اسٽيج جي ڀرسان ويهڻ جي جڳهه ملي ويئي، جتان محترم جتوئي صاحب جن بلڪل چٽي طرح سان نظر اچي رهيا هئا. ساڻن گڏ سندن رفيق محترم قاضي فيض محمد جن به ويٺا هئا.

قاضي صاحب جن جي پرجوش تقرير کانپوءِ ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي عوام جي بيحد تاڙين ۽ نعرن جي گونج ۾ مائيڪ تي آيا ۽ تقرير شروع ڪيائون، پاڻ فرمايائون ته، ”آءٌ غريب هارين ۽ پورهيت عوام کي ڏکن ۽ تڪليفن ۾ ڏسي خاموش رهي نٿو سگهان. آءٌ سندن حقن جي جدوجهد ۾ ساڻن هميشه گڏ رهيو آهيان ۽ دنيا جي ڪابه طاقت مونکي اِنهيءَ عظيم فرض کان باز نٿي رکي سگهي. آءٌ جيلن ۽ ٻين سختين کان نٿو ڊڄان، هينئر به آءٌ چند ڏينهن ٿيندا جو جيل مان آزاد ٿي ٻاهر آيو آهيان ۽ اڄ هتي اچي توهان وٽ محض انهيءَ لاءِ حاضر ٿيو آهيان ته توهانکي اُنهن ظلمن کان آگاه ڪيان جن جو شڪار هاري ۽ غريب پورهيت ٿي رهيا آهن. توهانکي خبر هئڻ گهرجي ته اڄ به غلام محمد بيراج ۽ گڊو بيراج جي لکين ايڪڙ زمين غريب بي زمين هارين جي بجاءِ وڏن جاگيردارن ۽ سرمائيدارن کي حڪومت وڪڻي رهي آهي. اُنهن زمينن تي پيڙهين کان آباد مسڪين هارين کي بيدخل ڪيو پيو وڃي. غريب هارين کي معمولي قسطن تي زمين ڏيڻ بجاءِ، زمينن جو عام نيلام جاري آهي- آءٌ حڪومت کي ٻڌائڻ گهران ٿو ته اسين انهن ظلمن ۽ نا انصافين کي وڌيڪ برداشت ڪري نه سگهنداسين ۽ هاڻي هارين، پورهتين ۽ غريب عوام جي گڏيل جدوجهد

www.sindhsalamat.com

سان اسين پنهنجا حق حاصل ڪري رهنداسين.“ سندن تقرير دوران عوام بار بار تاڙيون وڄائي ۽ نعرا هڻي پنهنجي جوش ۽ خروش جو اظهار ڪري رهي هئي. ڪيترن هارين جلسي جي اختتام تي ڪامريڊ جتوئي کي پنهنجن تڪليفن، ڏکن ۽ دردن متعلق درخواستون پيش ڪيون ۽ ڪن واتي وٽين مشڪلاتون بيان ڪيون. ڪامريڊ جتوئي اُنهن کان آهي سڀ درخواستون ورتيون، سندن تڪليفون ٻڌندا رهيا ۽ کين تسلي ڏنائون.

اسين شاگرد جلسي کانپوءِ اسٽيج تي محترم جتوئي صاحب ۽ قاضي فيض محمد جن وٽ اچي گڏ ٿياسين ۽ ساڻن گفتگو ڪرڻ جو موقعو ملي ويو. ڪامريڊ جتوئي اسان کي چيو ته، ”پٽ توهان شاگرد قوم جو ضمير آهيو. توهان ڏسي رهيا آهيون ته هن وقت سنڌ ۾ ڪيترا ظلم ٿي رهيا آهن، توهان جو هن وقت اهو فرض آهي ته پنهنجي ستل قوم کي جاڳايو ۽ پنهنجي پڙهائيءَ سان گڏ ڪجهه وقت بچائي عوامي شعور بيدار ڪرڻ جي جدوجهد کي تيز ڪيو.“ اٌڄ سندن تمام ويجهو ويٺو هئس مون ڏٺو ته ڪامريڊ جتوئي کي سادو لباس پهريل هئو، سندن گفتگو ۾ غرب محبت ۽ همدردي جو جذبو نمايان هئو، سندن شخصيت ۾ ڪابه مصنوعيت يا بناوت نه هئي. اسين شاگرد سندن سادگيءَ کان بيحد متاثر ٿياسين. ڪامريڊ جتوئي ۽ قاضي صاحب جن جلسي کانپوءِ پنهنجي رهائش گاه ڏانهن بجاءِ ڪنهن ڪار يا جيپ ۾ وڃڻ جي اسان سان گڏ پيادل هليا ۽ رستي ۾ مختلف مسئلن تي گفتگو ٿيندي رهي.

ٿورن ڏينهن کانپوءِ معلوم ٿيو ته حيدر بخش جتوئي کي گرفتار ڪري مچ جيل (بلوچستان) ڏانهن موڪليو ويو آهي. انهن ڏينهن ۾ اخبارن تي سخت سينسرشپ هئي تنهن ڪري اسان کي اها خبر ڪيترن ڏينهن کانپوءِ پئي. ڪامريڊ جتوئي پنهنجي سڄي زندگي غريبن، مظلومن، هارين ۽ پورهيت عوام جي غضب ٿيل حقن کي حاصل ڪرڻ لاءِ وقف ڪري ڇڏي. هن غريب ابوجهه هارين جي حقن لاءِ تڪليفون سٺيون، جيل جي سختين کي برداشت ڪيو ۽ هميشه وڏي کان وڏي قرباني ڏيڻ لاءِ تيار رهيا. ايوبي آمريت جي سخت ترين دور ۾ جڏهن سڀ نام نهاد جاگيردار، سرمائيدار ليڊر ڪُئن وانگر وڃي ٻرن ۾ لڪا هئا ۽ عوام ظلمن ۾ پيڙجي رهيو هو تڏهن. ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي هارين، مزدورن ۽ عوامي جلسن، جلوسن ۾ دشمن کي بي نقاب ڪندو رهيو.

ڪامريڊ جتوئي ايوبي حڪومت جي دور ۾ اڪثر وقت جيلن ۾ گذاريو مگر پوءِ به سنڌ جي نوجوانن جي خون گرمائڻ ۽ حوصلا بلند رکڻ لاءِ سندن ڪلام، گيت ۽ انقلابي نغما ديس جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ پهچندا رهيا. سندن گيت وطن ۽ غريب عوام سان بيحد محبت جي پاڪ جذبي سان ٽمٽار آهن. سندن ڪلام محنت ڪش عوام، هارين ۽ مزدورن جي ڏکن، دردن جو حقيقي ترجمان آهي. سندن انقلابي نغما نوجوان نسل لاءِ لافاني پيغام آهن.

ڪامريڊ جتوئي بهادر ۽ نهايت بلند حوصلي وارا انسان هئا، پاڻ ڏکئي کان ڏکئي وقت ۾ به ڪڏهن دشمن اڳيان نه جهڪيا نه ئي ڪڏهن شڪست تسليم ڪيائون. مونکي ياد آهي ته جڏهن مارچ ١٩٦٩ع ۾ سامراجي طاقتن جي اشاري تي، عوامي انقلاب کي ڪچلڻ لاءِ صدر ايوب ملڪ ۾ پيهر مارشل لا لڳائي تمام اختيارات فوج جي حوالي ڪيا هئا ته جيئن عوامي حقن جي جدوجهد کي سبوتار ڪيو وڃي، تڏهن به ڪامريڊ جتوئي پنهنجي تحريڪ کي جاري رکيو.

انهن ڏينهن ۾ جڏهن کين نواب شاه ۾ مارشل لا قانون جي خلاف ورزي جي الزام ۾ گرفتار ڪري سمري ملٽري ڪورٽ جي اڳيان پيش ڪيو ويو هو تڏهن پاڻ جڏهن ڪورٽ ۾ اندر داخل ٿيا تڏهن ميجر اڳيان زور سان نعرو بلند ڪيائون، ”جيئي سنڌ“. ميجر انهيءَ نعري تي ناراض ٿي ڪائن پڇيو ته، ”توهان اِهيو ڪهڙو نعرو لڳايو؟“ تڏهن ڪامريڊ جتوئي نهايت بهادريءَ سان وري زور سان نعرو بلند ڪيو ”جيئي سنڌ“. ميجر اِنهيءَ تي سخت ناراضگيءَ جو اظهار ڪندي کين چيو ته جيڪڏهن توهان وري اِهڙي قسم جو نعرو هتي لڳايو ته اٌڄ توهان کي (Contempt of Court) ”ڪورٽ جي

www.sindhsalamat.com

بيعزتي" جي ڏوهه ۾ سخت سزا ڏيندس. ڪامريڊ جتوئي ميجر کي چيو ته توهانکي جيڪا سزا ڏيڻي آهي سا ڏئي سگهو ٿا، مگر مونکي خاموش ڪري نٿا سگهو، آءٌ اِنهي نعري کان دستبردار ٿي نه ٿو سگهان.

اِنهيءَ واقعي کان جلدئي پوءِ جڏهن هوٽل انٽر ڪانٽينينل ڪراچيءَ ۾ سنڌ متحده محاذ طرفان شيخ مجيب الرحمان جي اعزاز ۾ دعوت ڏني وئي هئي. تڏهن ان موقعي تي اسين سنڌ يونيورسٽيءَ جا ڪجهه شاگرد ڪراچيءَ ۾ مقيم هئاسين. جنهن ڏينهن جلسو ٿي رهيو هو ان ڏينهن ڪامريڊ جتوئي چند معزز مهمانن ۽ شاگردن سان گڏ اچي رهيو هو ته رستي ۾ پوليس سان ڀريل جيپ اچي سامهون بيٺي. اسين سمجهي وياسين ته پوليس پڪ جتوئي صاحب کي گرفتار ڪندي. اسان ڪجهه مايوسيءَ سان ڪامريڊ ڏانهن نهاريو مگر اسان کي ان وقت شرمندگي محسوس ٿي جڏهن پاڻ وڏو ٽهڪ ڏئي اسان کي بي پرواهيءَ سان چوڻ لڳا، "بابا، هيءَ ڪا منهنجي لاءِ نئين ڳالهه نه آهي، توهان فڪر نه ڪيو." سامهون جيپ مان پوليس جي گروپ سان گڏ ڊي.ايس.پي لٿو ۽ جڏهن جتوئيءَ صاحب جي اڳيان آيو تڏهن ڪامريڊ روعب سان نعرو لڳايو، "جيئي سنڌ". ۽ ڊي.ايس.پيءَ کان انگريزيءَ ۾ پڇيائون، "توهان جو مقصد ڇا آهي؟" ڊي.ايس.پي چيو اسين توهان کي گرفتار ڪرڻ آيا آهيون. جتوئي صاحب کانئس پڇيو ته توهان وٽ گرفتاريءَ جا وارنٽ آهن؟ ڊي.ايس.پي جڏهن ڪامريڊ کي کيسي مان وارنٽ ڪڍي ڏيکاريا تڏهن پاڻ هڪ دفعو وري زور سان "جيئي سنڌ" جو نعرو بلند ڪيائون ۽ سڀني دوستن سان هٿ ملائي وڃي پوليس جي جيپ ۾ ويٺا.

"جيئي سنڌ" جو نعرو جيڪو اڄ سنڌ جي ننڍي وڏي جي زبان تي آهي سو به ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي پنهنجي گيتن ۾ اسان جي نوجوان نسل کي ڏنو هو. ڪامريڊ جتوئيءَ کي نوجوانن سان بيحد محبت هئي ۽ پاڻ هميشه شاگردن جي جدوجهد جي همٿ افزائي ڪندا رهيا. ايوبي آمريت جي دور ۾، شاگرد تحريڪون جڏهن مشڪل مرحلن مان گذرنديون هيون تڏهن ڪيترن موقعن تي ڪامريڊ جتوئي اسانجي رهنمائي ڪندا رهيا.

ڪامريڊ حيدر بخش جتوئيءَ جي تحريڪ اُنهي بين القوامي انقلابي جدوجهد جو هڪ لاظمي حصو آهي جا سڄي دنيا جي مظلوم عوام طرفان سرمايدار، سامراجي قوتن خلاف هن ڌرتيءَ جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ جاري آهي. ڪامريڊ جتوئي اسان جي ديس جي اُنهيءَ مظلوم طبقي جو هڪ بي خوف ۽ بهادر نمائيندو هئو جيڪو سرمايدار ۽ جاگيردار طبقي جي استحصالي گهاڻي ۾ پيڙجي رهيو آهي. هو تاريخ جي انهيءَ اٽل حقيقت کان واقف هئو ته ڪڏهن به طبقاتي سماج ۾ انصاف ۽ امن قائم رهي نه ٿو سگهي. جيستائين اسان جي سماج جو ڍانچو اهڙي فرسوده بنيادن تي تعمير ٿيل هوندو جنهن ۾ نوانوي سيڪڙو هاري، مزدور ۽ پورهيت عوام جي قسمت جا مالڪ چند آڱرين تي ڳڻڻ جيترا سرمايدار، جاگيردار هوندا، تيستائين طبقاتي ڪشمڪش ۽ پورهيت عوام جي انقلابي جدوجهد جو علمبردار ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي هو جنهن جي تحريڪ انهيءَ تاريخي جدوجهد جو هڪ اهم باب آهي.

آخري چند سالن ۾ صحت خراب هئڻ جي باوجود هو عوامي حقن لاءِ وڙهندا رهيا. مسلسل جيل جي تڪليفن ۽ مصيبتن ڪري سندن صحت روز بروز ڪرندي رهي ۽ آخرڪار اُهو بدنصيب ڏينهن اچي ويو جڏهن سنڌ جي لکين هارين، مزدورن ۽ پورهيت عوام جي حقن خاطر وڙهندڙ بهادر سپاهي سين کان هميشه هميشه لاءِ جدا ٿي ويو. سندس موت جي وحشتناڪ خبر سنڌ جي ڪنڊڪڙڇ ۾ زبردست افسوس ۽ غم جي لهر پکيڙي ڇڏي.

جڏهن ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي جي موت جي منحوس خبر سنڌ يونيورسٽي، ڄامشورو ۾ رات جو پهتي تڏهن شاگردن پنهنجي افسوس ۽ غم جي اظهار خاطر تمام هاسٽلن ۽ ڊپارٽمنٽن تي اوڏي مهل ئي ڪارا جهنڊا چاڙهي ڇڏيا. ٻئي ڏينهن شاگردن ڪامريڊ جتوئي جي افسوس ۾ يونيورسٽي بند ڪرائي ۽ ڄامشوري مان هزارن جي تعداد

۾ بسن ۾ چڙهي گاڏي ڪاٽو حيدرآباد ۾ ڪامريڊ حيدر بخش جتوئيءَ جي گهر پهتا ۽ سندن جنازي ۾ شرڪت ڪيائون.

جيتوڻيڪ ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي هن وقت اسان کان تمام پري هليو ويو آهي مگر سندس پيغام اسان جي ضمير جو آواز بڻجي چڪو آهي.

هن ڌرتيءَ تي جيسين حق، انصاف ۽ سچ جي شمع روشن آهي، تيسين ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي زنده رهندو. تاريخي طرح سان اڃان سندس پيغام، اصولن ۽ عقيدي تي پنهنجي لاظمي منطقي نتيجي تي پهچڻو باقي آهي.

جيئي سنڌ

●

عوامي عشق وارن جون دليون زخمي جگر گهايل،
جيئن تـا عـزم جي آذار هـي شام و سحر گهايل.
ائين آهـي اسان جي دوست حيدر بخش جي حالت
عليل آهـي مگر نـاهـي سندس نقطءِ نظر گهايـل.

*　　*　　*　　*

زمانا جنهن کي تون قيدي ڪندو هئين
اهـــو مـــرد ـ خـدا آزاد ٿـــي ويـــو
هـــوس مـــارين اميرن کي ٻـــڌايـــو
تــــ حيدر بخش زنده باد ٿـــي ويـــو.

- زيب عاقلي

www.sindhsalamat.com

ايم- جمع خان جعفري

بهار خان ميرجت

سنڌ سڳوريءَ جو انمول موتي

منهنجا سڄڻو مونکي ميان غلام حسين سومري صاحب ارشاد ڪيو تہ آئون، بابائي سنڌ، مرد-مجاهد، سنڌ سڳوري جي بي بها انمول موتي ۽ نڊر سپاهي محترم حيدر بخش جتوئي بابت پنهنجن بلڪل ناقص خيالن جو هار ناهي سندس دل لڀائيندڙ تصوير جو تصور ڪري ان جي پوتر چرنن ۾ پيش ڪريان!!!

اهڙي حڪم ملڻ تي آئون سچ پچ تہ حيران ٿي ويس، تہ ڇا مون جهڙو گم نام گوناٺو جو سدائين احساس ڪمتري ۾ گم رهيو هجي. سو هن مادري وطن جي سورهہ سپاهي، دلبر دلاور تي لکي ڇا لکي، منهنجي علم ۽ عقل هڪدم خطري جي گهنٽي وڄائي تہ ميان متان هن بحر ۾ پاڻ اڇلائين ۽ پوءِ پڇتائين، پر اتي هوش ياوري ڪئي تہ ڇو ٿو دل لاهين. تون بہ حضرت يوسف عليہ السلام جي خريدارن ۾ ان غريب مائي وانگر ڦٽوري ڪٺي هلي نالو لکاءِ. جي ائين نہ ڪئي تہ پوءِ ندامت جون آسون وهائيندو رهندين، تنهن مان تو کي ڇا هٿ ايندو. بس ان ڏي پويان هيءَ بہ اکر لکيا اٿم.

عزيز سڄڻو، پاڻ اڄ سنڌ جي ان مرد مجاهد سپوت پٽ جي هيءَ تي ورسي مهائڻ لاءِ اچي هٿ گڏ ٿيا آهيون. جنهن تي سنڌ جي وڏي نندي کي بجا طور ناز ۽ فخر آهي ۽ ابدا ابد رهندو، سچ پچ تہ اڄ سنڌين جو اُڄ ڳاٽ اُچو آهي جو اسان کي بہ قومن جي سٿ ۾ ويهڻ جي لائق بنائي ويو. هن سنڌ جي صدوري سپوت، سنڌ جي اڳين مجاهدن دولهہ دريا خان، شيردل دودل، جنرل هوش محمد ۽ مير شير محمد خان جي ڪهاڻين ۾ نئين سر جان وجهي ڏيکاريائين. نہ تہ مونکي تہ انهن مجاهدن جون آکاڻيون الف ليلي جون آکاڻيون پيون لڳنديون هيون. ڇو تہ مون جڏهين هوش سنڀاليو اکيون کولي جاچي ڏٺو، تڏهين تہ مونکي انگريز مائي باپ جا خوشامدڙيا، چاپلوس ٽوڊي ڏسڻ ۾ آيا. جي صاحب لوڪلن ۽ سندن سفيد اڇرائن جي ابرو جي ايشاري پويان لک لٽائڻ ۽ سندن تال تي رقص ڪرڻ وارا تہ ڏٺا، يا تہ پنهنجي ذاتي رنجش يا ذاتي ٿورڙي فائدي پويان قوم جي عزت ۽ وقار کي تين وارڪندي سدائين ڏٺم. پر ههڙا البيلا تہ منهنجي خواب خيال ۾ ڪون هئا. پر جڏهن اهڙي قحط رجالي جي زماني ۾ هن شيردل سان منهنجي ٻ گهڙي ۾ ڪنهن سبب چار چشمي ٿي تڏهين سندس سهڻي صحبت، فيض اثر مون تي عجيب اثر پيدا ڪيو جو مونکي منهنجي مقام جي واقفيت ڏنائين، جڏهين مون پاڻ کي سڃاتو تڏهين مونکي انساني اعليٰ آدريش جي خبر پئي تہ انسانيت ڇا ٿي ٿي گهري؟ انشاني قدرن جي اوجاگر ٿيڻ سبب منهنجو انسانيت، مذهب ۽ وطن سان سچو پيار ٿيڻ لڳو. اهو ٻج مرحوم منهنجي دل ۾ ۳۲-۱۹۳۳ع ۾ پوکيو سو وڌڻ ويجهڻ لڳو تنهن جي آب ياري لاءِ آئون ڪاهي بہ ڪاهي اچڻ وڃڻ لڳس. جڏهين بہ وٽس وڃڻ ٿيندو هو. تڏهين تازي اها تات جيڪا سامند منيهن جي، بس سنڌ ۽ سنڌين جي بي بسي ۽ احساس ڪمتري ۽ ڌارين جي لوٽ ڪوسٽ کان آجي ٿيڻ لاءِ جتن ڪرڻ ۾ راتيون جون راتيون وهامين ويندڙيون هيون. آئون هن لڳل لوري ۾ ڪيس هن ريت جهڄندو ڏسي: سندس نازڪ جوابدارين ۽ عهدي جي خيال کان حيران هوندو هوس تہ آخر ڇا ٿيندو ڇو تہ ان وقت جي مختيارڪاري؛ هن وقت جي ڊپٽي ڪمشنري کان ناٿ ٻاٿ ۾ تمام گهڻي عزت واري پئي لڳندي هئي. مگر هيءُ مرد مجاهد انهن ڳالهين کان آجو هوندو هو. اميرن جون خرمستون ۽ غريب سڀاڄهن سنڌين جي ٻي سبب اڄ لوٽ

www.sindhsalamat.com

هن احساس دل واري سچڻ جو سک ڦٽائي ڇڏيو. هڪ اهڙي غريب جي پاسي وٺڻ سبب، وقت جو ڪليڪٽر صاحب جو گورو هو سو مٿس ڏاڍو ناراض ٿيو. پر هن يار ڪي ڪنهن به قسم جي گهٽتي ڪان هئي. آئون وٽس ويس ڪيس وجهه وٺي چيم ته سائين، جڏهين مالڪ خود بس ڪئي. تڏهين توهان به ڪٽي ڇڏيو پچر پرائي. چو ٿا آفيسرن ۽ اميرن جي اکين جا ڪنڊا ٿيو. چيائين ته ادل اگهي پاڻ ڪڏهين هنن جي اکين جا سرما هئاسون جو هاڻي ٿا ڪنڊا ٿيون. پيو هن ويچاري ڪي بس ڪرائي ويئي آهي هن جي بي وسي جو تمام فائدو ورتو ٿو وڃي آئون ائين ڪڏهين به ڪرڻ هرگز نه ڏيندس. پوءِ پلي چا به ٿئي ۽ هڪدم چيائين ته:-

اِي نه مارن ريت جو سيڻ مٽائين سون تي
اچي عمرڪوٽ ۾ ڪنديس ڪان ڪريت
پکن جي پريت ماڙين تي مٽيان؟

هاڻي آءٌ ههڙي لاابالي باوري ڪي چوان ته چا چوان. جي سمجهايان ته چا سمجهايان!! مونکي گهر سر ڏسي چوڻ لڳو ته واهه يار تو ڪي منهنجي عزت ۽ عاقبت جو اونو ٿيو. باقي هيتريون مارئيون جي هن ريت اميرن جي ڪوٽن ۽ ڪڙولن ۾ بي سبب بانديون ٿيون پيون لڇون لتائين يا لڪن ۾ لڄ بچائڻ لاءِ ڦٿڪن ۽ لولات ڪري رهيون آهن. تن لاءِ تنهنجي غيرت ڪي جهوٻو ٿو اچي، ارمان آهي تنهنجي ان اهڙي احساس تي. باقي بڌ آءٌ تو ڪي بڌائي ٿو چڏيان ته جي:

جبل مـــاري جـڪـ جي آڏو عجيبن ڪي
توڙي لڪين لڪ ته به سپ لنگهنديس سڪ سان

ساٿيو سڄڻو، هاڻي اوهان ئي ٻڌايو ته اتي مون جهڙو نئڙي دل وارو اڻ تارو هن بحر جو پوئيون ڪنارو ڏسي ته ڪيئن ڏسي، پوءِ آهن. چاچر چڙيون هٽيون سو پيو هٽان. پر هن مرد مجاهد ڪي ٻي ڪابه تات تاري ڪانه هئي. آقي باقي ”تحفه سند“ ڪتاب لکي ڇپائي پڌرو ڪيائين. تنهن وري هجري نشينن جو سک ڦٽائي ڇڏيو. سي هجرن مان نڪري پيا. هن غريب تي ڪفر جي فتوائن جا اصل ڍير لاهي رکيائون.

مون وري به عرض ڪيو ته سائين هي چا ڪيو. هڪ پاسي آفيسر صاحب آهن. جن جي دلين تي داغ ٿيا بيٺا آهن، ٻي پاسي امير جن جي ننڊ ڦٽائي ڇڏي اٿو جي آدم بوءِ وانگر وٽن حيدر بخش حيدر بخش ڪندا. ٽي پاسي هي پاروٿي ماني ڪائڻ وارن هجري نشينن جي پاسي ڪڙهي ۾ هرويرو چو اُبار آندو. مرنڌانهن نهاري هي بيت جهونگارڻ لڳو:

نئون نيهن لڳوس گهري ۽ گهاٽيون ڪري
اوريندي آرٽ سان پنهون يـــاد پيوس
ڀهوپٽ ڪريوس، هوت همٿ هوڏانهن ٿيو

۽ چيائين ته منهنجا سڌڙيا سورهه ايهي فتوائون ازل کان اڻ موٽ مانجهين لاءِ ايندئون رهنديون ته پوءِ بڌاءِ ته مانجهي به ڪڏهين مڙيا. چا بهادر بزدل ٿئي. شينهن گدڙ ٿئي. هاٿي سوند سهڙي چڏي، گينڊو سڱ ڪپائي ڇڏي. ڪيو نڻ تجلو ڇڏي ڏي. نظام شمسي پنهنجو نظام ڪشش ڇڏي ڏي. قدرت ڪي نه مڃي به لاچار بي وسي کان مڃڻ وارو انسان به نه مڃي ته پوءِ چا قدرت هي پنهنجا رنگا رنگي دل لڀائيندڙ نظارا. هي سرمائي رنگ جا بادل ۽ سندن گجگوڙيون هي آب شارن جي موسيقي هي باغ بستان، هي لهلائيندڙ کيتون،هي وڏ ڦڙا مينهن بهاري واريون بوندون، سڀ بند ڪري ڇڏي ۽ جي نه ته هرگز ائين مالڪ مهربان نه ڪندو تڏهن آءٌ ٿورڙي تپش تي ناٿو چني ڇڏيان. مون کان هرگز ائين نه ٿيندو. منهنجو اندر جو آواز مونکي شاهه سائين جو هي بيت سدائين پيو ياد ڏياري:

ته نه ليکو ئي ٿيو نڪو تتو ڏينهن
تنهان اوري نينهن چنو آٿڻ وارين

آءٌ ڪڏهن به پنهنجي جهانگين ۽ سندن جهوپڙن ڪي نه وساريندس ۽ نه وري سندن پچار ڦٽي ڪندس پوءِ پلي ته تنهنجي سرڪار ۽ سماج جا هي هرويرو ٺيڪيدار مونکي گڏجي ڦاهي چاڙهين، يا منهنجي بهه ڪل پرائين تنهن جي مونکي پرواهه ڪانه آهي. حيدر بخش ڪڏهين به پنهنجي مارن ڪي دوکو نه ڏيندو، چا ٿورڙي تڪليف پويان آءٌ پنهنجي ضمير جو گلو گهٽي ڇڏيان، مون کان ائين هرگز ڪونه ٿيندو. تو نه ڏٺو اهو ساڳيو گورو ڪليڪٽر صاحب

www.sindhsalamat.com

جيڪو اُن امير جي ڪيس پيري منهنجي سخت برخلاف هو. اهو ساڳيو صاحب هن ٽرين. ابوجهن بي واهن غريب سنڌي سپاجهڙن جي ههڙي بيگاني حالت کان متاثر ٿي مون سان ٻانهن ٻيلي ٿي بيٺو نه ته اوائلي جانچ پيري ته پنهنجن پراون پي ٺوڪون ڪيون. دشمن سان گڏ مون تي دوست پي ڪليا. تڏهن غم خوارن ڇو نه مون سان اچي غم ونڊيو. دوستن جون دلداريون ڪيڏانهن ويون. سڀ ڀڄي بيزار ٿي تماشبين ٿي بيٺا. اهڙي اوکي ويلي اهوئي ڪليڪٽر صاحب جو منهنجي سخت خلاف هو، تنهن کي جڏهن منهنجي سچائي جي ڪل پئي ۽ خاطري ٿيس ته حيدر بخش ڪنهن جي به برخلاف ذاتي زد سبب نه آهي، هي ته انصاف جو گهورو آهي. تڏهين اهو ڪجهه ڪري گذريو جو ويساهه کان ٻاهر آهي. هاڻي ٻڌاءِ ته جڏهن حق سان سورن جو ساٿ آهي تڏهن دردن جو درمان به قدرت ڪريو ڏي. جنهن ڪري فتح آخر تہ حق جي ٿيئي ٿي ۽ ٿيندي رهندي. تڏهن اهڙو سڦلو سودو آءٌ ڪيئن ٿو ڇڏيان. هي منهنجا مارو جن جا ڪٽيل ڪيٿ. سندن واري تي وڇاڻا. هي منهنجا جهانگي ۽ سندن جهوپڙا. هي پلر جا پياڪ هي جهڻ پي ڏونرن ۽ ڏٿن تي گذران ڪرڻ وارن ميٺن کي ماڙين تي مٿيان !!! ارمان تنهنجي اهڙي ويچار تي. پر جي ڪنهن اياڻپ جي خيال ۾ آهي ته حيدر بخش ڏوٿين کي آئي ويل ڇڏي ويندو. ڇو ته پلا عشرت گاهه ڇڏي ڪير ٿي عبرت ڪده ۾ اچي تن لاءِ منهنجو هي نياپو آهي ته:

چيون چپر ڪٽ پهڻ پڙاٽيون پائيان
جتي رهان راتڙي تتي مرون ميٺي جا ميٺ
سيٽن جي سهٽ ڏونگر ڏولي پائيان

منهنجا سڄڻو ۽ ساٿيو هاڻي اوهان ٻڌايو تہ هن دلبر کي هتي جواب آئون ڪهڙو ڏيان هن جي هيڏي بلند پروازي کي رسان ته ڪيئن رسان نه مونهِ هن بي بها امل ماڻڪ جيتري استقامت نہ ايڏي توڪل نه ايترو علم نہ ايترو عقل. نه وري ايڏي جريت جو پنهنجي مارن تان ساه صدقو ڪري ڇڏيان، آئون ته هن سنڌ جي سپوت پٽ جي دز کي رسي نٿي سگهيس. سو ساڻس پيڇي ٿي ڪيئن ٿو ٻهي سگهان. مون لاجواب ٿي ڪٽي مات ڪئي. پر منهنجي ضمير جي گواهي ڏني ته ههڙا لال جي مادر وطن جي جهولي ۾ آهن ته آهي ڏينهن ڏور نه آهن جو اسين به ڪڏهين آزاديءَ جي ديوي سان مڪاميل ٿينداسون، پوءِ وطن عزيز جي ويساهه وسوڙيل، سپاجهڙن سانگين سان سلهٺ ٿي ڏنورن ۽ ڏٿن تي آجڪو ڪري نڪرن ۾ رب ناري مٿن مارن سان هيڪندا ٿي منداڻتا مينهن وسائي پڪڙن ۾ پنوهارن سان وڃي ويساند ڪنداسون. پوءِ ته هي اميرن جا ڪوٽ ڪڙولا هوندا جي پڇي پورا ٿيندا، جتي اڄ ويچاريون ڪيئن مارئيون پنهنجي سانگين لاءِ سيڏائي رهيون آهن. تن جا سانگي سار لهڻ لاءِ تا ورن ته به تا مرن، پوءِ بنا اُبڪي منهن جون ماروئڙيون ڇيلن جون ڇانگون ونءِ پٽن تي پهري پونديون، پلرجي پالوٽ سبب جي تڙ تليون، تس تار هوندا تن تي مال ونديون مارئڙيون مال ويهاري خوشيءَ ۾ ڪلي ڪجليو ۽ چلڙو ۽ پيا لوڪ گيچ ڳائي رجڙو ريجهائينديون، اجهو رتي پيون ايندون. آئون ته اُن خيالي خيابانن ۾ اهڙو ته ڪو هجي ويس، جو نہ معلوم الاجي ڪهڙي سبب کان اکين رمجهم لائي ڏني جنهن ڪري آب آگوندر ٿي وهڻ لڳو. مونکي هيئن جهجندو ڏسي. پنهنجي جاءِ تان اُٿي. منهنجي ڪاڏي تي هٿ ڦيرائي چيائين ته ڇو روئين ٿو؟ تون روئڻ لاءِ ڪون آيو آهين. پر ديس دروهين کي روئارڻ لاءِ پيدا ٿيو آهين. اوهان نوجوانن جو اٽل ايرادو هنن پورن ۽ ديس دروهين کي هتان هڪالڻ لاءِ ڪافي آهي. صرف اوهان ۾ اها استقامت پيدا ٿئي جا پاڻ کي پيدا ڪرڻي پوندي. جنهن لاءِ محنت ۽ قربانين جي ضرورت آهي. جي هر ڪنهن کي ڏيٺيون پونديون. مون عرض ڪيو ته قبلہ اوهان جو چوڻ بلڪل بجا. پر اسين سنڌي پنهنجن جا، پراون جا صدين کان ستايل ۽ هيسايل آهيون اسان ۾ احساس ڪمتري گهر ڪري وئي آهي. جنهن ڪري خود داري خيرباد چئي اسان کان موڪلائي وئي آهي. معاف ڪندا مونکي ته دواهه دريان خان ۽ شيردل دودل، هوش محمد ۽ مير شير

www.sindhsalamat.com

محمد خان جون آکاڻيون تاريخ جي گهڻ ٿيل ورقن ۾ ته برابر ڏسڻ ۾ اچن ٿيون. باقي ظاهر ته سڀ خوشامدڙيا، چاپلوس ذاتي رنجش لاءِ يا ذاتي ٿورڙي فائدي لاءِ جيري خاطر بڪري ڪهڻ وارا آهن. ٻيو ڪجهه به ڪون آهي. تنهن تي بگڙي ڇپائين بند ڪر پنهنجي اها ياڦه گوئي. تو سنڌين کي نه سڃاتو آهي. سنڌ هميشه هيرا ۽ امل ماڻڪ پيدا ڪيا آهن جن جي جوت عالم کي اُجالو ڏنو آهي. دولهه دريا خان، هي شيردل دودل خان، هي جنرل هوش محمد ۽ مير شير محمد خان، هي بلاول جو گهاڻي ۾ پيڙايو ويو، هي محمد شاهه ٺٺائي، هي شاهه عنايت صوفي جهڙا سروڇ تو کي سڃهن ئي ڪون ٿا. انهن جو همعصر ڪو سنڌن زماني ۾ ڏيکار ته سهي وري گئي گذري زماني ۾ تعليم جي کيتر ۾ هنن سڄڻ جون ڪيل خدمتون سچ پچ ته سونن اکرن ۾ لکڻ جي لائق آهن پنهنجي امڙ جي سينڌ سينگار لاءِ پنهن جو الهو ٿهلو سڄ ڪيو پنهنجو رت ست ڏيئي پنهنجي جيجل ماءُ جو منهن مٿي ڪيو تن سورهيه سڄڻ کي تو وساري ڇڏيو ارمان آهي.

مون جهڙي ننڍڙي دل واري کي هن جي مزاج جي ماجران جي ڪل ڪيئن پئي منهنجو خيالي پرواز هن سنڌ جي عقاب جي پرواز کي رسي ته ڪيئن رسي. مونکي ماٺ ۾ ڏسي ڇپائين ته ڇريا جن سنڌين کي تون بزدل خوشامدڙيا ۽ خود مطلبي ٿو سمجهين سي اصل ۾ ستل شير آهن، ڏس آءٌ به سنڌي آهيان. پر تو وانگر هنن کي بـه ماحول منجهائي ڇڏيو، سماج سستي جي ستي ڏيئي سمهاري ڇڏيو آهي. جـڏهن سجاڳ ٿـي پاڻ کي سڃاتـو، تڏهين دنيا جي ڪابه طاقت هنن کي پنهنجي مقصد کان هٽائي نٿي سگهي. پر رڳو ڪو مرد مولا جو جاڳي. هنن کي جاڳائي خودي جي واٽ ڏيکاري جو هي ويچارا سون سالن کان رهزن راهبرن سبب سڌي واٽ کان ڀٽڪيل آهـن. جـڏهين هنن پـاڻ سڃاتو تڏهين هر ڪنهن مهذب بگهڙ کي منهن تي هيئن چئي اڳتي وڌندا رهندا، جيئن جو شاهه سائين چيو آهي:

وَرَ ۾ ڪونهي وَرُ ڏيـرن ور وڏو ڪيو
نهاريندس نڪري ٻـوتـن ڪارڻ ٻـر
آڏو ڏڪَـرَ ڏَـرُ متان روهه رتيون ٿين

عزيزو امڙي اڻل ايرادي واري امل ماڻڪ کي آءٌ ڇئي چـا ٿـي سگهيس جنهن جي همت اڳيان روهه به رتيون ٿيو پوي. بس ان ريت هن دلبر سان، روح رچنديون ٿينديون آهون. هن يار کي ٻي ڪابه تات تاري ڪانه هونـدي هئي. اصل پوري ٻي نـه بات جيڪا سا جتن جي. هـن جا جت ۽ جانب سواءِ سنڌ ۽ سنڌين جي ٻيو ڪوبه ڪونه هو. اسان سنڌين جي هيٺي حال تي هن کي وڍ پيا پونـدا هئا. پر تڏهين به پنهنجي سونهيل ڪم تي سدائين سچائي سان هلندو هليو. اوچتو ئـي اوچتو ڪيس حرن جي ڪيسن هلائڻ لاءِ اسپيشل مئجسٽريٽ مقرر ڪيائون. اُتي هن جي انصاف ۽ دليري جـي جا هاڪ هلي تنهن ۾ ته ڪمال ٿي ويو، جو دوست ته خير دشمن به دل و جـان سان سندس سورهيائي ۽ وطـن جـي ويراڳ جا قائل ٿي واڪاڻ مان نه پيا ڍاپن. ڇون ته حيدر بخش جهڙو ٻي ٻيو پٽ سنڌي ماءُ نه ڄڻيندي. وقت پنهنجي رفتار سان هلندو رهيو. هي يار هاڻي سينئر ڊپٽي ڪليڪٽر صاحب ٿـي ويـو. پـر مون غريب تي آهائي غريب پروري هلندي آئـي. جيئن درجـو مٿاهون ٿيندو ويس تيئن ابوجهن تي غريب نوازي به وڌندي ويئي. جيتوڻيڪ آءٌ مذهبي جنوني آهيان تڏهن به مونکي مرحوم جيءَ ۾ جايون ڏيندو هو. هي آزادي جـو پتلو جو هـر ڪنهن مذهبي ۽ سماجي ٻڌڻ کان آزاد هو تنهن ڪڏهين به پلجي نه منهنجي ڪڏهين مسڪينيءَ ڏانهن ڏٺو نه وري مـذهبي ڇيڙڇاڙ ڪري دل آزاري ڪيائين. ائين وقـت گذرندو رهيو. اوچتو ئي اوچتو مون کي خبر پئي ته مرحوم ڊپٽي ڪليڪٽري تان استيعفا ڏيئي ڇـڏي هـن اوچتي وحشتناڪ خـبر منهنجا وڻ ئي وڄائي ڇڏيا. ٻير مٿي تي ڪري وني پڳس. اچي ڦـان ٿي سندس اڳيان ڪرسي تي ڪريس. جڏهين هوش ۾ آيس، تڏهين عرض ڪيم ته سائين منهنجا، هي توهان ڇا ڪيو، جڏهن ته ڪليڪٽر صاحب ٿيڻ وارا هئا ۽ مادر وطن جي ٻچڙن کي سڌارڻ جو توهان کي موقعو ملي ها جنهن ڪري

www.sindhsalamat.com

غريب سک جو ساهہ پٽي دعائون ڏين ها، تڏهين توهان اهو دروازو ئي بند ڪري ڇڏيو جتان غريبن کي انصاف ملي پئي، جتي سندن دانهن جو داد ٿيئي ها، هاڻي ڇا ٿيندو توهان تہ غضب ڪري ڇڏيو، مطلب تہ پيو بہ الاجي ڇا ڇئي وڃي پار ٿيس، جڏهين مون بس ڪئي، تڏهين چيائين اهي تنهنجون ٻاراڻيون ڳالهيون نہ ويون، مون تو کي اڳيئي ٻڌائي ڇڏيو آهي تہ آءٌ پنهنجي ضمير جي عقل ۽ علم موجب هلندس. مونکي اُڌاري مت نہ گهرجي، هاڻي ٻڌ مونکان سنڌ جي وڏي وزير، هڪ اهڙو ڪڌو ڪم ٿي ڪرايو. جو منهنجي ضمير ۽ منهنجي طبيعت جي سخت خلاف هو، تنهنڪري مون انڪار ڪيو. تنهن تي مون تي پنهنجو روب ڄمائڻ لاءِ چيائين تہ ان افعالن سان تون ڪليڪٽر ٿيندين. تنهن تي مون چيو تہ هي ضميرجوسوال آهي. منهنجوضمير گوارا نٿو ڪري تنهن تي هڪدم چيائين تہ واه ڪامورو ۽ ضمير، اهو تہ ڪوڙوئي ڪون ٿو لڳي. مون پنهنجي اصول تي ايڏي چوٽ ڪڏهين بہ ڪون سهي هئي. تنهنڪري اُتي جو اُتي استعيفا لکي اُڇلي ڪڍي اڳيان سٽي مانس.

منهنجا سائيو، هاڻي اوهان ئي ٻڌايو تہ هن سر ڦريل سورهيہ سرويچ کي ڪير ٿو سمجهائي، رواجي ڳالهہ نہ هئي، ڊپٽي ڪليڪٽري هئي جلد ڪليڪٽر ٿيڻ وارو هو. اهڙي حالت ۾ پنهنجي سڄي آئيندي تي پاڻي ڦيري ڇڏڻ رواجي ڳالهہ نہ هئي. منهنجي دعوىٰ آهي تہ حيدر بخش کان سواءِ اڄ تائين هن قحط رجالي جي زماني ۾ وطن عزيز لاءِ هن ريت هن وانگر ڪنهن بہ پاڻ کي برباد نہ ڪيو آهي. هن يار پوءِ دنيا جا سڀ ڌنڌا ڇڏي جهانگين ۽ ماروئڙن جي تحريڪ ۾ سمائجي ويو. هاڻي ”هاري حقدار“ سندس نعرو هو. هن تحريڪ کي ڪناري لائڻ لاءِ هُن مانجهي مرد ڇا ڇا نہ سٺو سو ڪنهن کان ڳجهو ڍڪيو ڪون آهي. قيدن تي قيد، بندن تي بند سٺائين پر متن مارن جي تات نہ ڇڏيائين، دنيا وارن بہ ڏکن متان ڏک ڏنس پر هيءُ ڪيڏاري سڀ ڪا راند کين ماريندو رهيو، آخر دشمنن ملي يڪجهت بنائي سندس مادر ـ وطن سنڌ کي ون يونٽ جي پنجوڙ ۾ ڦاسائي زنجيرن ۾ جڪڙي قابو ڪري ڪڳيون هڻي کلندا رهيا. تہ هاڻي نہ هوندو بانس نہ وڄندي، بنسري ويچاري مادر نماڻا نيڻ کڻي پنهنجن ٻچن ڏانهن آجي ٿيڻ لاءِ حسرت ڀرين نگاهن سان ڏسڻ لڳي. ٻچڙن بہ کيس ڪون وساريو پر جيجل جدائي تي هي اڻ موٽ سپاهي ڦٿڪي اُٿيو ڇئي ڏنائين تہ غدارو ياد رکو هڪ نہ هڪ ڏينهن هن سودي جو عيوضو اوهان کي سموري سود سوڌو ادا ڪرڻو پوندو. ٿيو بہ ائين جيئن مرحوم چيو سنڌ آزاد ٿي، غدارن پنهنجو انجام ڏٺو تاقيامت ڏسندا رهندا. پر مرحوم پاڻ سندن عبرت ناڪ انجام ڪون ڏٺو. ان تحريڪ جو بهانو بنائي کيس هروبرو باندي بنائيندا آيا. ڊالن جي معاملي پيري جڏهين اڃا تمام ٿورو وقت ٿيو هو جو ايوبي دؤر جي قيد کان آزاد ٿي آيو هو. تڏهين اچڻ سان ڊل بابت سنڌ سان نسوري ناحق بابت سچو پچو انگن اکرن مان ثابت ڪري هڪ ڪتابڙو ڇپائي پڌرو ڪيو هئائين ان جي پاداش ۾ هروبرو کيس ۳ سال سزا ڪري مچ جيل ڏانهن اماڻي ڇڏيائون.

وقت گذرندو ويو هن غريب آخر وطن تي واڳون واريون. وطن وارن بہ کيس خوش ٿي ڪيڪاريو ۽ هاڻي جيءُ ۾ جايون ڏيڻ لڳا. پر مسلسل قيدن ۽ بندن اوجاڳن فڪرن هن شيردل پهلوان جي تندرستي جهوري وڌي، ڏينهن و ڏينهن ويو نجهرندو. تڏهين بہ ”پوري بي نہ بات جيڪا سا جانب جي.“ آخر سندس اها مراد پوري ٿي صدر محترم جنرل آغا محمد يحيٰ خان ون يونٽ ٽوڙڻ جو اعلان ڪيو. چوڌاري شادمانا ٿي ويا. آءٌ بہ اها خوش خبري ساڻ کڻي حيدرآباد آيس پر معلوم ٿيو تہ پاڻ ڄام شوري جي اسپتال ۾ زير اعلاج آهي آءٌ وٽس ويس ڏسان تہ منهن تي مرڪ گهٽي، مبارڪون وڏي هيج سان پي ڏنائين، ۽ قبول ڪيائين. پر پاڻ ڪنهن اڻ ڏٺي ڏيهہ ڏي وڃڻ جي تياري ۾ مشغول هو. مونکي اعتبار ئي نہ اچي تہ هي اهو مرد مجاهد آهي جنهن ڪڏهين شڪست قبول نہ ڪئي سو ميدان ڪيئن ٿو ڇڏي؟ پر پوءِ واحد لاشريڪ، جو ويچار آيو. جنهن ڪري اکين مان نار وهڻ لڳا. مون ڏٺو تہ مون سان گڏ هرڪو يگانو توڙي بيگانو اڄ روئي رهيو هو. هر ڪنهن کي سندس ضمير جا وڏ

www.sindhsalamat.com

ٻي پيا ته اسان هن شيردل سورهيه سان الاجي ڇا ڇا نه ڪيو هوندو، ۽ هن تي ڇا ڇا نه تهمتون مڙهيون هيون سون، الاجي ڇا سمجهندا هئاسون ارمان جو هن امل ماڻڪ جي جوت جو ڪوبه قدر ڪون ڪيوسين، هاڻي سوا ڪف افسوس ملڻ جو ٻيو ڇا هٿ ايندو. اتي اسان سڀني کي سڏي ڏاڍي سڪ سان سڀني لائي، چيائين تہ مڙس ٿيو اڄ اجها آزاد ٿي. هاڻي سندس بنائڻ ۽ سينڌ سينگارڻ ۽ سنوارڻ لاءِ ايڪ ۽ نيڪ ٿي سڀ ويڇا وساري ڪيس رات ڏينهن محنت ڪري سدا سهاڳڻ بنائڻ لاءِ هڙئون وڙئون اصل نہ گهٽائجو، جيئن اوهان جا ٻورهيا سجايا ٿين جيئن مادر ڏانهن ڪوبه رهزن اک کڻڻ جي جريت نہ ڪري، اسان عرض ڪيو تہ قبلہ، الله سائين اوهان کي جهجي حياتي ڏيندو توهان پاڻ اڄ جي سنوارن ۽ سينگارڻ ۾ اسانجي رهنمائي ڪندا. اسان جي ائين چوڻ تي پاڻ ٺڏو ساه کڻي چيائين ته:

ڏک لڳو ڏونگر ٻريو، پينر ڪاڻي پيون
منالاتـــو مـــون سنـدو جيئڻ اســرو

منهنجا سائيو، اڄ پاڻ ان مرد مولا جي ٽي ورسي ملهائڻ لاءِ هتي اچي گڏ ٿيا آهيون تنهنڪري پاڻ بہ خدا وند عالم جي بارگاه ۾ عاجزي سان ۽ ضمير قلب سان التجا ڪريون ته اي ڪارساز حقيقي اسان کي توفيق عطا ڪر ته اسان تنهنجي بندي حيدر بخش جي ڇڏيل ورثي کي خوش اصلوبيءَ سان نباهي تو وٽ ۽ وطن وارن وٽ سرخرو ٿيون اسان کي اهائي توفيق ڏي جا حيدر بخش کي عطا ڪئي هيءَ جنهن ڪڏهين هار ڪانہ ميجي هئي. اُميد اٿم ته خالق حقيقي اسان جي التجا قبول ڪندو. آءٌ آخر ۾ شاهہ عبدالطيف ڀٽائي جو هي بيت معذرت سان سندس قبر تي پنهنجي ڳوڙهن جا گل نڇاور ڪريان ٿو.

مون سي ڏٺا ماڻ جـن ڏٺـو پرينءَ کي
تن هي سندي ڪا ڪري نہ سگهان ڳالهڙي

●

ظالمن جـي لاءِ حيدر، حيدري تـلوار هو،
قوت ـ باطل اڳيان فـولاد جـي ديوار هو،
سخت دشواريون ڏٺيين ته بہ راه تي قائم رهيو،
سنڌ لئہ حيـدر جتوئـي منفرد ڪردار هو.

*　　*　　*　　*

قطعہ تاريخ

سنڌ جو سائي ۽ سورهيہ، ساه حيدر بخش آه،
چمڪندڙ سج آه؛ روشن مـاه حيدر بخش آه،
مرد مرندو ڪينڪي هي تا ابد هوندو حيات،
هر ستايل شخص جـــو همراه حيدر بخش آه.

سنہ ١٣٩٠ هجري

- ”ڪمتر“ نقوي

www.sindhsalamat.com

محمد دائود ابڙو
ڳوٺ ڪنڊو تعلقہ واره

حيدر بخش جتوئي زنـــده بـــاد

اج پـــڻ اڪـــڙيـــن سڄڻ پنهنجا ساريـــا
ڳلن تان ڳوڙهن جون بوندون بس نہ ڪن
سندي سڪ پرين لوڪان ڏئي نـــہ لهي.
(شاهہ صاحب)

محترم غلام حسين سومره جي پاران هڪ ليٽر پهتو تہ آءٌ باباءِ سنڌ حيدر بخش جتوئي جي سوانح حيات تي ڪجهہ لکان، ڇو تہ مرحوم جتوئي صاحب ١٩٤٤ع ۾ جيئن نوڪري ڇڏي. غريب عوام هارين جي خدمت ڪرڻ لاءِ قدم رکيو تيئن پهرين پهرين منزل ۾ مـون نـاچيز سان سندس ملاقـات ٿـي. ۽ منهنجي ساڻس رفاقت متواتـر غـالباً ٦ سال رهـي، انهيءَ عرصي ۾ مان ڪيترين ئي نصيحتون پرايون ۽ سندس صحبت جو مون تي هر پهلوءَ کان ڪافي اثر ٿيو سندس مستقل مزاجي، راست گوئي ۽ انسان دوستي جو ڪافي اثر ٿيو ان لاءِ جي آءٌ لکان تہ تمام هڪ دفتر تيار ٿي سگهي ٿو، ان لاءِ فقط چند مثال پيش رکان ٿو.

* باڊه شهر *

هڪ دفعي مون کي جتوئي صاحب جـو پيغام مليو تہ واره شهر ۾ حڪيم دين محمد جي اسپتال ۾ مون سان مل، آءٌ جـڏهـن جتوئي صاحب سان مليس، ان سان گڏ مولوي عزيز الله جروار شهداد ڪوٽي ساڻ هو هڪ موٽر ڪار، هاري حقدار جي جهنڊن سان سينگاريل هئي، جتوئي صاحب فرمايو تہ اج شام جو بـاڊه اسٽيشن تـي هڪ ملهن جـو وڏو جلسو آهـي ۽ ان ۾ وڏيـرو کهڙو ۽ قـاضـي فضل الله بـہ ايندا اتـي اسان بہ پنهنجي پارٽيءَ جو پروگرام پيش ڪنداسون ڏاڍو مزو ٿيندو جو وڏيرا بہ اتي موجود آهن ۽ ان سان گڏ هزارن جي تعداد ۾ هـاري ۽ مـزدور هوندا گويا هڪ چڱـي ڪانفرنس آهي، هائو تہ ڪري وينس پـر دل کي ڏکئي ورتو لاچار ڪاربڊ سان ساڻ ٿـي ٥ بجہ شام جو باڊه اسٽيشن لڳ هڪ وڏي مشين جي دروازي تي پهتاسون، سڄ لهڻ جي قريب هو مشين جي دروازي تي موٽرن جـون قطارون ڏسي اسان هاري حقدار جـا فلڪ شگاف نعرا باند ڪيا، اسان سان گڏ اتان جي غريب هارين بہ نعرا وڏي زور شور سان هڻڻ شروع ڪيا، نعرن سان سڄو آسمان گونججي ويو. اسان جڏهن موٽر تان لهي ملاکڙي ۾ داخل ٿياسون تہ ملاکڙي بند ٿيڻ جو نغارو وڳو اسان جـي نعرن جـو آواز کهڙي ۽ قاضي صاحب جي ڪنن تي پيو. تڏهن ڏاڍي ڪاوڙ وچان ٻاهر نڪرندي بد شد لفظ استعمال ڪندي اچي موٽرن تي سوار ٿيا، هنن جي موٽرن جو رخ پراڻي باڊه ڏانهن هيو ڇـو تـہ انهن جي جلسي جو پروگرام انهيءَ هنڌ رٿيل هو. اسان کي بہ ڪنيو ڪٿيءَ، چڙهي موٽر تي پياسين پٺيان نعرن جو تصادم هن ريت هو. وڏيرن جي طرفان نعرو لڳو: ڪانگريس جا ٽٽون برباد ۽ لينن جا پوڄاري برباد.

اسانجا نعرا بلند ٿيا: ظالم وڏيرا برباد، سرمايداري برباد، هاري زنده باد. حيدر بخش جتوئي زنده باد. کهڙو قاضي مرده باد.

ماڻهن کي لڳو مزو سو ڪاهي پيا پٺيان، ڪي اسان جي فائدي ۾ نعرا هڻڻ لڳا تـہ ڪي وڏيرن جا چمچا وڏيرن جي فائدي ۾ نعرا هڻڻ لڳا. وڏيري کهڙه جڏهن اهو محسوس ڪيو تہ اسان جو جلسو شايد ڪامياب نـہ وڃـي تنهنڪري رائيس ڪئنال جي وچ پل تي وڏيره غلام عمر انڙ کي موٽر سوڌو ڇڏي پاڻ ڀڄي ويا پراڻي باڊه. جڏهين اسان موٽر روڪي لٿاسون تہ اڳيان پويان پيادل ماڻهو گڏجي ويـا تـڏهين چڱي ڪانفرنس جـو منظر ٻڌجي پيو. وڏيـره غلام عمر ۽ مـرحوم محمد اسماعيل قـريشي

www.sindhsalamat.com

۵۰–۱۰۰ کن غندن سان پٿرن جي برسات شروع ڪري ڏني. اسانجا ڪامريڊ هجوم ۾ ڇڙوڇڙ ٿيا. منهن جي جڏهين مولوي محمد اسماعيل ۽ مولوي عزيزالله جروار تي نظر پيئي تڏهين ٻنهي جا هڪ ٻئي ۾ هٿ هئا. مولوي محمد اسماعيل چئي رهيو هو ته چؤ ڪانگريس جا ٽٽون برباد. مولوي عزيز الله جو آواز هو ته چؤ ظالم وڏيرا برباد. مونکي ته پٿرن ۽ موچڙن اهڙو پريشان ڪيو جو مون کي ڪابه خبر ڪانه پئي پوي. مگر اهو خيال ٿي رهيو ته اسانجو محبوب رهنما مسٽر حيدر بخش جتوئي شل نه زخمجي پوي. جان ڪٿي نهاربان ته مانجهي مرد ڪار جي بانيٽ تي هارين کي خطاب ڪري رهيو آهي. سندس تقرير جا ڪجهه ٽڪر مونکي ياد آهن جي عرض رکان ٿو:

اي هاري ڀائرو! اڄ جڏهين ڊپٽي ڪليڪٽر هوس تڏهين بزدل وڏيرا جيڪي منهنجي سامهون ٻيٺل آهن اهي منهنجي دوستي جو دم ڀريندا هئا ۽ ماڻهن کي فخر سان چوندا هئا ته جتوئي صاحب اسانجو دوست آهي. جڏهين جڏهين حيدرآباد ايندا هئا ته مون وٽ اچي خوشامد جا ڍڪ ڀريندا هئا مگر جڏهين اڄ اوهان جي خدمت ڪرڻ لاءِ پنهنجي عهدي کي قربان ڪري سڄي عمر وقف ڪري ميدان ۾ آيو آهيان ته هي وڏيرا سمجهن ٿا اسان جا ناجائز ظلم ۽ ستم ختم ٿيندا ته هي بدحواس ٿي منهنجا دشمن ٿي بيٺا آهن. اي هاريو اي سائيو، سمجهو ته توهان جا دشمن ڪير ٿي سگهن ٿا ۽ سڄڻ ڪير ٿي سگهندا. جتوئي صاحب جي انهن چند لفظن اهو اثر پيدا ڪيو جو جيڪي جنگ لاءِ پٿر وسائي رهيا هئا سي يڪدم خاموش ٿي ويا ۽ پريشانيءَ سان هڪ ٻئي کي ڏسڻ لڳا اها هار ڏسندي مولوي محمد اسماعيل صاحب ۽ سندن سائين اسان جي موٽر جو رخ هٿن سان ڦيرائي رائيس ڪئنال جي ٽاپ ڏي ڪيو. مون کي تعجب لڳو جو اها تقرير ايڏي گمسان، لڙائي ۾ مشڪندي ڪري رهيو هو ۽ هن کي ڪابه فڪرات منهن ۾ ڪانه هئي آخر مون ڪامريڊ کي هلندي ڪار مان بانيٽ تان وٺي لاهي موٽر ۾ ويهاريو ۽ ڊرائيور کي زور سان سڏڻ لڳس. منهنجي سڏ تي مولوي عزيز الله ۽ ڊرائيور وار چنڊيندين اچڻ لڳا اسان سڀئي سوار ٿي لاڙڪاڻي راهي ٿياسون. واٽ تي اسان جي انهيءَ حالت تي جتوئي صاحب مشڪندو رهيو ۽ پڇي نپري ۽ چوڻ لڳو ته سائيو فڪر نه ڪريو فتح حق جي آهي انهيءَ تي اڄ ڏاڍو چڙيس ته واه فتح حال ته ڪاڏاسون موچڙا! جڏهين وڃي فتح ٿئي. انهي تي مشڪندي وري تقرير شروع ڪئي ۽ فرمايائين ته اي هم رفيقو اها اوهان کي خبر آهي ته هي موچرا ۽ مصيبتون اوهان جي تواريخ ۾ سونهري اکرن سان لکيون وينديون جڏهين اوهان هڪ عظيم انقلاب آڻڻ گهرو ٿا تن ۾ اهي تڪليفون کهڙيون آهن ۽ اسان ته پنهنجي جان ترري تي رکي ميدان ۾ گهڙي پيا آهيون قوم ۽ ملڪ لاءِ جيڪڏهين مال جان قربان ٿئي ته پرواه نه آهي.

لالو رائنڪ

اسان دستور موجب ٻهراڙي جي شهرن ۾ هاري پروگرام ڪٿي گهمندا رهندا هئاسون هڪ ڏينهن پروگرام لالو رائنڪ ٻڌوسون.

جتوئي صاحب جي پروگرام جي خبر هارين نارين کي جڏهين پئي ۽ لالو ۾ اچڻ لڳا، اسان صبوح جي ٽائيم واره هاري آفيس کان نڪري لالورائنڪ جي ٻاهران پهتاسون ته واٽ تي هڪ سيد پير علي گوهر شاه رستي تي بيٺو هو. موٽر جهلي جتوئي صاحب ۽ اسان لهي علي گوهر شاه صاحب کان پڇا ڪئي ته قبلا اوهان اتي ڇو بيٺا آهيو چوڻ لڳو ته توهان ڪافر آهين تنهنڪري توهان اسان جي ڳوٺ نه اچ اتي مشڪندي جتوئي صاحب چيو ته مان ڪيئن ڪافر آهيان پلائي ڪري مون کي ته سمجهاءِ چوڻ لڳو ته روسي انقلاب آڻڻ گهرين ٿو تنهنڪري توکي اسان جي ڳوٺ ۾ ڪوبه حق گهڙڻ جو ڪونه آهي آخر اسان پير صاحب کي ٽيلها ڏيئي پاسي ڪري شهر ۾ ڪاهي پياسون ۽ مختلف هارين نارين سان پنهنجو پروگرام پيش ڪندا رهياسون شاه صاحب شهر جا غنڊا وٺي اسان جي پويان هلندو رهيو ۽ جتوئي صاحب پنهنجو پروگرام ٻڌائيندو رهيو.

– موندر لاڪا –

موندر لاڪا واره تعلقي ۾ هڪ چڱو شهر

www.sindhsalamat.com

آهي اتان جي هارين ۾ سياسي شعور رکندڙن نوجوانن جي دعوت تي جتوئي صاحب سان گڏ وڃڻ ٿيو. جڏهين اها خبر تعلقي واره جي وڏيرن کي پهتي تڏهن ان ڏينهن غالباً سڄي تعلقي جا وڏيرا موندر لاکي ۾ اچي ڪٺا ٿيا. هن ارادي سان ته هارين جي ڪانفرنس کي ناڪامياب بنايون. مگر انهن جي ڪوشش جو ڪوبه اثر ڪونه ٿيو، جتوئي صاحب کي جڏهن ٻڌايو ويو ته سرائي صاحب خان لاکي جي اوطاق ۾ تعلقي جا وڏيرا اوهان جي خلاف وڙهڻ جون سازشون سٽي رهيا آهن تڏهن مونکي چوڻ لڳو ته ڪيئن مولوي صاحب؟ وڏيرن سان ملاقات ڪريون؟ مون جواب ڏنو ته ضرور ملاقات ڪنداسون. اسان جڏهين اوطاق تي پهتاسون تڏهين ڇا ڏسون ته سڄي اوطاق وڏيرن سان سينگاريل آهي. جتوئي صاحب ايندي شرط پنهنجي تقرير جاري رکي، وڏيرن تي جتوئي صاحب جي دليرانه تقرير جادوءَ جو اثر ڪيو. جواب ۾ رڳو بدڪلامي هئي ۽ گارين گند سان پنهنجو جوش ڍرو ڪيائون ۽ هي فولادي جسم پنهنجي تقرير پوري ڪري واپس واره پهتاسون.

١٩٤٨ع تائين واره ۽ ڏوڪري تعلقي ۾ اهڙو ڪوبه شهر ڪونه رهيو جتي آءٌ جتوئي صاحب سان ڏک سک ۾ گڏ نه هوس. آخر ١٩٤٩ع ۾ پنهنجي مالي حالت ڪمزور ڏسي. تحريڪ کي ڇڏي قوم جي سچي خدمت ڪرڻ لاءِ تعليم کاتي ۾ نوڪري ورتم، پنهنجي قومي جذبي ماتحت قوم جي ٻچن کي تعليم ڏيندو رهانئو، اها اميد اٿم ته آءٌ هڪ سچو استاد ٿي رهندس ۽ استاد ٿي مرندس.

ڪٿا منجهه قرار هٿا هيڪاندا سنگ ۾
ڳاهي ڳاه فراق جي ڪيا ڏارون ڏار
نه ڇاٿان پيهار ڪير ملندو ڪنهن کي.
(شاهه)

الله جو رستو وڏي مشڪل ۾ ڏٺم،
مسجد ۾ تڪاڻي ۾، نه ديول ۾ ڏٺم،
هت بحث ۽ منطق جو نه ڪجهه آهي ضرور،
مولا کي ڏٺم جي ته سچيءَ دل ۾ ڏٺم،

....

تنهنجو انجام نه آ، تنهنجو ڪو آغاز نه آ،
توکي گهر ٻار نه آ، ساز نه آ، ناز نه آ.
تنهنجو ڪو خويش نه آ، تنهنجو ڪو دمساز نه آ،
تنهنجو رنگ نه آ، تنهنجو ڪڇ آواز نه آ.
تنهنجي ماڻهن سان محبت آهي، مذهب منهنجو،
تن جي تفريح ۽ خدمت آهي، مطلب منهنجو.
جهڙو ٿي آهيان، تهڙو ٿي مان تنهنجو الله!
ڪنهن نه ’حيدر‘ کي جهان ۾ ڪيو پنهنجو وَ الله!

—’حيدر‘ جتوئي

www.sindhsalamat.com

غلام حسين سومرو
جنرل سيڪريٽري سنڌ هاري ڪاميٽي

بابائي سنڌ جي سنڌ لاءِ جدوجهد

سنڌ ۾ آسي سيڪڙو آبادي هارين جي رهي ٿي جيڪي رات ڏينهن، سرديءَ، گرميءَ ۾ زمين جو سينو چيري پاڻ کي بکيو ۽ ننگو رکي به، پين لاءِ رات ڏينهن محنت، مزدوري ڪري ڪين زنده رکن ٿا. اهڙن ماروئڙن کي سنڌ جي زميندار، جاگيردار، نواب، پير، مير ۽ سردار هميشه پنهنجو غلام ڪري ڇڏيو هو. اهڙي صورت حال ڏسي، جناب جي- ايم سيد، جناب عبدالقادر ايم خان، جناب ڄيٺمل پرسرام، جناب جمشيد مهتا، جناب قادر بخش نظاماڻي، جناب نور محمد پليجو ۽ ٻين مخلص رهنمائن سال ١٩٣٠ع ۾ سنڌ هاري ڪاميٽيءَ جو بنياد وڌو، اُن وقت جي حالات مطابق آهستي، آهستي جماعت جو ڳاڏو هلايو. ۽ جيئن جيئن ورڪرن جو تعداد وڌندو ويو، تيئن ڪم جي رفتار به اڳتي وڌڻ شروع ڪيو.

ڪامريڊ عبدالقادر ايم خان جيڪو سنڌ هاري ڪاميٽي جو مکيه ليڊر هو. انهيءَ مونکي ٻڌايو ته ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي، جنهن وقت ۾ سرڪاري ملازم هو. تڏهين پنهنجي پگهار مان اسان جي مالي امداد ڪندو رهندو هو. پاڻ چوندو هو ته مان نوڪري ڇڏي هاري ڪاميٽيءَ ۾ اچي ڪم ڪندس.

بابائي سنڌ آخر سال ١٩٤٥ع ۾ ڊپٽي ڪليڪٽري جي عهدي تان استعفيٰ ڏيئي. باقاعدگيءَ سان سنڌ هاري ڪاميٽيءَ جو ميمبر ٿيو. ڪيس شروع ۾ سنڌ هاري ڪاميٽيءَ جو جنرل سيڪريٽري ڪيو ويو. ۽ پوءِ پڇاڙي تائين سنڌ هاري ڪاميٽيءَ جو صدر ٿي رهيو.

بابائي سنڌ جي هاري ڪاميٽيءَ ۾ اچڻ کان پوءِ جماعت انقلابي رخ رختيار ڪيو. ۽ هارين جي حقن کان سواءِ سنڌ جي هر مسئلي لاءِ جدوجهد شروع ڪري ڏني. جنهن جو نتيجو اهو نڪتو جو سنڌ هاري ڪاميٽيءَ وڏو مقام حاصل ڪري ورتو.

مان پنهنجي هن مختصر مضمون ۾ چاهيان ٿو ته بابائي سنڌ ۽ سندس هاري ورڪرن، هارين ۽ سنڌ جي حقن لاءِ جيڪا جدوجهد ڪئي آهي. تڪليفون ۽ مصيبتون سٺيون آهن انهيءَ جو مختصر خاڪو پيش ڪريان. جيئن اهل سنڌ وارا ڏسن ته بابائي سنڌ ۽ سندس هاري ورڪرن، سرمائيدارن ۽ زميندارن جي دور-حڪومت ۾ همت ۽ حوصلي سان اُن وقت جي جابر ۽ ظالم حڪومتن سان پنهنجي جائز حقن حاصل ڪرڻ خاطر ڪهڙي جدوجهد ڪئي آهي.

هارين لاءِ جدوجهد:-

سنڌ جي مسڪين هاري تي صدين کان زميندارن، جاگيردارن جو جيڪو بي پناه دٻاءُ هو. انهي کي ختم ڪرڻ، خوف هراس جو خاتمو آڻڻ ۽ هارين کي پنهنجي جائز حقن کان واقف ڪرڻ لاءِ بابائي سنڌ ۽ سندس هاري ورڪرن، سنڌ جي ڳوٺ ڳوٺ ۾ وڃي هارين سان ڪچهريون شروع ڪري ڏنيون ڳوٺن، شهر ۾ هاري جلسن ۽ جلوسن جو سلسلو وڏي پيماني تي شروع ڪري ڏنو. ۽ گهر گهر ”هاري حقدار“. ”زميندراي بربادي“ ”جيڪو کيڙي سو کائي“ جو نعرو عام ڪري ڇڏيو.

١٩٥٠ کان اڳ ۾ هارين لاءِ ڪوبه اهڙو قاعدو قانون موجود نه هو. جنهن هيٺ هاري عدالت مان انصاف حاصل ڪري سگهي. جيڪڏهن ڪو قانون به هو ته اهو زميندار جو ڏنڊو هو. جيئن چاهي تيئن هاري تي استعمال ڪري.

بابائي سنڌ هارين جي لاءِ قانون پاس ڪرائڻ لاءِ تحرڪ شروع ڪيو. قانون جو مسودو (سنڌ ٽيننسي ائڪٽ) تيار ڪري حڪومت سنڌ جي حوالي ڪيو. مگر حڪومت ۽ اسيمبليءَ اندر سڀ جا سڀ وزير ۽ ميمبر زميندار، جاگيردار، مير، پير، هئا جن انهيءَ پيش ڪيل ائڪٽ کي نظر انداز ڪري ڇڏيو.

www.sindhsalamat.com

اپريل ١٩٥٠ع ۾ سنڌ اسيمبليءَ جو اجلاس ڪراچيءَ ۾ ٿي رهيو هو. اُن وقت سنڌ جو وڏو وزير مسٽر يوسف هارون هو. جيڪو ته هو زميندار نه هو. تنهن ڪري هن هارين سان همدردي ڏيکاري، بابائي سنڌ، سنڌ جي هارين ۽ هاري ورڪرن کي ٣- اپريل ١٩٥٠ع تي هڪدم ڪراچيءَ پهچڻ جو حڪم ڏنو. سنڌ جي ڪنڊ ڪڙڇ مان هزارن جي تعداد ۾ هاري ۽ هاري ورڪر ڪراچي پهچي ويا. ۽ پروگرام مطابق سنڌ اسيمبليءَ جو جيڪو اجلاس بندر روڊ واري بلڊنگ ۾ ٿي رهيو هو. انهيءَ بلڊنگ تي گهيراءُ ڪيو. ۽ کهڙي جو جنازو تيار ڪري عمارت کي چوڌاري پيئي ڦيرايو، هارين اسيمبلي بلڊنگ کي اهڙو مضبوط گهيراءُ ڪيو جو ڪنهن به وزير خواه ميمبر جو نڪرڻ مشڪل ٿي پيو.

”هاري حقدار“ جي نعرن اسيمبليءَ جي ڪارروائي هلائڻ ناممڪن بڻائي ڇڏي. حڪومت طرفان فوج ۽ پوليس گهرائي ويئي. مگر هاري رهنمائن ۽ هارين تي ڪو به اثر نه ٿيو. آخر حڪومت بابائي سنڌ ۽ ٻين ورڪرن سان اسيمبليءَ ۾ ڳالهيون ڪيون ۽ ”سنڌ ٽيننسي ائڪٽ“ پاس ڪيو. حالانڪ انهيءَ ائڪٽ ۾ هارين جو ڪو وڏو بچاءُ نه ڪيو ويو، مگر ائڪٽ ۾ هارين جي حقن جي تحفظ لاءِ به گهٽائي قانون موجود آهن، انهيءَ کان سواءِ سنڌ لاءِ ٻي جيڪا به جدوجهد ڪئي ويئي آهي. اُها مختصر هن ريت آهي.

ڪراچيءَ کي سنڌ کان ڌار ڪرڻ

پاڪستان جي اُن وقت جي حاڪمن ڪراچي کي سنڌ کان جدا ڪري پاڪستان جي گادي بڻائڻ لاءِ ڪوشش ڪئي ۽ آخر ڪراچي سنڌ کان جدا ڪئي ويئي. مگر سنڌ مان ڪنهن به انهيءَ خلاف آواز نه اٿاريو. بابائي سنڌ انهيءَ مسئلي تي احتجاج ڪيو. ٣١- مئي ١٩٤٨ع ۾ رتو ديرو (ضلع لاڙڪاڻو) ۾ سنڌ هاري ڪاميٽيءَ جو اسپيشل اجلاس سڏايو جنهن ۾ هيٺان تاريخي ٺهراءَ بحال ڪري حڪومت پاڪستان کي موڪليا ويا.

ٺهراءُ پهريون

سنڌ جا باشندا هاڻي هن يقين تي پهتا آهن ته ڪراچيءَ جي سوال لاءِ صرف ٻه رستا آهن. يا ته ڪراچي سنڌ کي واپس ملي يا ته پاڪستان پنهنجي دارالحڪومت ڪنهن ٻئي پاسي کڻي وڃي.

ٺهراءُ ٻيو

هي اجلاس زوردار لفظن ۾ هن راءِ جو آهي ته جيڪڏهن حڪومت پاڪستان کي مضبوط ۽ پڪي حڪومت بنائڻي آهي، ته ان لاءِ رستو فقط اهو آهي، ته هرهڪ علائقي کي رضامندي ۽ نيڪنيتيءَ ۽ تعاون جي بنيادن تي ڳنڍيو وڃي. پاڪستان حڪومت، جا آل انڊيا مسلم ليگ جي لاهور ريزيوليشن ١٩٤٠ جي بنياد تي حاصل ڪئي ويئي هئي. ۽ جنهن موجب هن علائقي کي خودمختياريءَ ۽ حڪومت جو حق آهي. اُن موجب پاڪستان هڪ فيڊرل بنياد تي هلي سگهي ٿو.

سنڌي، پنجابي، بنگالي، بلوچ، پٺاڻ اِهي، بين الاقوامي قانون ۽ سياست موجب خاص قوميتون آهن. هرهڪ کي پنهنجو وطن زبان، ادب، تاريخ، تمدن ۽ روايات آهن. ۽ هرهڪ کي علحدا سياسي، معاشي، اقتصادي مسئلا، خواهشون ۽ جذبات آهن. هرهڪ علائقي کي حق آهي ته اُن جو حق ”خوداراديت“ آئين پاڪستان ۾ شامل ڪيو وڃي.

ٺهراءُ ٽيون

هي اجلاس تقاضا ٿو ڪري ته جلد ۾ جلد هر عاقل ۽ بالغ مرد ۽ عورت کي ووٽ جي حق جي بنياد تي پاڪستان لاءِ هڪ جمهوري آئين تيار ڪيو وڃي. جنهن موجب ١٨ سالن جي بالغ کي ووٽ جو حق هجي ۽ تمام حڪومت ۽ قاعدي سازيءَ جي واڳ عوام جي هٿ ۾ رهي.

بابائي سنڌ ١٣ ڊسمبر ١٩٥٣ع تي ٽنڊوڄام ۾ سنڌ هاري ڪاميٽيءَ جي ساليانه اجلاس ۾ پاڪستان اسيمبليءَ طرفان پاس ڪيل آئين خلاف احتجاج ڪيو ۽ هيٺيون ٺهراءُ پاس ڪيو ويو.

ٺهراءُ

هي اجلاس موجوده غير نمائنده دستور ساز

www.sindhsalamat.com

اسيمبلي جي پاس ڪيل آئين، ڪڏهن به سنڌين ۽ پاڪستانين لاءِ قابل قبول نه آهي.

اسلامي لفظن جي پردي ۾ اهڙو دستوري خاڪو ناهيو ويو آهي جو ڊڪٽيٽر شاهي، عوام دشمنيءَ سان ڀريو پيو آهي. جنهن جو مقصد فقط اهو آهي ته، موجوده حڪمران جن هن کي وجود ۾ آندو آهي. اُهي هميشه انهيءَ اقتدار تي قائم هجن. سنڌ ۽ پاڪستان جو عوام انهيءَ آئين کي هرگز قبول نه ڪندو.

هڪ يونٽ خلاف جدوجهد

سنڌ ۽ ٻين صوبن جي علائقائي خودمختياري کي ختم ڪري هڪ يونٽ ٺاهڻ واريءَ سازش کان بابائي سنڌ بروقت خبردار رهيو. سنڌ هاري ڪاميٽي جي ڪيترن اجلاسن ۾ انهي سازش خلاف ٺهراءَ پاس ڪرايا. ۽ جڏهين ڏنڊي جي زور تي گورنر جنرل غلام محمد "ون يونٽ" جو بل پاس ڪرايو، تنهن وقت کان وٺي بابائي سنڌ آرام سان ننڊ نه ڪئي ۽ سنڌ هاري ڪاميٽيءَ جو اجلاس سڏائي "اُهو تاريخي اعلان ڪيو ته جيستائين ون يونٽ جو خاتمو نه ايندو تيستائين آرام نه ڪبو." هڪ طرف هاري ورڪرن کي حڪم ڏنائون ته ون يونٽ خلاف سنڌ ۾ جلسن، جلوسن جو سلسلو جاري رکيو وڃي ۽ ٻئي طرف پمفليٽ لکي دنيا وارن کي ڏيکاريو وڃي ته سنڌ سان هي ناحق ڪيو ويو آهي. انهيءَ سلسلي ۾ بابائي سنڌ ون يونٽ خلاف ڪيترائي انگريزيءَ ۾ پمفليٽ لکيا. جنهن ۾ ڪيترا ڀيرا جيل ۾ بند ڪيو ويو. ۽ ٻئي پاسي جڏهن ون يونٽ خلاف نعرو هڻڻ ڏوهه سمجهيو ويندو هو. اهڙي ڪٺن وقت ۾ سنڌ جي هاري ورڪرن ڳوٺ ڳوٺ ۾ جلسا جلوس ڪيڍي ون يونٽ خلاف آواز بلند ڪيو. آخر بابائي سنڌ، پنهنجي حياتيءَ ۾ ون يونٽ جو خاتمو ڏٺو ۽ پوءِ اسان کان موڪلايو.

ون يونٽ جي سلسلي ۾ سنڌي هاري ڪاميٽيءَ طرفان بابائي سنڌ جي صدارت هيٺ ١١ نومبر ١٩٥٤ع تي حيدرآباد ۾ ٿيل اجلاس ۾ هيٺيان ٺهراءَ پاس ڪيا ويا.

ٺهراءُ پهريون

هي اجلاس هن راءِ جو آهي ته سنڌ، بلوچستان، ۽ فرنٽيئر علائقن کي ويسٽ پاڪستان جي هڪ يونٽ ۾ ناهڻ جو تحرڪ پنجاب جي سرمائيدارن ۽ عملدارن طرفان هلايل آهي. ته جيئن ننڍن صوبن جي وسائل، زمين، تجارت ۽ نوڪرين تي قبضو ڪيو وڃي.

هيءَ تحريڪ بلڪل ناجائز ۽ نامناسب آهي جنهن ذريعي پنجاب جي عوام ۽ سنڌ جي عوام ۾ نفرت ۽ عام طرح پاڪستان ۾ اندروني خانه جنگي جو باعث ٿيندو. جنهن مان خطرناڪ نتيجا لازمي آهن.

سنڌ هزارين سالن کان هڪ خاص تهذيب، زبان ۽ روايتن جي مالڪ آهي. اُن کي پاڪستان ۽ اسلام جي نالي ۾ مٽائڻ ناممڪن ۽ ظالمانه ڪارروائي ٿيندي. اهڙي ناپاڪ تحريڪ کي سنڌ جو عوام ڪڏهين به قبول نه ڪندو. هيءَ اجلاس مسٽر غلام محمد گورنر جنرل کي اپيل ٿو ڪري ته هن معاملي کي وڌيڪ ڇڪتاڻ کان سواءِ ختم ڪري پاڪستان تي مهرباني ڪري.

ٺهراءُ ٻيو

هيءَ ڪائونسل جو اجلاس سنڌ اسيمبليءَ جي اُنهن ميمبرن تي اظهار ناراضگي ٿو ڪري. جو اُنهن بندوق جي چانوَ ۾ پوليس ۽ ملٽري کان هيسجي ڪيو آهي. ۽ اهو ڪيل فيصلو عوام جو فيصلو نه آهي. ڇاڪاڻ ته سنڌ اسيمبليءَ جي ووٽرن انهن ميمبرن کي ووٽ ڏنا هئا. تڏهين انهن جي اڳيان ون يونٽ جو سوال ئي ڪونه هو. تنهن کان سواءِ اهو فيصلو ١٩٤٠ جي لاهور واري تاريخي ٺهراءَ جي قطعي خلاف آهي.

بابائي سنڌ، پاڪستان کانپوءِ سنڌ جي عوام مٿان جيڪي به ظلم، زبردستيون، ناانصافيون ٿينديون رهيون. انهن خلاف قلم کنيو. ڪافي محنت ۽ خرچ ڪري، سنڌ جي سيني مسئلن تي انگريزي ۾ پمفليٽ لکيا جن اُن رقت جي حڪومت اندر هڪ قسم جو وڏو ٿرٿلو مچائي ڇڏيو، دوست، دشمن سڀ داد

www.sindhsalamat.com

ڏيڻ لڳا. مان انهن سڀني پمفليٽن جو مختصر ۾ اختصار هيٺ پيش ڪريان ٿو.

ڊيموڪريسي آر ڊڪٽيٽرشپ ان پاڪستان

جلد پهريون تاريخ اشاعت ڪراچي ٧- آگسٽ ١٩٥٥ع
صفحه ٢١

مٿيئن نالي وارو پمفليٽ، بابائي سنڌ اُن وقت ڇاپائي ڪيو جنهن وقت پاڪستان سخت سياسي مونجهاري ۾ مبتلا هو.

جمهوريت کي ڪچلڻ لاءِ آمرانه قوتون زور آزما هيون. ۽ عام ماڻهن جي جائز حقن جي پوئواري ڪرڻ وارو ڪو ورلي هو.

انهيءَ پمفليٽ ۾ جمهوريت ۽ آمريت جي چڱاين ۽ اوڻاين بابت تفصيلي ذڪر ڪيو آهي. هن پمفليٽ لکڻ جو وڏو سبب اهو هو ته انوقت عوام کي پيش ايندڙ مشڪلات ۽ جمهوريت کي ڪامياب ٿيڻ کان روڪيندڙ طاقتن جو مقابلو ڪيو وڃي. انهيءَ پمفليٽ ۾ جمهوريت ۽ آمريت جا سڀ پهلو ظاهر ڪري ڏيکاريل آهن. اهو ثابت ڪري ڏيکاريل آهي ته جمهوريت جي ڪري ملڪ ۾ ترقي ۽ خوشحالي اچي سگهي ٿي. ان پمفليٽ ۾ اولهه پاڪستان جي سڀني صوبن کي زوريءَ ملائي "ون يونٽ" بنائڻ واري منصوبي جو تفصيلي ذڪر ڪيل آهي. پمفليٽ جي آخر ۾ انهيءَ گڏيل بيان جو متن پڻ ڏنو ويو آهي، جيڪو ٢٨ جولاءِ ١٩٥٥ع تي محترم شيخ عبدالمجيد سنڌي بابائي سنڌ حيدر بخش جتوئي، ۽ محمد محمود عوامي ليگي جي صحين سان جاري ڪيو ويو هو. جنهن ۾ اُن وقت جي سنڌ جي وڏي وزير محمد ايوب کهڙي جي ڪرتوتن جو تفصيل سان ذڪر ڪيل آهي.

ڊيمو ڪريسي آر ڊڪٽيٽر شپ اِن پاڪستان

جلد ٻيو، تاريخ اشاعت ڪراچي ٢٢- اگسٽ ١٩٥٥ع
صفحه ٢٤

بابائي سنڌ، اهو مٿيون پمفليٽ سنڌ مٿان ون يونٽ جي عذاب مڙهڻ جي خلاف، اعلان جهاد طور لکيو. ان پمفليٽ ۾ ون يونٽ بل جو تفصيلي جائزو ورتو ويو آهي. گورنر جنرل غلام محمد طرفان ٢٤- آڪٽوبر ١٩٥٤ع تي آئين ساز اسيمبليءَ کي ٽوڙڻ واري قدم جو تجزيو پڻ ورتو ويو آهي. پمفليٽ ۾ ڏيکاريو ويو آهي ته سنڌ هر لحاظ کان پنهنجي پيرن تي بيهي سگهڻ جي لائق آهي. انهيءَ جي ايراضي ۽ آبادي دنيا جي ڪيترن ئي ملڪن کان وڌيڪ آهي. پمفليٽ جي آخر ۾ ون يونٽ مان سنڌ ۽ ٻين صوبن کي پهچندڙ نقصان جو تفصيلي جائزو ورتو ويو آهي ۽ اُن وقت جي آمرانه حڪمرانن کي چيو ويو آهي ته انصاف ۽ جمهوريت خاطر ون يونٽ جهڙي غلط منصوبي کي عمل هيٺ نه آڻيو.

ڊيمو ڪريسي آر ڊڪٽيٽرشپ اِن پاڪستان

جلد ٽيون تاريخ اشاعت ڪراچي ١٠ سيپٽمبر ١٩٥٥ع
صفحه ٢٨

مٿيئن نالي واري پمفليٽ ۾ بابائي سنڌ، ون يونٽ واري بل تي ممتاز محمد دولتانه طرفان پيش ڪيل تقريرن ۽ دلائل جو نقطه به نقطه جواب ڏنو آهي ۽ مسٽر دولتانه جي لغو دليلن کي نهايت منصفانه طريقي تي غلط ثابت ڪري ڏيکاريو آهي.

انهيءَ پمفليٽ ۾ محمد ايوب کهڙي جي پير علي محمد راشدي جي ون يونٽ جي تائيد ۽ پٺڀرائي ڪرڻ کي سخت اکرن ۾ نِنديو آهي. ۽ اهو ثابت ڪري ڏيکاريو ويو آهي ته هو پنهنجي ذاتي مفاد خاطر سنڌ کي هر وقت قربان ڪرڻ لاءِ تيار آهن.

ڊيموڪريسي اينڊ جسٽس آف دي چيف جسٽس

تاريخ اشاعت ڪراچي ٢٥ ڊسمبر ١٩٥٦ع
صفحه ٢٤

مٿئين نالي وارو پمفليٽ بابائي سنڌ، پاڪستان فيڊرل ڪورٽ جي چيف جسٽس مسٽر محمد منير جي انهيءَ تاريخي فيصلي جي خلاف لکيو هو. جنهن مطابق جسٽس منير ان وقت جي گورنر جنرل غلام محمد جي طرفان پاڪستان ۾ جمهوريت جي خاتمي لاءِ مختلف قدم کنيا هئا ۽ جنهن جي پٺڀرائي

www.sindhsalamat.com

پنهنجي فيصلي ۾ جسٽس منير ڪئي هئي.

هي آهو دور هو جڏهين گورنر جنرل غلام محمد پاڪستان کي تباهه ڪرڻ خاطر سڀ ليڪا لنگهي ويو هو. آئين ساز اسيمبليءَ کي ٽوڙيو ويو هو. صوبائي ۽ مرڪزي حڪومتون ختم ڪيون ويون هيون. اهڙي غير قانوني قدم خلاف مولوي تميزالدين جيڪو آئين ساز اسيمبليءَ جو اسپيڪر هو. انهيءَ سنڌ چيف ڪورٽ ۾ رٽ داخل ڪئي ۽ سنڌ چيف ڪورٽ گورنر جو اهو حڪم رد ڪري ڇڏيو. انهيءَ فيصلي خلاف پاڪستان حڪومت فيڊرل ڪورٽ ۾ اپيل داخل ڪئي. جنهن جو چيف جسٽس، جسٽس منير هو. جنهن سنڌ چيف ڪورٽ جو فيصلو رد ڪري گورنر جنرل جي حڪم کي بحال رکيو. بابائي سنڌ هن پمفليٽ ۾ لکيو آهي ته جيڪڏهن جمهوريت کي پاڪستان ۾ قائم رکڻو آهي ته پوءِ جمهوريت جي عوام دشمن قوتن کي ضرور بينقاب ڪرڻو پوندو، پاڻ لکيو اٿن ته چيف جسٽس پاڪستان وڏي ۾ وڏي عدالت جو سربراه آهي انجي فيصلي خلاف ڪابه وڌيڪ اپيل نٿي ٿي سگهي. تنهنڪري مان هن پمفليٽ ذريعي پنهنجو موقف پاڪستان جي عوامي عدالت اڳيان رکان ٿو جيڪا آخرين وڏي ۾ وڏي طاقتور اپيل جي عدالت آهي.

شل سنڌي لينگويج اسٽي ان ڪراچي آرناٽ

تاريخ اشاعت ۹ جنوري ۱۹۵۷ع. حيدرآباد.
صفحه ۱۸

هن پمفليٽ ۾ بابائي سنڌ، سنڌي ٻوليءَ جي ڪراچيءَ ۾ مستقبل جي باري ۾ لکيو آهي ۽ ثابت ڪيو ويو آهي ته اُن وقت جا حڪمران نه فقط سنڌي ٻولي جي واڌاري ۾ ناخوش هئا، پر سنڌن مرضي اها هئي ته سنڌي ٻولي هميشه لاءِ پوئتي پيل هجي.

ان جسٽس لئنڊ اسيسمينٽ ريٽس ان سنڌ

تاريخ اشاعت حيدرآباد ۱۵- جون ۱۹۵۷ع

مٿئين نالي واري پمفليٽ ۾ بابائي سنڌ، سنڌ جي ضلعن ۾ غير منصفانه نموني ۾ ڍلن جي بستگيءَ خلاف لکيو آهي. ۽ اهو ثابت ڪري ڏيکاريو آهي ته سنڌ جي ضلعن ۽ ٻين صوبن جي ضلعن جي مقابلي ۾ ڳريون ڍلون ورتيون وڃن ٿيون. جنهن ڪري سنڌ جي زراعتي معيشت کي گهڻو نقصان پهتو آهي. خاص ڪري ننڍا ڪاتيدار تباهه ٿي ويا آهن. سنڌ ۾ رائج ڪيل سلائيڊنگ اسڪيل هيٺ ڍل جي وصوليءَ خلاف تفصيلي انگن اکرن سان بحث ڪيل آهي.

پمفليٽ ۾ صوبه پنجاب جي زمين جي حالت، پيداوار ۽ پاڻيءَ جي گهڻائيءَ ۽ سنڌ جي زمين جي حالت، پيداوار ۽ پاڻيءَ جي کوٽ جي ڀيٽ ڪيل آهي. ۽ ثابت ڪري ڏيکاريو ويو آهي ته سنڌ ۾ پاڻيءَ جي کوٽ، زمين جي حالت گهٽ ۽ پيداوار ٿوريءَ هئڻ جي باوجود به ڍل ۽ پاڻيءَ جي قيمت پنجاب جي آبادگار کان گهٽ ۽ سنڌ جي آبادگار کان هر قسم جي فصل تي وڌيڪ وصول ڪئي ٿي وڃي.

لئنڊس ان سنڌ هوشل اون ديم

تاريخ اشاعت ۲۷ جولاءِ ۱۹۵۷ع صفحه ۱۶

هن پمفليٽ ۾ بابائي سنڌ، سنڌ ۾ موجوده زرعي زمين جي مالڪيءَ جي مسئلي تي تبصرو ڪيو آهي ۽ لکيو آهي ته سنڌ جي اصلي باشندن خاص ڪري بي زمين هارين کي سنڌ جي زرعي زمين کان سازش ماتحت محروم رکيو ويو آهي. ۽ سرڪاري زمينن مان گهٽي ۾ گهٽوُن فائدو غير سنڌين کي مليو آهي.

ڊسپوزل آف ايويڪيو پراپرٽي جلد پهريون

تاريخ اشاعت ڪراچي ۲۱ فيبروري ۱۹۵۸ع صفحه ۱۶

مٿئين پمفليٽ ۾ بابائي سنڌ، هندن جي ڇڏيل زرعي زمين جي الاٽمينٽ بابت پڻ بحث ڪيو آهي ۽ مهاجرن جو انهيءَ زمين تي ڪهڙو حق آهي اُن تي تفصيلي بحث ڪيل آهي. بابائي سنڌ پمفليٽ ۾ حڪومت کي اپيل ڪئي آهي ته هندن جي زمين تي مقامي هارين جو حق آهي. ۽ زمين اُنهن کي ڏني وڃي.

ڊسپوزل آف ايويڪيو پراپرٽي جلد ٻيو

تاريخ اشاعت ۲۷ فيبروري ۱۹۵۸ع صفحه ۸

اُن صفحن تي مشتمل انهيءَ پمفليٽ ۾ بابائي

www.sindhsalamat.com

سنڌ، هندن واري ڇڏيل زرعي زمين جا انگ اکر ڏنا آهن. ۽ جلد ڀهريون ڇيڇڙ ڪان پوءِ جيڪي حالتون پيدا ٿيڻ انهن جو جائزو ورتل آهي. ۽ انهيءَ پمفليٽ ۾ شهري متروڪ ملڪيت جو پڻ تفصيل سان ذڪر ڪيل آهي ۽ لڏي ويل هندن ۽ لڏي آيل مهاجر زميندارن جي مالڪي وارن حقن تي بحث ڪيو آهي. ۽ لکيو آهي ته هندن جي ڇڏيل زمين تي مهاجر زميندارن جو ڪوبه قانوني حق نه آهي.

ان جسٽس لئنڊ ٽيڪسيشن ان سنڌ بسنڌ ڪس

ڪراچي ۱۹۶۰ع

اٽڪل ۳۴ صفحن تي هي سائيڪلو اسٽائيل پمفليٽ جيڪو ايوب خان جي مارشل لا جي دور ۾ سنڌ جي زميندارن ۽ آبادگارن سان ٿيندڙ زيادتين خلاف لکيو ويو هو. جنهن کي ايوب خان جي آمرانه حڪومت ضبط ڪيو، ۽ بابائي سنڌ کي ڪتابچي لکڻ جي پاداش ۾ مارشل لا جي مختلف قوانين هيٺ گرفتار ڪري اسپيشل مليٽري ڪورٽ ڪوئيٽا ۾ ڪيس هلائي سخت پورهئي سان ٽي سال جيل جي سزا ڏني. جڏهين ڪنهن شخص کي اها همت ڪانه هئي ته ايوب خان جي مارشل لا خلاف ڪو قدم نه نهيو پر ڪجهه چئي به سگهي اهڙي نازڪ وقت ۾ سنڌ جي زميندارن ۽ آبادگارن جي اهم مسئلن ۽ سنڌ جي سرڪاري زمينن جي بابت حق گوئي ۽ انصاف کان ڪم وٺندي بابائي سنڌ جيڪي تفصيل پيش ڪيا تنهن جو آمرانه حڪومت وٽ ڪوبه خاطر خواه جواب ڪونه هو. سواءِ آن جي ته انهيءَ حڪومت هن مرد - قلندر کي هميشه لاءِ جيل ۾ بند ڪري ڇڏيو. جيل جي تڪليفن بابائي سنڌ کي پنهنجي ارادي ۾ وڌيڪ مضبوط ڪيو ۽ جيل مان نڪرڻ ڪان پوءِ پاڻ سنڌ جي حقن جي جدوجهد کي اڳ کان اڳرو ڪري ڇڏيو.

هاري لئنڊ ٽيڪسيشن ان سدرن زون سنڌ جلد ۱-۲

تاريخ اشاعت حيدرآباد ۳ - ۽ ۲۰ نومبر ۱۹۶۶ع
صفحه ٻئي جلد ۴۸

مٿين انيتاليهن صفحن جي ٻنهين پمفليٽن ۾ بابائي سنڌ، سنڌ جي سمورن ٽيڪسن جو جائزو ورتو آهي. ۽ پنهنجي پاڙيسري صوبه پنجاب ۾ وچي هرهڪ ضلع جا انگ اکر وڏي محنت سان هٿ ڪيا. ۽ سرڪاري انگن اکرن مان ثابت ڪري ڏيکاريو ته سنڌ اندر مختلف زرعي ٽيڪس، پنجاب جي ضلعن کان ٻيڻا ۽ ڪن حالتن ۾ ٽيڻا وصول ڪيا تا وڃن. پمفليٽ جي ٻهرين حصي ۾ سال ۵۴ کان ۱۹۶۶ع تائين سنڌ اندر لئنڊ روينو، واٽرريٽ، ۽ ٻين وصول ٿيندڙ ٽيڪسن جا تفصيل ڏنل آهن. ۽ سال ۱۹۵۸ع ۾ مارشل لا حڪومت ۽ ون يونٽ حڪومت طرفان سنڌ ۾ وري وڌيڪ ٽيڪس وڌايا ويا، انهن جو پڻ جائزو ورتل آهي.

هنن ٻنهين پمفليٽن ۾ پنجاب ۽ سنڌ جي سيني ضلعن جي في ايڪڙ پيداوار ۽ لئنڊ روينيو، واٽر ريٽ ۽ ٻين وصول ٿيندڙ سيني ٽيڪسن جو چارٽر (نقشو) ڇپيل آهي.

پمفليٽ جي ٻئي جلد ۾ ان وقت جي ويسٽ پاڪستان اسيمبليءَ ۾ سنڌ جي سيني ميمبرن هن پمفليٽ جي تائيد ۾ صحيون ڪيون آهن، جنهن جي فوٽو ڪاپي به شامل ڪيل آهي.

بز پوزل آف گدو براج اسٽيٽ لئنڊ

تاريخ اشاعت سکر ۴- اپريل ۱۹۵۷ع صفحه ۱۲

بابائي سنڌ مٿين پمفليٽ ۾ سنڌ جي هارين جي حالت جو ذڪر ڪيو آهي ۽ چيو ته ملڪ ۾ اڪثريت هارين جي آهي. زمين جو اصل مالڪ هاري آهي. مگر هنن کي هميشه نظرانداز ڪيو ويو آهي.

هن پمفليٽ ۾ لکيو ويو آهي ته پيرزاده عبدالستار جڏهين سنڌ جو وزير اعليٰ هو، تڏهين هن انجام ڪيو هو ته براج جي ٦- لک ايڪڙ زمين مقامي هارين کي ڏني ويندي. مگر گورنر جنرل غلام محمد، "ون يونٽ" زوريءَ مڙهي سنڌ جو وزير اعليٰ مسٽر ايوب خان کهڙي کي ڪري ڇڏيو. جنهن هارين کي زمين ڏيڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو. پمفليٽ ۾ بابائي سنڌ، لکيو آهي ته اهڙيءَ حالت ۾ لاهور سرڪار کان اها اميد ڪرڻ ته زمين سنڌ جي هارين کي ملندي. اها ڳالهه بلڪل ناممڪن هئي.

www.sindhsalamat.com

پمفليٽ ۾ ڪيترن ليڊرن جون اسيمبليءَ ۾ ڪيل تقريرن جا حوالا ڏنل آهن. جن ۾ هنن چيو هو ته سنڌ جي سرڪاري زمين تي پهريائين حق اُتي جي هارين جو آهي. مگر اڳتي هلي هو سڀ ڦري ويا.

بابائي سنڌ، هن پمفليٽ ۾ گدو براج جي زمين جا انگ اکر پيش ڪيا آهن. ۽ اُهي سمورا تفصيل شايع ڪيا آهن. جن کي اُها زمين ڏني ويئي آهي، ۽ ڏيکاريو آهي ته براج جي زمين مان چاليهه سيڪڙو کان به گهٽ زمين مقامي بي زمين هارين کي ڏنل آهي. بي زمين سول ۽ فوجي عملدارن ۽ قبائلي سيٽلرن ۽ عام نيلام ۽ ٻين مختلف اسڪمن هيٺ نيڪال ڪئي ويئي آهي.

اسٽاپ ايجڪٽمينٽ آف پاپوليشن فرام مڪي ڍنڍ ايريا

تاريخ اشاعت حيدرآباد ۲۰ ڊسمبر ۱۹۶۷ع صفحو ۱۶

بابائي سنڌ هيءَ پمفليٽ مڪي ڍنڍ ايراضي جي هارين مٿان ٿيندڙ ظلم کان متاثر ٿي لکيو، بابائي سنڌ پاڻ، ۽ پنهنجي رفيقن سان گڏ جڏهين مڪي ڍنڍ ايراضي ۾ وڃڻ لاءِ پروگرام تي سانگهڙ پهتو تڏهين انهيءَ ڏينهن قلم ۱۴۴ لڳايو ويو. بابائي سنڌ ڪابه پرواه نه ڪئي ۽ سر زمين تي پهتو. جتي هزارين هارين سندس شاندار استقبال ڪيو ۽ پنهن جون تڪليفون لکت ۾ ڏنيون. شڪايت ڪندڙ هاري گهڻي ڀاڱي سڀ پير صاحب پاڳاري جا مريد حر هئا.

حر هارين بابائي سنڌ، کي ٻڌايو ته اسان جون اصلي زمينون، ته بي قاعدي ٻين کي تقسيم ڪيون ويون آهن، پر هاڻي اسان جا گهر زبردستيءَ ٽريڪٽرن سان ڊاهي. جيلن ۾ بند ڪرائي اباڻن ڳوٺن مان به لڏايو ٿو وڃي. بابائي سنڌ هارين سان گڏ وڃي ڪيترين سر زمينون پڻ ڏٺيون، ۽ سڀ تفصيل تيار ڪري حيدرآباد پهچڻ شرط، مٿيون پمفليٽ لکيو ڪتاب ڇپجي جڏهين هاري آفيس ۾ پهتو ته ۱۱ بجه رات جو لاهور سرڪار جي وارنٽ تي بابائي سنڌ کي گرفتار ڪري مچ جيل موڪليو ويو.

بابائي سنڌ هن پمفليٽ ۾ مڪي ڍنڍ جي زمين جي سچي تاريخ بيان ڪئي آهي. زمين جي ايراضي جا اٽڪل پنج لک ايڪڙ ٿيندي. ۽ انهي ۽ متعلق لکيو آهي ته انهي زمين جا اصلي مالڪ حر هاري آهن. انگريزن بي سبب اُهي زمينون ضبط ڪري ڇڏيون هيون.

بابائي سنڌ پمفليٽ ۾ لکيو آهي ته پاڪستان ٺهڻ کان پوءِ اها ڪافي اُميد هئي ته مڪيءَ جي زمين وري اصلي مالڪن کي واپس ڏني ويندي. مگر انهيءَ جي بجاءِ اُها ضبط ٿيل زمين فوجن، قبائلين ۽ سرڪاري عملدارن کي الاٽمينٽ ڪري ڏني ۽ لکين رپيا خرچ ڪري هنن کي زمين آباديءَ لائق بنائي ڏني ويئي، بابائي سنڌ لکيو آهي ته هيءُ مڪيءَ جي اصلي رهواسين سان ظلم ۽ ناانصافي آهي. ۽ مطالبو ڪيو آهي ته هنن سان انصاف وارو سلوڪ اختيار ڪري اُهي سڀ زمينون اصلي مالڪن جي حوالي ڪيو وڃن. ۽ هنن کي پنهنجي زمين ۽ گهرن تان ڪنهن به حالت ۾ بي دخل نه ڪيو وڃي. انهيءَ پمفليٽ ۾ مڪي ايريا جي ڳوٺن جا نالا ۽ انهيءَ ۾ رهندڙ ماڻهن جي آدمشماريءَ جا انگ اکر پڻ ڏنا ويا آهن.

بريڪ اپ ون يونٽ
ريسٽورفل پراونشل آٽاناهي ٽو سنڌ، بلوچستان، پختونستان.

تاريخ اشاعت حيدرآباد ۱۴ مارچ

۹- مارچ ۱۹۶۹ تي حيدرآباد ۾ جناب مخدوم محمدزمان طالب المولي صاحب جي ڪنٽومينٽ واري بنگلي تي ”ون يونٽ“ خلاف سنڌ جي قومي ۽ صوبائي اسيمبليءَ جي ميمبرن، عوامي رهنمائن ۽ قومي ڪارڪن، ۽ دانشورن جو ڪنويشن جناب شيخ عبدالمجيد سنڌيءَ جي صدارت هيٺ گڏ ٿيو. انهيءَ موقعي تي باباءِ سنڌ، هڪ بل تيار ڪري آيو جنهن تي اُن وقت موجوده قومي اسيمبليءَ جي ميمبرن، جناب مخدوم محمد زمان صاحب، جناب عبدالحميد جتوئي، جناب غلام مصطفي جتوئي، جناب خانبهادر غلام محمد وساڻ، جناب ميراعجازعلي خان ٽالپر ۽ جناب صادق علي ميمڻ صحيون ڪري

www.sindhsalamat.com

بل کي قانوني شڪل ڏني.

بابائي سنڌ اهو صحين ڪيل بل قومي اسيمبلي جي سيڪريٽريءَ کي ڏياري موڪليو. انهيءَ بل ۾ سيڪريٽري کي لکيو ويو هو تہ ايندڙ قومي اسيمبليءَ جي اجلاس ۾ هي بل ايجنڊا تي رکيو وڃي.

بابائي سنڌ، انهيءَ بل جو پمفليٽ ڇپايو جنهن ۾ قومي اسيمبليءَ جي ميمبرن جي صحين جي فوٽو ڪاپيءَ سان گڏ. اجلاس ۾ بيا جيڪي عوامي رهنما گڏ ٿيا هئا. انهن جي صحين جي فوٽو ڪاپي بہ شامل ڪيل آهي، قومي اسيمبلي جي سيڪريٽري ”ون يونٽ“ خلاف موڪليل بل قومي اسيمبلي جي اجلاس جي ايجنڊا تي رکيو. مگر جلد ئي صدر يحيٰ خان ”ون يونٽ“ جي خاتمي جو اعلان ڪري ڇڏيو.

سنڌ هاري ڪاميٽيءَ جو تاريخي پڌرنامون

حيدرآباد ۱۲ نومبر ۱۹٦۷ع

صدر ايوب جي آمرانہ حڪومت سال ۱۹۵۸ع ۾ پاڪستان جي سڀني سياسي جماعتن سان گڏ سنڌ هاري ڪاميٽي تي پڻ مارشل لا هيٺ بندش وڌي. بابائي سنڌ ۽ ڪيترن هاري ورڪرن کي گرفتار ڪري جيل ۾ بند رکيو. ۽ سنڌ هاري ڪاميٽي جي مرڪزي آفيس ۽ سنڌ ۾ ٻين سڀني هاري آفيسن کي سيل مهر ڪري ڇڏيو.

جڏهين سڀني سياسي جماعتن سان گڏ سنڌ هاري ڪاميٽيءَ تان بندش لاٿي ويئي. تڏهين بابائي سنڌ، سنڌ جي هارين، دانشورن، هاري ورڪرن کي حيدرآباد ۾ ۱۲ نومبر ۱۹٦۷ع تي اچڻ جو سڏ ڏنو.

بابائي سنڌ جي انهي سڏ ”ون يونٽ“ حڪومت کي ڏڪائي ڇڏيو، هر طرحين جو ڪوششون ڪيون ويون تہ اهو ٿيندڙ ڪنوينشن ڪامياب نہ ٿئي. پرمٽ ڏيڻ کان بہ نٽايو پئي ويو. بابائي سنڌ ۽ سندس رفيق، ڪنوينشن کي ڪامياب ڪرڻ لاءِ پنهنجو تحرڪ جاري رکيو.

۱۲ نومبر ۱۹٦۷ جو ڏينهن حيدآباد جي تاريخ ۾ وڏو يادگار ڏينهن رهندو. سنڌ جي ڪنڊڪڙڇ مان هزاري هاري ۽ عوامي ڪارڪن ڪنوينشن ۾ اچي شريڪ ٿيا. ڪنوينشن جو اجلاس نواب زاهد علي خان جي بنگلي اڳيان واري ميدان تي شاندار پنڊال ۾ شروع ڪيو ويو.

حيدرآباد جا رستا سنڌ جي مارون، جهانگيرن جي روايتي سنڌي لباس اچو پٽڪو، اجرڪ، شلوار سان ٽمٽار نظر اچي رهيا هئا. هيترن اٿاه هارين جي حيدرآباد ۾ اچڻ، شهر ۾ ٽرٽلو پيدا ڪري ڇڏيو. ويتر جو سڀني هارين ۽ ڪارڪن جي سيني تي ”هاري حقدار“ ۽ ”جيئي سنڌ“ جا بئجز لڳل هئا. انهن شهرين کي منجهائي وڌو تہ هيءَ وري ڪهڙي مصيبت اچي شهر تي نازل ٿي آهي. سنڌ هاري ڪاميٽيءَ جي صدر جي حيثيت ۾ بابائي سنڌ هن عظيم الشان اجلاس جي صدارت ڪئي. ۽ انهيءَ تاريخي اجتماع ۾ سنڌ هاري ڪاميٽيءَ طرفان هيٺيون پڌرنامون پڙهيو، اهو ڪنويشن ۾ بحال ڪيو ويو جيڪو هن ريت آهي.

پڌرنامو

بنيادي حقوق

* حڪومت جو نظام جمهوري اصولن تي هلايو وڃي ۽ آمريت جي هر اثر کي ختم ڪيو وڃي. انهيءَ مقصد حاصل ڪرڻ لاءِ:-
* قومي اسيمبلي جا ۽ علاقائي اسيمبلين جا نمائندا ۽ صدر مملڪت، سڌيءَ طرح ۽ عام بالغ راءِ جي بنياد تي چونڊيا وڃن.
* عوام جي نمائندن مان ئي وزراتون ناهيون وڃن ۽ حڪومت جي تمام طاقت ۽ فيصلا (بجيٽ جي اختيارن سميت) انهن جي هٿ ۾ هجن.
* ”ون يونٽ کي“ ٽوڙي سنڌ (بمع ڪراچي) بلوچستان. سرحد ۽ پنجاب جي صوبائي حيثيت کي وري قائم ڪيو وڃي. ڪشمير لاءِ بہ اهوئي وعدو ڏنو وڃي ۽ پورو ڪيو وڃي.

www.sindhsalamat.com

سرڪاري زمينن جو نيڪال

* سڀ سرڪاري زمينون بي زمين هارين کي مقرر ۽ مناسب مالڪاڻي سان آسان قسطن تي ۽ بنا وياج جي ڏنيون وڃن. انهن زمينن جو عام نيلام قطعي بند ڪيو وڃي.
* سکر براج، ڪوٽڙي براج ۽ گدو براج جي زمينن تي مهاڳيدارن، خاص موڪل جي حقن وارن، نوبت ضبط، دريا خوردي وارن جا حق سختيءَ سان محفوظ رکيا وڃن ۽ اهي زمينون نيلام نه ڪيون وڃن.
* مکي ڏيڍ جون زمينون مقامي هارين کي ڏنيون وڃن، ۽ انهن کي ڪنهن به حالت ۾ بي دخل نه ڪيو وڃي، جن هارين کان زمينون کسيون ويون آهن انهن کي واپس ڏنيون وڃن.
* عمديون زمينون عملدارن کي ۽ نيلام رستي ۽ مختلف اسڪيمن جي نموني ۽ بهاني سان سرمائيدارن کي ڏنيون وڃن ٿيون ۽ ساديون بڇيل زمينون هارين کي آڇيون وڃن ٿيون، اها غلط پاليسي آهي. پهرين حق عمدين زمينن تي مڪاني هارين جو تسليم ڪيو وڃي.
* لاڙ ۽ ڪاري چاڙ ۾ جن ڪاتيدارن جون زمينون ڪوٽڙي براج نڪرڻ سبب آباديءَ کان خارج ٿي ويون آهن انهن ڪاتيدارن کي عيوضي ۾ سنيون آباديءَ لائق زمينون ڏنيون وڃن.

متروڪ زرعي زمينن جو نيڪال

* جن مقامي ۽ مهاجر الاٽي هارين کان زمينون کسيون ويون آهن انهن کي سرڪاري زمينون ڏيئي ورسايو وڃي، انهن جو حق ٻين هارين کان مٿي رکيو وڃي.
* هينئر ويهن سالن کان پوءِ الاٽي هارين کان زوريءَ "ليس مني" وصول ڪئي وڃي ٿي. جو بلڪل ظلم آهي. گهڻين حالتن ۾ تپيدارن بروقت وصولي ڪئي هئي. ۽ ڪيترن حالتن ۾ مقامي زميندارن ۽ ڪامورن گڏجي هندن جو حصو گڏجي کنيو هو ۽ هارين کي رڳو هارپ نصيب ٿي هئي. ليس مني جي وصولي بند ڪئي وڃي ۽ حساب تان لاهي ڇڏجي.
* باقي بڇيل متروڪ زرعي زمينون مقامي هارين نڌين مهاڳدار ڪاتيدارن کي ٻين سرڪاري زمينن وانگر ڏنيون وڃن.

زرعي سڌارا

* زرعي سڌارن جو صحيح طريقو اهو هو ته وڏن زميندارن ۽ جاگيردارن کان ورتل زمينون معمولي مالڪاڻي تي مقامي هارين کي ڏنيون وڃن ها. مگر ائين نه ڪيو ويو آهي. ۽ هارين کان تمام ڳرا مالڪاڻا ورتا وڃن ٿا. مثلا چانڊيه جاگير (ضلع لاڙڪاڻو) ۾ خشڪ پوک لاءِ به في ايڪڙ ۴۵۰ رپيه ورتا ويا آهن، حالانڪ ساڳئي قسم جي براج جي سرڪاري زمين في ايڪڙ ۲۰۰ سؤ رپيه مالڪاڻو مقرر آهي. انهن زمينن لاءِ پاڻي به ميسر ڪيو ويو آهي. اهڙي حالت ۾ مالڪاڻو ڏيڻ هارين لاءِ مشڪل ۽ محال مسئلو بڻجي ويو آهي. روينيو عملدار مالڪاڻو ضبطيءَ سان وصول ڪري رهيا آهن. هن لاءِ هيٺيون تجويزون عمل ۾ آنديون وڃن.
* مالڪاڻو گهٽايو وڃي ۽ قسطون نئين سربست ڪيون وڃن. جتي واهن جو پاڻي مهيا نه ڪيو ويو آهي. اُتي قسطون مهلت هيٺ رهن. مالڪاڻي جي وصوليءَ لاءِ ضبطين جي ڪارروائيءَ بند ڪئي وڃي.
* وڏ ۾ وڏ زمينداريءَ جي حد ۱۵۰۰۰ پيداواري يونٽ هئڻ گهرجي.

ڍلن جي شرح

* زرعي ڍلون انڪم ٽيڪس جي اصولن تي بست ڪيون وڃن. ۽ ڇهه هزار رپيه کان گهٽ سالاني زرعي پيداوار تي ڪابه ڍل نه وجهڻ گهرجي.
* ٦- ايڪڙ ساريال زمين ۽ ۳۲- ايڪڙ خشڪ پوک تي ڍل معاف ڪئي وڃي. انهن ڪاتيدارن کان فقط آبيانو ورتو وڃي جو واهن جي پاڻيءَ جي اصلي خرچ مطابق هجي.
* ڍل ۽ آبياني جو مقدار ڪنهن به صورت ۾ ڪاتيدارن

www.sindhsalamat.com

جي صافي بچت جي چوٿين پتي کان وڌيڪ نه هجي.

سنڌين لاءِ سرڪاري نوڪريون

* "ون يونٽ" حڪومت ۾ سيني کاتن جي سنڌي عملدارن جي حق تلفي ڪئي وئي آهي. لائق، ايماندار عملدارن کي پڪو ٺٽو ڪيو وڃي انهن جا اضافا روڪيا ويا آهن ۽ اڻ آزمودگار نوجوان عملدار انهن جي مٿان رکيا وڃن ٿا. جن مان گهڻا ٿوري وقت جي نوڪري ۾ ئي رشوت خوريءَ کان مشهور ٿي ويا آهن.
* نيم سرڪاري ادارن ۾ ۾ جنجو تعداد ٿيهارو آهي. ريلوي، واپڊا اي- ڊي، سي، وغيره وغيره انهن ۾ سنڌين جي نمائندگي سنڌ اندر دفترن ۾ به نه جي برابر آهي، حتيٰڪ ڪلارڪن پٽيوالن جون جايون به ٻاهرين ماڻهن سان پريو وڃن ٿيون.
* بورڊ آف روينيو جهڙي اهم اداري ۾ هڪ به سنڌي ميمبر ڪونهي.
* "ون يونٽ" سيڪريٽريٽ ۾ ١٩٥٦ع ۾ اٽڪل ڇهه سؤ سنڌي ڪلارڪ ۽ پٽيوالا هئا، هاڻي انهن جو تعداد هڪ سؤ کان به گهٽجي ويو آهي. نيٺن پرتين ۾ سنڌين لاءِ ڪا به اُميد ڪانهن

سنڌي زبان

* سنڌي زبان کي سنڌ ۾ سرڪاري زبان ڪري تسليم ڪيو وڃي.
* سنڌ ۽ ڪراچي يونيورسٽيءَ ۾ جن شاگردن جي مادري زبان سنڌي ناهي، انهن لاءِ سنڌي زبان کي لازمي ثانوي زبان جو درجو ڏنو وڃي.
* سيني امتحانن ۾ (اعليٰ ملازمتن جي امتحانن سميت) پيپرن جو سنڌي ۾ جواب ڏيڻ تسليم ڪيو وڃي.
* سنڌ اندر سيني عملدارن لاءِ سنڌي سمجهڻ ۽ لکڻ لازمي قرار ڏنو وڃي.

مزدورن جا حق

* مزدورن جا جي حق بين الاقوامي مزدور اداري تسليم ڪيا آهن. ۽ پاڪستان به اُن اداري جو رڪن آهي. سي حق پاڪستان جي مزدورن کي ڏنا وڃن. مزدورن جي اسٽرائيڪ جو حق تسليم ڪيو وڃي، ۽ انهن جي لاءِ علاج، رهڻ ۽ موڪلن جون سهوليتون مهيا ڪيون وڃن. مزدورن خلاف ڊفينس آف پاڪستان ايڪٽ ۽ رولن جي استعمال سان سرمائيدار طبقي جي طرفداري بند ڪئي وڃي. پاڪستان جي ڪارخانن ۽ ملڪي پيداوار جا حقيقي معمار مزدور ۽ هاري آهن.

شاگردن جا مسئلا

* يونيورسٽي آرڊيننس ختم ڪري، شاگردن لاءِ گهٽ فين جون سهوليتون مهيا ڪيون وڃن. ۽ انهن کي آهي جمهوري آزاديون ڏنيون وڃن جي آزاد ملڪن جي ڪاليجن ۾ تسليم شده آهن. انهيءَ ۾ ئي هن قوم جي دولت، ايڊنڌ طاقت ۽ آئينده نسلن جي ترقيءَ جو مدار آهي.
* سنڌي شاگردن لاءِ سنڌ اندر زرعي، ميڊيڪل، ۽ انجنيئرنگ ڪاليجن ۽ پاليٽيڪنڪ انسٽيٽيوٽ ۾ داخلائون محدود ڪيون ويون آهن. ۽ سنڌ کان ٻاهر ڪاليجن ۾ سنڌين لاءِ داخلائون قريب قريب بند آهن، سنڌ جهڙي پٺتي پيل علائقي سان هيءُ برتاءُ بي انصافي جي برابر آهي.

متفرقه انتظامي مسئلا

* رشوت ايترو ته زور وٺي ويئي آهي جو اُن کي گهٽائڻ لاءِ تمام سخت قدمن جي ضرورت آهي، وڏن عملدارن کي رشوت جي ڏوه لاءِ ملڪ نيڪالي يا ڪاري پاڻي قيد جي سزا ڏني وڃي ۽ انهن جون ملڪيتون ضبط ڪيون وڃن.
* اناج جي وڪري لاءِ سرڪاري مارڪيٽ ۾ ڊيپو کوليا وڃن. جيئن هارين ۽ ڪاٽيدارن کي سنئون سڌيون پوريون قيمتون ملن ۽ عوام کي اناج مناسب اگهن تي ملي سگهي.
* عمده ٻج، ڪيميائي ڀاڻ، جديد زرعي اوزارن ۽ ٽريڪٽرن جون سهوليتون هارين ۽ ننڍن ڪاٽيدارن کي تقاوي قرض جي ذريعي ڏنيون وڃن.

www.sindhsalamat.com

* واهن جي ڪاٽين جا ٺيڪا مقامي ڪاٺيدارن کي مقرر اگهن تي ڏنا وڃن. ته جيئن هو پنهنجي فائدي خاطر ڪاٺيون پوري طرح ڪٽائين ۽ پاڻي وڌائين. ٻاهريان ٺيڪدار، عملدارن سان گڏجي گهوٻيون هڻن ٿا ۽ ڪم پورو نٿا ڪن.
* سنڌ ريجمنٽ قائم ڪري سنڌين لاءِ وڏي پيماني تي فوجي تربيت جو انتظام ڪيو وڃي ۽ ملڪ جي بچاءَ ۾ سنڌين کي به موقعو ڏنو وڃي.

عرض ۽ اعلان

* مٿيان مطالبا نه فقط هارين جا پر قوم جي تمام عوام جي ترجماني ڪن ٿا.
* جيڪڏهين سنڌ جا ماڻهو چاهين ٿا ته هو انهن کي آئيني طريقن سان عملي جامو پهرائي سگهن ٿا.
* انسان ذات انهيءَ مرحلي تي پهتي آهي جو پاڪستان هجي يا امريڪا، ڪٿي به ڪيڏو به جابر حاڪم هجي ته به هو عوام جي آواز ۽ مطالبن کي نظر انداز نه ٿو ڪري سگهي.
* سنڌي هموطنو! هارئيو! مزدورو! ڪاٺيدارو، اديبو، شاعرو، ناجرو، طالب علمو، هيءُ اوهان کي صدائي عام آهي! اچو ته منظم ٿي پنهنجا حق حاصل ڪريون! اهو ڏينهن دور نه آهي جو اسان پنهنجي منزل مقصود تي پهچي ويندا سون.

بابائي سنڌ، پنهنجن ۽ پراون هٿان. سنڌ مٿان ٿيل ظلم ۽ بي انصافي کان متاثر ٿي ڪيترا نظم لکيا ۽ ڇپائي سنڌ جي عوام تائين پهچايا، مان هن ڪتاب ۾ اهي نظم جيڪي هٿ ٿي سگهيا آهن انهن جو مجموعو "ڪلام حيدر" جي نالي سان هٿ پيش ڪريان ٿو، بابائي سنڌ، سياسي ليڊر ۽ اديب، سان گڏ عظيم انقلابي شاعر پڻ هو انهي سلسلي ۾ جناب مولانا غلام محمد گرامي صاحب جن جو بابائي سنڌ جي شاعرانه زندگيءَ تي لکيل تمهيد ۽ تعارف پيش ڪجي ٿو.

بابائي سنڌ ۽ عظيم انقلابي شاعر

— "شاعري انسانيت جي ضمير جو آواز آهي."

اهو ضمير جو آواز، هميشه بلند رهندو آيو آهي ۽ بلند رهندو ايندو. شاعري انساني تهذيب جي حسن ۽ جمال کي وڌائي ٿي، تخيل جي شمع فروزان، اوندهه ۽ انڌڪار جي دنيا ۾ آب حيات کي گهولي ٿي. شاعري انسان جي دٻيل ۽ گهٽيل جذبات کي اظهار جي قوت ڏيئي ٿي ۽ قوت اظهار کي تلوار آبدار وانگر پاڻي پياري ٿي. شاعري هڪ زخم خورده روح جي آه ۽ فرياد آهي، پر ٻين مجروح ۽ بيمار روحن لاءِ دوا دارون آهي. شاعري جگر جو خون آهي، جنهن سان علم ۽ فڪر جي باغ جي گلن ۽ ڦلن جي تازگي حسن بندي وابسته آهي. تڏهين ته شاعريءَ کي پيغمبريءَ جو جزو چيو ويو آهي. ٿورن لفظن ۾: شاعري حق جي ڳولائو آهي ۽ باطل کان بيزار آهي، جنهن کي جاهل پنهنجي ناداني جي ڪري ڪفر ۽ گمراهي ٿا سڏين،- جا هلانش ڪفر دانند از خري!- ۽ شاعر، "عاشق زهر پياڪ" آهي، وهه ڏسي پيو وهسي ۽ خوش ٿيئي. شاعر ان ڪري ٿو زهر پيئي جيئن ڪنهن ٻئي معصوم ۽ مظلوم کي ڪٿي زهر نه پِئڻو پوي! اگرڪو ڪيس اهو يقين ڏياري ته ساريءَ دنيا جو زهر هڪ ئي پيري ختم ڪرڻو آهي، پر ڪو پيئڻ لاءِ تيار نه آهي ته پوءِ شاعر ائين ڪرڻ لاءِ تيار آهي. هو چوندو ته- "اهو سمورو زهر مان ئي ٿو پيئان." اصل هڪ قطرو به نه بچائيندو! شاعر هر دور ۾، هر روپ ۾، موجود آهي. سقراط به آهي ته عيسيٰ به آهي ته حسين به آهي. "زهر جو پيالو ۽ صليب ۽ دشت ڪربلا"- شاعر سان لازم ملزوم آهن. شاعر هر دور ۾ هر حق ۽ باطل جي ڪشمڪش جي سلسلي ۾ ڪيڏارو ٿو ڳائي، صليب تي ٿه سواري ڪري يا سوريءَ کي ٿو سينگاري. شاعر هميشه صليب جي ساٻي ۾، سوريءَ تي "منصور" وانگر ٿو چڙهي، ته ڪڏهين "سرمد" وانگر تهه تيغ ٿو رهي، ۽ ڪڏهين ڪربلا ۾ ڪسڻ قبول ٿو ڪري. پر هر حال ۾ حق پسندانه نظريه سان وابسته هوندو، باطل تي ڦٽڪار وجهندي، ڪسي ويندو، پر پڙڪ ٻاهر نه ڪڍندو.

— بابائي سنڌ، حيدر بخش جتوئي، سنڌ جو منصور ۽ سرمد هو، جنهن سوريءَ کي سينگاريو، باطل کي للڪاريو، ظلم ۽ تشدد جي خلاف مقابلو

www.sindhsalamat.com

جڙتيو. سنڌ جي ادبي تاريخ ۾ هي پهريون شاعر آهي، جنهن روايتي شاعريءَ کان منهن، موڙي جديد شاعريءَ جو بنياد وڌو، انقلابي شاعريءَ جو آغاز ڪيائين. سنڌ جي مظلومانه حال تي رجز خواني ڪيائين. سنڌ کي ڦيڙيندڙ طاقتن کي نغاري جي چوٽ تي للڪاريائين. هارين ۽ مزدورن جي ڪسمپرسيءَ تي ڳوڙها ڳاڙيائين. سنڌ کي ”جيجل ۽ مٺي ماءُ“ سڏيائين، ان لاءِ جيل ڪاٽيائين. آخر ان ئي راهه ۾ پهچي پساهه پورا ڪيائين. گويا هيءُ ئي سنڌي شاعر، پنهنجي مقصد ۾ ڪامياب ٿيو.

ڪلام. حيدر

جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!

توتي سنڌ هزار سلام!
خوش رهه باغ بهار مُدام!
خوش رهه خندان با آرام!
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!
”ياءُ آ پنهنجو هر انسان!“
پنهنجو آهي هي ايمان!
پنهنجو آهي هي اِسلام!
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!
”ڪينو فتنو ٿئي برباد!
”قرب محبت زنده باد!
پنهنجو آهي هي پيغام!
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!
جيئي سنڌ ۽ جيئي سنڌ!
جامِ محبت پيئي سنڌ!
خاص ۽ عام پيئن هي جام!
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!
جيئي هند ۽ جيئي سنڌ!
جيئي جيءَ مٺو هر هند!
پيار بهار ٿئي عام ۽ جام!
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!
سنڌي سهڻو سادو صاف،
هن جي تلاش آ حق انصاف!
هن وٽ آهه نفاق حرام!
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!
جيئي پنهنجي مٺڙي زبان!
جيئي پنهنجو شعر بيان!
جيئي پنهنجو غزل سلام!
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!

جيئي جمالو ڇٽلو ڏور!
جيئي دِلڙو، سُرندي سور!
جيئي ڏوهو، ڪافي ڪلام!
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!
جيئي سنڌو جو درياهه!
جيئي سنڌو! پنهنجو ساهه!
آبِ حيات آ جنهنجو جام!
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!
جيئي سکر جي بئراج!
جيئي ڳڏوءُ جي ڳج ڳاج!
جيئي ڪوٽڙي ڏمُ ڏام!
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!
جيئي ٻيلو، نمّ، ٻير!
جيئي ڪيلو، سنڌڙي، سر!
جيئي باغ بهار تمام!
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!
جيئي ڪاڇو، جيئي ٿر!
جيئي لاڙ، جيئي ڪينجهر!
جيئي منڇر انڇر ڇام!
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!
جيئي سنڌ زمين دلشاد!
جيئي کيت کيت آباد!
جيئي سر سبزي هر گام!
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!
جيئي هاري ۽ مزدور!
جيئي هارياڻي پُر نور!
پورهئي اندر صبح ۽ شام!
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!

www.sindhsalamat.com

جيئي سنڌي دلبر جان!
مرد ۽ زال ۽ هر انسان!
ٻچڙو ۽ ٻچڙي گلفام!
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!

جيئي سنڌين سان هي سنڌ!
سنڌين جي اَمان هي سنڌ!
سنڌين جو ناموس اِڪرام!
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!

سنڌ جو نام ٿو مٽجي ڪيئن؟
سنڌ جو نام ٿو گهٽجي ڪيئن؟
هردم سنڌ جو زنده نام!
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!

ٻوڙا سنڌ جي ٻڌ فرياد!
ڳُم ٿي ويا ڪيئي شدّاد!
ڪيئي نام ٿيا گمنام!
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!

بي انصافي جو بنياد
ٿئي نابود ۽ ٿئي برباد!
آ تاريخ جو هي انجام!*
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!

سنڌ جا دشمن! ڇڏ هي جَور!
ڏِسُ! هي جَور جو ٻڇڙو دَور!
سنڌ کي مار نه بي اِلزام!
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!

سنڌ کي مار نه سمجهي هيچ!
سنڌ کي مارَ نه سمجهي نيچ!
سنڌ کي سمجهي هڪ گُگدام!
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!

سنڌ سڀاجهڙي رنج نه ڪر!
رنج رسائي ۽ ڳنج نه ڪر!
قُرلُٽ آهه تمام حرام!
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!

فوج ۽ جنگ تي باور ڇڏ!
تير تفنگ تي باور ڇڏ!
ڪَٽجي ويا فوجن جا امام!
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!

حاڪم وارو ڪر نه خُمار!
ڀاء سان ڀاء مثال گذار!
ڀاء جي ڪٽ جس ۽ انعام!
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!

حاڪم وارو ڪر نه غُرور!
سُور ڏيئي تو ٿئين مسرور!
گهر ۾ پَوَندءِ رڙ ماتام!
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!

سنڌ، سمجهه! آ سُتل شير!
ڪينڪي رهندو تنهنجي زير!
سنڌ ۾ سهسين سُورهيه چام!
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!

سنڌي پيارا! صلح پسند!
ظالم ڪيئن ٿو سمجهي پند!
ظالم جا ظالم احڪام!
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!

هيرا موتي هيئن نه هار!
بي قدرن وٽ ڇا ويچار؟-
ڪوڙين ڪان گهٽ تنهنجو ڪلام:
"جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!"

سنڌي پيارا! همّت ڪر!
هار نه مڃ! ڪجهه جرئت ڪر!
ظالم جي ڪر هام تمام!
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!

همّت سان آ سڀ آسان!
قرباني ڪر! ٿي قربان!
جيئي سنڌي: خاص ۽ عام!
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!

سنڌ جو سڏ آ- ڇَو لبّيڪ!
پنهنجو آهه "سلام عليڪ!"
پنهنجو آهه "عليڪ سلام!"
جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!

سڄ هي حيدر جو آواز!
آواز آهي ڇا انداز!
آواز آهي يا اِلهام!-
"جيئي سنڌ! جيئي سنڌ!!"

---

* وعدو . .

www.sindhsalamat.com

سنڌ پياري!

سلامت سنڌين سان سنڌ پياري!
سلامت راحت جان، سنڌ پياري!
سدا خوش حال، خندان، سنڌ پياري!
سدا سر سبز، شادان، سنڌ پياري!
تون پنهن جي جند ۽ جان سنڌ پياري!
ٿيون قربان تو تان سنڌ پياري!

متو آ تنهن جو نالو ۽ نشان، سنڌ!
مٺي آ تنهن جي ٻولي، مهربان سنڌ!
اِرم، فردوس چاهن تو اڳيان، سنڌ!
ڪنهين کي تنهنجو مٽ پايان نه مان، سنڌ!
تون پنهنجو پاڻ آن، سنڌ پياري!
ٿيون قربان تو تان سنڌ پياري!

عرب، ايراني آيا، خان، افغان،
سما ۽ سومرا، هندو، مسلمان!
ٿيا داخل جيئن هو سنڌ ۾، جان!
ويا بڻجي هر سنڌي: نيڪ انسان!
وڌايو شانِ انسان سنڌ پياري!
ٿيون قربان تو تان سنڌ پياري!

هي تنهن جي لاءِ، سنڌڙي! ڪيڏو غم ٿيو!
هي پاڪستان طرفان چا ڪرم ٿيو؟
سنڌءُ هستيءَ جو انڪار اتم ٿيو،
روا تنهنجي مٿان آ هر ستم ٿيو!
ڪيائون ڪيڏو نقصان سنڌ پياري!
ٿيون قربان تو تان سنڌ پياري!

جنهين کي تو نپايو ڪير پياريو،
۽ پنهنجي هنج هينئين ۾ وهاريو،
چو تن آ تو کي چابڪ سان ماريو؟
چو تن آ تو کي ڳاريو ۽ رئاريو؟
اتم افسوس ارمان، سنڌ پياري!
ٿيون قربان تو تان سنڌ پياري!

سوين تنهنجا ٻچا اڄ دربدر هن
بکا بيمار ۽ خسته جگر هن،
املهه ماڻڪ ۽ موتي هن گُهر هن
ٿيا بيقدرن آڏو هيچ پر هن،
پڪارن پيا پري کان: ”سنڌ پياري!
ٿيون قربان تو تان سنڌ پياري!“

ڏني مردود کي مرڪز وزارت،
وزارت سان مچايائين شرارت،
- ڪيائين سنڌ مٺڙيءَ جا ٻچا رت،
ڪنيائين پنهن جي لئي نفرت حقارت،
و ڪيائين ديس آرزان: سنڌ پياري!
ٿيون قربان تو تان سنڌ پياري!

وڪيو جنهن ديس پيارو تنهن تي لعنت!
ڪيو جنهن ڪم هچارو تنهن تي لعنت!
ڪيئين مُنهن پنهنجو ڪارو تنهن تي لعنت!
وجهي ٿو ملڪ سارو تنهن تي لعنت!
آ تنهنجو ويري شيطان، سنڌ پياري
ٿيون قربان تو تان سنڌ پياري!

ٿو وڪڻي سنڌ کي سو ڪير آهي؟
خريدڻ ڪير ٿو هي جنس چاهي؟
هي سودو ناه، جڳ آ، برملا هي!
ٿو ڊاهي ڪير فطرت جنهنکي ناهي؟
بلند آ ڏي ، وٺ کان سنڌ پياري!
ٿيون قربان تو تان سنڌ پياري!

هزارين آيا سڪندر ۽ دارا!
ڪري ويا ڪجهه گهڙيءَ لئي پنهنجي رارا!
مري ويا سنڌ جا ٿيا جيڪي مارا!
آ زنده سنڌ ۽ سنڌڙيءَ جا پيارا!
چٽل آهي مرڻ کان سنڌ پياري!
ٿيون قربان تو تان سنڌ پياري!

اُٿو، سنڌي! اوهانجو امتحان آ!
مصيبت جو وڏو طوفان مٿان آ!
خطر ۾ ننگ ۽ ناموس، جان آ!
پيو ڪم ظالم چالاڪ سان آ!
بچايو بد نظر کان سنڌي پياري!
ٿيون قربان تو تان سنڌ پياري!

ٿي سسئي ڪير ٿر مان سنڌ ساري!
۽ مٺڙي ماروئي ٿر مان نهاري!
ٿي سهڻي سير سنڌو مان مان پڪاري!
ٿي مومل دلڙي کو هياريءَ سان ڏاري!
چا تو سان ويل امان، سنڌ پياري
ٿيون قربان تو تان سنڌ پياري

www.sindhsalamat.com

ڀٽائي جي آ ڀڄڙن دل ڏکائي!
سچل، سوامي کي رنج آ انتهائي!
ڪئي جنهن صوفي سالڪ سنڌ سائي!
ٿي هر عاشق ڪان نڪري درد، وائي!
هي ڇو ڪلفت جو طوفان، سنڌ پيار!
ٿيون قربان تو تان سنڌ پياري!

اي دشمن، سنڌ جا دشمن، خبردار!
ڇڏي ڏي سنڌ تان قبضو اي مڪار!
ڇڏي ڏي سنڌ کي آزاد، بدڪار!
غريبن کي فقيرن کي نه آزار!
ڪري ٿي دانهن هر آن، سنڌ پياري!
ٿيون قربان تو تان سنڌ پياري!

اي مٺي جيجل! اي سنهاري سنڌ!

اي مٺي سنڌ! اي سُنهاري سنڌ!
جان منهنجي آ تو جياري سنڌ!
تو مٺي ٿيءُ آ پياري سنڌ!
مون کي تو بخشي آ بهاري سنڌ!
تُنهنجو آ فيض عام جاري سنڌ!
تو مٿان ساه صدقي، پياري سنڌ!
اي مٺي جيجل! اي سُنهاري سنڌ!

* * *

سنڌ جو سَنڌ سَنڌ آهي سُور!
سنڌ جو سَنڌ سَنڌ آهي چُور!
ڪيسٽائين هي ناحق ۽ ناسُور!
ڪيسٽائين ٻيا اهو دستور؟
آهي جنهن ساه ٻاري، ڳاري سنڌ!
تو مٿان ساه صدقي، پياري سنڌ!
اي مٺي جيجل! اي سُنهاري سنڌ!

* * *

شاد ره! مادرِ وطن مُنهنجي!
مُنهنجي آرائش ۽ عدن مُنهنجي!
جان ۽ تن ۽ من ۽ ڌن مُنهنجي!
آخري قبر ۽ ڪفن منهنجي!
آهي رڳ رڳ تو منهنجي ناري سنڌ!
تو مٿان ساه صدقي، پياري سنڌ!
اي مٺي جيجل! اي سُنهاري سنڌ!

* * *

آمريت جو ڪيسٽائين دَوُر؟
آمريت جو ڪيسٽائين جَور؟
جَور تي جَور دمبدم ڪجهه آور؟
ڪيسٽائين ستم سَهون هين طور؟
پيڙبي ڪيسٽائين ساري سنڌ!
تو مٿان ساه صدقي پياري سنڌ!
اي مٺي جيجل! اي سُنماري سنڌ!

* * *

ٿي رهيو آه تو مٿان بيداد!
تُنهنجي جنّت ٿي آ رهي بغداد!
تنهنجي نالي کي ڪن پيا برباد!
تنهنجي مارڻ گهڻ ۾ آ جلّاد!*
سمجهي توکي ٿلهي متاري سنڌ!
تو مٿان ساه صدقي، پياري سنڌ!
اي مٺي جيجل! اي سُنهاري سنڌ!

* * *

اي مٺي جند سنڌ زنده باد!
تو لڄائي آ پانهنجي اولاد!
تو ڦُرائي آ حيثيت آزاد!
سڀني تنهنجي تي وينو آ شدّاد! *
چئي ٿو: "مون، واه! واه! ماري سنڌ!
تو مٿان ساه صدقي، پياري سنڌ!
اي مٺي جيجل! اي سُنهاري سنڌ!

* * *

* لفظ جلّاد ۽ شدّاد مان ڪو خاص فرد مراد ناهي؛ هر اهو شخص مراد آهي جو سنڌين جا حق ماري ۽ ڳهي ٿو. هي شاعري مبالغو ڪم آندل آهي.

www.sindhsalamat.com

چا تون ڪاوڙجي ويئي آن امّان؟
پنهنجي اولاد جي مٿان امّا؟
تي آن بيزار پاڻ مان امّا؟
آهيون ڏوهاري سڀ اسان امّا!
چا سگهي ماءُ ٿي آن ڏاري سنڌ!
تو مٿان ساه صدقي، پياري سنڌ!
اي مٺي جيجل! اي سُنهاري سنڌ!

* * *

جاڳو، اي دوستو! ٿيو بيدار!
پنهنجي قسمت جا ٿي وڃو مُختار!
پنهنجي عزّت جا ٿيو علمبردار!
سنڌ کي بس بنايو هڪ گلزار!
ڪير ماکي ۾ پريو پاري سنڌ!
تو مٿان ساه صدقي، پياري سنڌ!
اي مٺي جيجل! اي سُنهاري سنڌ!

* * *

تو کي ڪنهن ٻچڙي سر ڏنو ناهي!
ڪير جو موت ڪان ڊنو ناهي؟
تنهنجو زنجير ڪنهن چنو ناهي!
تنهنجو دشمن ٿيو ڪنو ناهي!
روڄ ۾ ناه جنهن رُئاري سنڌ!
تو مٿان ساه صدقي پياري سنڌ!
اي مٺي جيجل! اي سُنهاري سنڌ!

* * *

سنڌ کي جنهن وطن ڪيو، آ پاڻُ؛
آه هن سنڌ ماءُ جو هي سپاءُ!
هر مُهاجر لهي ٿو ساڳيو ساءُ؛
تو محبّت منجهان ڪيڏي پڙلاءُ:
هم تمهارے هيں، تو هماری سندھ!
تو مٿان ساه صدقي، پياري سنڌ!
اي مٺي جيجل! اي سُنهاري سنڌ!

* * *

تُنهنجا داناءَ ٿي ويا نادان!
پست همّت حراس ۾ حيران!
ٿي ويا ڪنگال صاحبِ سامان!
ٿي ويا عيّاش نوجوان ارمان!
پانجهن سنڌين سُمهاري سنڌ!
تو مٿان ساه صدقي، پياري سنڌ!
اي مٺي جيجل! اي سُنهاري سنڌ!

* * *

حيدرآباد سنڌ جي آ دِل!
حيدر آباد ڪئي هتي محفل!
دفع ٿي ويئي هاڻي هر مشڪل!
"ون يونٽ" جي بات ٿي باطل!
جشن ۽ عيد ۽ بهاري سنڌ!
تو مٿان ساه صدقي، پياري سنڌ!
اي مٺي جيجل! اي سُنهاري سنڌ!

* * *

سلام سنڌ!

هي سنڌ پنهنجو ساه آه جان آ حيات آ!
هي پنهنجو روح راحت آه پنهنجي مٺڙي ذات آ!
هي پانهنجو بهار آ باغ آ برات آ!
هي سونهن آ سپاڳ آ سهارو آه ذات آ!
اهوئي پنهنجو ديس آه اهڙو باصفات آ!
اي سنڌ تو مٿان سدا سلام آ صلات آ!

....*....

اي سنڌ تو مٿان سدا صلات آ سلام آ!
بهارين ۽ برڪتن جو ميهن توتي عام آ!
عظيم تنهنجو شان آ سعيد تنهنجو نام آ!
سدائين خوش رهين صنم! دُعا هي صبح شام آ!
دُعا هي صبح شام آ دُعا هي ڏينهن رات آ!
اي سنڌ تو مٿان سدا سلام آ صلات آ!

....*....

www.sindhsalamat.com

هي صوفين جو ديس آ، لطيف جي زمين هي؛
هي سامي وارو آستان، مڪان عارفين هي؛
سچل جو هت دراز آه ساز آه دين هي:
هتي آ دين عشق و اُنس، آ ٻَلَند امين هي!
هت آ بشر برادري، هتي نه ذات پات آ!
اي سنڌ تو مٿان سدا سلام آ صلات آ!

....*....

اي سنڌ تنهنجو نيڪنام ۽ وقار خوش رهي!
اي سنڌ تنهنجو فيض عام ۽ سُڪار خوش رهي!
جو هند ۾ آ سنڌ ۾ آ تنهنجو يار خوش رهي!
جو تنهنجو يار غار آ هزار بار خوش رهي!
اهوئي پنهنجو شعر آ بيان آه بات آ!
اي سنڌ تو مٿان سدا سلام آ صلات آ!

....*....

اي سنڌ تنهنجي سر زمين جو رنگ و بُو هوا مٺي،
هوا مٺي نوا مٺي زبان جي هر ادا مٺي؛
ثقافت آ ضيافت آ شرافت آه چا مٺي!
اسان جي لاءِ سنڌ! تنهنجي آب و عزت آ مٺي!
اهائي پنهنجي تاڻ آ، اهائي پنهنجي تات آ!
اي سنڌ تو مٿان سدا سلام آ صلات آ!

....*....

مٺو آ تنهنجو شهر ٻر، هي ڪيڏ ٿر ملهير ٿر؛
سُٺو آ تنهنجو ساهتي سرو ۽ لاڙ پارڪر؛
مُنهين ڏڌو ٺٽو نگر ڪراچي روهڙي سکر؛
لذيذ شهر حيدر (١) آه سنڌ جو دل ۽ جگر!
اِرم اهوئي آهه هُو (٢) نه وهم ۽ واهيات آ!
اي سنڌ تو مٿان سدا سلام آ صلات آ!

....*....

سدائين سنڌو سنڌ مان وهي وسي هلي چلي؛
انهيءَ جي ڪير پيرمان؟تي سنڌ سڀ ڦَلي ڦُلي؛
انهيءَ جي پاڪ رس منجهان ٻچو ٻچو جيئي پلي؛
انهيءَ لئي سلسبيل کي زبان تي آ: ”بلي! بلي!!“
هي عِزّ و شان نه نيل کي، نه مٿ سندس فرات آ!
اي سنڌ تو مٿان سدا سلام آ صلات آ!

....*....

هي چاچي لئي شڪار آه جهنگ ۾ ٻزار آ!
ڇو عيش ٻرقرار آه ڏيه ۾ ڏڪار آ؟
غريب سنڌ جي مٿان هي بار بار بار آ!
هي رشوتن نوازشن غلامين جو چار آ!
هي لهو لعب جرم جي وسيع واردات آ!
اي سنڌ تو مٿان سدا سلام آ صلات آ!

....*....

غريب هي ديار آ غليظ هت شڪار آ؛
مدار ملڪ جو مڙئي گداگري آڌار آ؛
ٿيو چنبي سامراج ۾ شڪاري اڄ شڪار آ!
شڪار سان شراب آه گڏ ته شر شرار آ:
هي صاف صاف بات آ، بيان واقعات آ!
اي سنڌ تو مٿان سدا سلام آ صلات آ!

....*....

شڪار عيش بند ٿئي، ڪلام حق بلند ٿئي؛
علوم جو فنون جو شعاع ٿئي سگهند ٿئي؛
حسين ڪاروبار ساڻ هر ڪو ارجمند ٿئي؛
مزور هاري حق لهي مِحنَ مان پورهيو قند ٿئي!
اُدم قدم حيات آه، عيش ۾ ممات آ!
اي سنڌ تو مٿان سدا سلام آ صلات آ!

....*....

ڇو سنڌ سان آ دشمني قديم پاڪ نام سان!
مٿي بَدلجي ڪيئن ٿو حلال حق حرام سان؟
دغا ۽ ڌوڪو ڪيستائين هلندو هي عوام سان!
ڇو زور ظلم جبر آه جاري احتشام سان؟
ڪري جو توسان دشمني ڪمينو آ ڪُذات آ!
اي سنڌ تو مٿان سدا سلام آ صلات آ!

....*....

اي بي خبر ستمگرا! اسان سان جنگ بند ڪر؛
سڏائي پاءُ پاءَ تي تبر تفنگ بند ڪر؛
جفا جا جبل توڙ، سوخت پتنگ بند ڪر؛
ڇڏي ڏي جند سنڌ جي، هي ڍونگ ڍنگ بند ڪر،
اصول پاڻپي فقط خلوص اِلتفات آ!
اي سنڌ تو مٿان سدا سلام آ صلات آ!

....*....

---

(١). حيدرآباد (سنڌ)، جو لفظ هن شعر جي وزن ۾ نه ٿو اچي سگهي. (٢) شدّاد وارو اِرم.

www.sindhsalamat.com

اُٿو اُٿو اي سنڌيئو! ڪُلهن مٿي ڪفن کڻو!
”فنا ۾ آ بقا“ ٻيا اهائـــي انجمن ڪيـو!
سڳوري سنڌ سان اهو سچو پڪو وچن ڪيو!
ڏسو ٿا ويٺ نام ۾ ته ڪهڙو ڪم اٿن کڻو!
جتي هـــي احتجاج آ: نـجـات آپگهات آ!
اي سنڌ تـــو مٿان سـدا سلام آ صلات آ!

....*....

اي نوجوانو سنڌيئو! جواني جـوهر آ ڪٿي؟
جو سنڌ تي نثار ٿئي اُهـو دلاور آ ڪٿي؟
تباه ناس خاڪ ٿيو عدو جو خنجر آ ڪٿي؟
بچاء سنڌ پياري لئي ٻيا ٿيو محشر آ ڪٿي؟
اُٿو اُٿو ته صبح ٿئي، انڌاري ڪاري رات آ!
اي سنڌ تـــو مٿان سـدا سلام آ صلات آ!

....*....

جهان ۾ ڪيئي ظالمن جا قيد ڪوٽ اُڏي ويا!
سپاهي هوا ڪ شير هوا دلير گهوٽ اُڏي ويا!
هو حق پرست جي هٿارون ڪائي چوٽ اُڏي ويا!
سهي سگهيا نه بت شڪن جي هڪ مروٽ اُڏي ويا!
جلايو جـت بـــه سومنات لات آ منـات آ!
اي سنڌ تـــو مٿان سـدا سلام آ صلات آ!

....*....

اي سنڌ تو حضور ۾ قبول هي ڪلام ٿئي!
عصائـــي انقلاب هـــي حقير جـو **سلام** ٿئي!
جوان پير مردزن ۾ جوش عـام جـام ٿئي!
جو سنڌ لئي غذاب آه ناس سـو نظام ٿئي!
هـــي آرزوئـــي **حيدر** آ، اهـا رهِ نجات آ!
اي سنڌ تـو مٿان سـدا سـلام آ صلات آ!

....*....

اي سنڌي وڏيرا، ڪجهه انسان ٿي!

(هي نظم اُنهن وڏيرن ڏانهن خطاب آهي جي هيٺ مذڪور ڪارنامن جا اڪثر مرتڪب آهن.)

وڏيرا چـوَن ٿا: ”وڏا خان آهيون؛
”تمندار ســـردار سلطان آهيون؛
”ضعيفن جي لئي قهرِ يزدان آهيون؛
”۽ ڏاڍن جا نوڪر ۽ دربان آهيون؛
”حرّيت جي جذبي کان بيجان آهيون!“
اجا پي چـوَن ٿا ته: ”انسان آهيون!“
وڏيــرا وطـن پنهنجو هارائي ويٺا؛
مٺي سنڌ پنهنجي کي مارائي ويٺا؛
حقن پـانهنجن کي ڪُهارائي ويٺا؛
ٻچن مـائـــرن کي رُئارائي ويٺا؛
تڏهن پي آ دعوي: ”پهلوان آهيون!“
اجا پي چـوَن ٿا ته: ”انسان آهيون!“
وڏيـــرا وني ووٽ ۽ مُعتبر ٿيا؛
وزارت وني صاحبِ ڪرّوفر ٿيا؛
پري پيٽ پنهنجو ڌُلها جانـور ٿيا؛
غريبن جي ڪاٺ جي لئي شير نر ٿيا؛
”ٿيا خونُ ۾ لعلِ بدخشان آهيون!“*
اجان پي چوَن ٿا ته: ”انسان آهيون!“

وڏيرا حڪومت جا چمچا سدائين؛
جهڪي ظالمن کي ڪرن ”سائين!سائين!!“
غـلامي سلامي خوشامـد لنگهائين؛
ڪريا ”جي حضوري“ ڪري ڪيستائين آ
چـون ٿا ته: ”خود دار خاصان آهيون!“
اجا پي چـوَن ٿا ته: ”انسان آهيون!“
وڏيرن مان غائب ٿي غيرت شجاعت؛
وطن جي بچائڻ لئي ڪاٿي آ همت؟
ٻيا جي کپائون ته راشي حڪومت؛
فنا جي ڪپائون ته عزت عدالت؛
چـون ٿا ته: ”محافظ نگهبان آهيون!“
اجا پي چـوَن ٿا ته: ”انسان آهيون!“
وڏيــرا سڏيــرا، سيرائـي پيرائـي؛
لقب ۽ شقب ٿـا ونـن ڪيترائي؛
ملڪ چام ۽ رئيس کي چوڌرائي؛
ڪو ميرآ ڪو پير آ، ڏسو آ ڪرائي!
”لقب ڏار، پر يار يڪسان آهيون!“ *
اجا پي چـوَن ٿا ته: ”انسان آهيون!“

---

* اسان وڏيرا.

www.sindhsalamat.com

مَحلاتَ ماڙيون اڏائي رهن ٿا؛
وڏي ناٿ سان هو اُتي ٿا وِهن ٿا؛
هؤ پنهنجن کي ماري لَتاڙي کڻن ٿا؛
هؤ غيرن جو هر ظلم ذِلت سهن ٿا:
"اوهان (١) جا مُلازم ثناخوان آهيون!"
اجان پي چَون ٿا تہ: "انسان آهيون!"
وڏيرا مزورن جي محنت لُٽن ٿا؛
وڏيرا غريبن جي عصمت لُٽن ٿا؛
هو آزاد طبعن جي عَظمت لُٽن ٿا؛
جو آ قوم ۾ شان شوڪت لُٽن ٿا؛
لُٽيرا نہ سوچن ٿا: "نادان آهيون!"
اجا پي چَون ٿا تہ: "انسان آهيون!"
آ پيشي اِنهن جي ۾ پاٿاريداري،
هي ڌاڙا، هي ڦُريون لُٽيون مارا ماري؛
ٻيا ڪن ٿا ماتام اندوه ڪاري،
غريبن ۾ جاري آ بس آه و زاري؛
نہ ٿا شرم ڪن: "ڪيڏو نقصان آهيون!"
اجا پي چَون ٿا تہ: انسان آهيون!"
وڏيرن جا سهسين ڏي زخميل سَتايل؛
وڏيرن جا ڪيئي نہ ڏنگيل ڏُڪايل:
ڏُڪايل ڇِڪايل، ڇِڪائي مَرايل!
روئي چوندہ انسان ڏسي ديس گهايل!
کِلي ٿا چَون: "خوش ۽ خندان آهيون!"
اجا پي چَون ٿا تہ: "انسان آهيون!"

چڙايو وڏيرن کان قومي قيادت؛
اِنهن جي قيادت کان آئي ذَلالت؛
ذلالت: عملدار شاهي جي لعنت؛
جفا جَور ۽ ظلم جي آ قيامت!
چَون ٿا تہ: "مُؤمن مسلمان آهيون!"
اجا پي چَون ٿا تہ: "انسان آهيون!"
هي کُهڙا، هي پُٽا، هي ميمڻ، هي قاضي
ٿيا، سنڌ وڪڻي، وزارت ۾ راضي؛
ڪَيو ختم انهن کي (٢) ٿيِن قصہ ماضي!
ڪيو سنڌ کي پاڪ آزاد اراضي! (٣)
ڪڏهن ڪين چوندا: "پشيمان آهيون!"
اجا پي چَون ٿا تہ: "انسان آهيون!"
جَنيهين سنڌ ماري انهن ساڻ وير آ؛
ڏيئي ووٽ پنهنجا ڪيو تن انڌير آ؛
پلي ڪو وڏيرو آ، مير آ مَتير آ؛
وطن جو غدّار، هر هڪ ڏٖقير آ!
"سڄي سنڌ ۽ پاڻ (٤) قربان آهيون!"
اجا پي چَون ٿا تہ: "انسان آهيون!"
جياريو اي هاري! وڏيرن جا ماري:
مٺي سنڌ پياري سڳوري سُنهاري!
ٻڏن شرم ۾ پل وڏيرا ڏُهاري؛
ڪَيو قوم پنهنجي تي احسان ياري!
"اسين هاري حُر مرد ميدان آهيون!"
"اسين آنّ داتا، مهربان آهيون!"

حيوان انسان

آدمي حيوان مان انسان ٿيو؛
آدمي انسانِ عالي شان ٿيو!
جا بجا جاري سندس فرمان ٿيو؛
شمعِ قدرت، قوّتِ يزدان!
هي ڏسي ڪون و مڪان حيران ٿيو!
آدمي حيوان مان انسان ٿيو!

آدمي قدرت؛ جو سو حصّو ٿيو،
جنهنجو قدرت ساڻ ڪجهہ جهڳڙو ٿيو؛
پنهنجي جرئت ساڻ ڪم سولو ٿيو،
پنهنجي پورهئي ساڻ هو پختو ٿيو؛
قدرتي قوّات تي سلطان ٿيو!
آدمي حيوان مان انسان ٿيو!

---

(١) اوهان حاڪمن جا. (٢) سياسي طور (٣) پاڪستان اندر علاقائي آزادي مراد آهي. (٤) حيدرآباد ۾، سنڌ اسيمبلي ۾، ون يونٽ جي حق ۾ ووٽ ڏيڻ وارا ميمبر. ياد رهي تہ هيٺين پنجن محترم ميمبرن ووٽ نہ ڪيو هو. غلام مرتضيٰ سيد، (جيل ۾ بند) غلام مصطفيٰ ڀرڳڙي، عبدالحميد جتوئي، پير الاهي بخش ۽ خورشيد احمد شيخ.

www.sindhsalamat.com

آدمي جيتامڙو ـــ راڪاس ٿيو !
شير، هاٿي ـــ هنجي سامهون داس ٿيو!
مغز جو هڪ ڪوپرو ـــ آڪاس ٿيو !
ماس ذرڙو مرڪز، احساس ٿيو !
ماس ذرڙو سخت ڪوهستان ٿيو !
آدمي حيوان مان انسان ٿيو!

* * *

آدمي ـــ هڪ مرد ٿيو هڪ زال ٿي؛
زال ذات انسان لاءِ ڪمال ٿي؛
ماءُ ٿي، معشوق ٿي، هر حال ٿي؛
رحم راحت ناز حسن و جمال ٿي!
ڪهڙو پيارو ساٿي دلبر جان ٿيو !
آدمي حيوان مان انسان ٿيو !

* * *

”بي بي! ها ها“ ـــ ’تانسين‘ جي تان ٿي !
راڳ ـــ جي هڪ حور ’نورجهان‘ ٿي !
ڪهڙي جادوگر ٿي خوش آلحان ٿي !
ڪهڙي دل! هن ڪان نه جا شادان ٿي!
آدمي وحشت ڇڏي قربان ٿيو!
آدمي حيوان مان انسان ٿيو!

* * *

آدمي بيمار ـ ’جالينوس‘ ٿيو؛
اِبن سينا جا بجا مقدوس ٿيو؛
هن جو ”القانون“ هڪ فانوس ٿيو؛
پنهنجو بُت مضبوط ٿيو مانوس ٿيو؛
آدمي سهڻو قداور خان ٿيو!
آدمي حيوان مان انسان ٿيو !

* * *

آدمي جهنگلي مان ’ايڊيسن‘ ٿيو؛
شمع! اونداهو جهان روشن ٿيو؛
فونو! آوازن جو هڪ مخزن ٿيو؛
ساز مرده ـ ساه سان دمزن ٿيو !
معجزو جو هر هو ـــ اِمڪان ٿيو!
آدمي حيوان مان انسان ٿيو !

* * *

آدمي عالم ٿيو، مُحسن ٿيو!
’ڊارون‘ ٿيو، ’مارڪس‘ ٿيو، لينن ٿيو!
نيچ نسل اِعراج (١) جو ضامن ٿيو؛
اِنقلابي مولوي، ڪاهن ٿيو؛
اِنقلابي جاهل ۽ نادان ٿيو!
آدمي حيوان مان انسان ٿيو!

* * *

آدمي اڄ چاڙ ـ ’انگر سال‘ ٿيو!
جذبه، جوهر ساڙ مالا مال ٿيو؛
بت پرستي، وهم هر پامال ٿيو؛
روح انسان روشني ۾ لال ٿيو؛
خوف اجايو متجي اِطمينان ٿيو !
آدمي حيوان مان انسان ٿيو !

* * *

آدمي ٿيو عدل ۾ ’نوشيروان‘!
ڪهڙو پيارو نانءُ، جسم جاودان!
ٿي ويو بغداد باغ داد مان!
حيف انسان! ڪاٿي آ دارالا مان؟
حيف حجاجن (٢) جو شان ۽ مان ٿيو!
آدمي انسان مان حيوان ٿيو!

* * *

آدمي متجي ۽ آدم خور ٿيو!
دشمن انسان سڀ ڪان زور ٿيو!
ساز بچڙو ـــ آدمي شهمور ٿيو!
ڌاڪو ۽ ڌاڙيل، خوني؛ چور ٿيو!
آدمي چا هو ۽ چا ارمان ٿيو!
آدمي انسان مان حيوان ٿيو!

* * *

آدمي ’گوتم‘ منجهان ’چنگيز‘ ٿيو؛
خون فشان، خون خوار ۽ خونريز ٿيو!
حضرت انسان هن اڳيان ناچيز ٿيو؛
روح ۾ تاتار ٿيو تبريز ٿيو!
مرثيه خوان ماسڪو ايران ٿيو!
آدمي انسان مان حيوان ٿيو!

* * *

(١) اعراج = عروج، بلندي، (٢) حجاج بن يوسف ڏانهن اشارو آهي.

www.sindhsalamat.com

روح 'لنڪن' آ ڦري ٿيو 'جانسن!'
هتلري سنگتاڪ آهي خنده زن،
زهر، گولا هتجا هر جا ٿا وسن؛
ظاهري ڊالر ۽ گندم ٿا ڇون!

ويٽ نام افسوس قبرستان ٿيو!
آدمي انسان مان حيوان ٿيو!

....*....

امن جو رکپال آيٽم بام ٿيو!
بام!- قتل عام جو پيغام ٿيو
بام!- ذات انسان جو انجام (۱) ٿيو!
رشڪر زنده موت جو آرام ٿيو!

اشرف مخلوق شر شيطان ٿيو!
آدمي انسان مان حيوان ٿيو!

....*....

''مارشل لا'' مُلڪ جو دستور ٿيو؛
هڪ سپاهي گهر جو مالڪ مور ٿيو!
عقل ويچارو ٿيو، مجبور ٿيو!
زور بازو قابض ۽ مغرور ٿيو!

''سڀ زبانون بند ٿيو!''- اعلان ٿيو!
آدمي انسان مان حيوان ٿيو!

....*....

آدمي ٿيو آدمي تي نڪته چين!
آدمي نقاش ٿيو ۽ نقش بين!
آدمي ايجاد ڪيو هر ڪفر و دين!
آدمي ٿيو مُدعي، شاهد، امين!

السلام انسان، حيوان السلام
السلام امڪان حيران السلام

....*....

بلوچستان زنده باد!

(۱)

وطن پنهنجو، اِرم پنهنجو، صنم پنهنجو بلوچستان!
چمن، باغِ عدن پنهنجو، حرم پنهنجو بلوچستان!
آ پنهنجو روح راحت، آه دم پنهنجو بلوچستان!
آ پنهنجي لاءِ هر فيض و ڪرم پنهنجو بلوچستان!

سدا خوش حال، خُرّم، محتشم پنهنجو بلوچستان!
وطن پنهنجو، اِرم پنهنجو صنم پنهنجو بلوچستان!

(۲)

جيئي ڪَئيٽا، جي قلائت ۽ مستونگ ۽ مڪران!
جيئي سيبي، چمن پنهنجو، گلستان، بوستان، خاران!
زيارت جي زيارتگه سدائين خوش رهي خندان!
هُجي گلزار جي هبڪار ۾ سرشار ڪوهستان!

عدن پنهنجو، عرب پنهنجو، عجم پنهنجو بلوچستان!
وطن پنهنجو، اِرم پنهنجو، صنم پنهنجو بلوچستان!

(۳)

اسان جو ديس پيارو خوُب آ پريل خزانن ۾؛
تحرڪ آه هت قدرت جي مخفي ڪارخانن ۾؛
زمرد لعل، گوهر ڪن ٿا آرام آستانن ۾!
اِجهو سينگار ٿا بڻجن نگارن لاءِ ڳانن ۾!

ٿيو فردوس ڪان وڌ لا جرم پنهنجو بلوچستان!
وطن پنهنجو، اِرم پنهنجو، صنم پنهنجو بلوچستان!

(۴)

اسانکي آه جبلن ۾ ۽ ٽڪرن ۾ مزو راحت!
اسانکي جهنگلن، غارن، ڪندن ۾ ٿي اچي فرحت!
اسان جو آه جهڳڙو قدرتي قوتات سان البت!
انهيءَ ۾ ئي آ پنهنجي زندگي جو راز- ۽ رغبت!

تو ڏيکاري اهو نقش- قدم پنهنجو بلوچستان!
وطن پنهنجو، اِرم پنهنجو، صنم پنهنجو بلوچستان!

(۵)

هي ڪئيٽا پنهنجو آ منٺار، آ ٺڏڪار گرمين ۾!
ٺري ٿي برف بنجي هت جهنم نار گرمين ۾!
پين ٿا جام- لطف- زندگي دلدار گرمين ۾!
صحت ۾ ٿا مرض تبديل ڪن بيمار گرمين ۾!

---

(۱) انجام = خاتمو.

www.sindhsalamat.com

خليلي بَرد آ، عيسيٰ جو دم پنهنجو بلوچستان!
وطن پنهنجو، اِرم پنهنجو، صنم پنهنجو بلوچستان!

(٦)

اسان جو توُت ۽ ڪَجّور ڏيهان ڏور آ مشهور!
اسان جي ديس جهڙو ڪاٿي آ بادام آنار انگوُر؟
جبل پنهنجو، زمين پنهنجي سدا سبز ۽ مسرور!
عِوض اناج جي پنهنجي غذا ميون جو رس دستور!
پياري عام ڪي ٿو جام- جم پنهنجو بلوچستان!
وطن پنهنجو، اِرم پنهنجو، صنم پنهنجو بلوچستان!

(٧)

اسان سادا ۽ صاف انسان، هڪ مشهور قوم آهيون!
اسان آزاد طبع آهيون، اسان غَيّور قوم آهيون!
شجاعت ۾، سخاوت ۾ اسان پربور قوم آهيون!
وطن جي حب، خدمت ۾ اسان منصور قوم آهيون!
نپائي پالي ٿو خيرالامم پنهنجو بلوچستان!
وطن پنهنجو، اِرم پنهنجو، صنم پنهنجو بلوچستان!

(٨)

اسان تي پئي ٿيا آهن هلان، حملا زمانن کان!
هزارين آفتون ۽ قهر آيا آسمانن کان!
گهڻو ڪجهه پئي سٺو ٿئون پنهنجي پائن ميهمانن کان!
وهيا خونن جا دريا پانهنجي نو روز خانن کان!
انهن جي خون سان ڪاتب قلم پنهنجو بلوچستان!
وطن پنهنجو، اِرم پنهنجو، صنم پنهنجو بلوچستان!

(٩)

اسان جا پاءَ هرجا باخبر بااِمتياز آهن!
زمين سنڌ ۾، پنجاب ۾ هوُ سرفراز آهن!
لغاري ۽ جمالي ۽ جتوئي جانباز آهن!
مري، مينگل ۽ مگسي، رند بگٽي دلنواز آهن!
ٿو ڪوسو، چانڊيو پالي باڪَرم پنهنجو بلوچستان!
وطن پنهنجو، اِرم پنهنجو، صنم پنهنجو بلوچستان!

(١٠)

اسان جا پاءَ ڪي ايران ۾ ۽ زاهدان آهن!
بلوچن جا بُخارا، بلخ ۾ پڻ آستان آهن!
پلارا پاءَ پنهنجا روُس ۾ ڪيرغيستان آهن!
عوامي قوُتن حقّن لئي سورهيه پهلوان آهن!
سپن جو آه مرڪز محترم پنهنجو بلوچستان!
وطن پنهنجو، اِرم پنهنجو، صنم پنهنجو بلوچستان!

(١١)

وطن ۾ داخل آهن ٿي ويا لومڙ بگهڙ اژدر!
بلوچستان جي اندر آٿارن ٿا هوُ فتنو شر!
مگر موجود آهن هت هزارين شير ۽ **حيدر***!
جنهين جي جرُئتن سامهون ڪندا ڇا هي فسادي ڦر!
آ بدنامن جي لئي بندوق بم پنهنجو بلوچستان!
وطن پنهنجو، اِرم پنهنجو، صنم پنهنجو بلوچستان!

(١٢)

بلوچستان جي هستي ۾ آهي پانهنجي هستي!
بلوچستان سان سهنداسي هرگز ڪين من مستي!
هميشه شاد ۽ خندان وطن جو نام ۽ بستي!
بلوچستان جي دشمن ڪي هردم خواري ۽ پستي!
ستمگر جو ڪندو سر نيث خَم پنهنجو بلوچستان!
وطن پنهنجو، اِرم پنهنجو، صنم پنهنجو بلوچستان!

(١٣)

ڪيو آ پياري پاڪستان ڪي بيمار "ون يونٽ"!
مُصيبت تي مصيبت جو وڏو آ بار "ون يونٽ"!
ڪيو آ پائرن ڪي پائرن کان ڌار "ون يونٽ"!
عوامي شهرين جي لاءِ آ آزار "ون يونٽ"!
سهي ٿو ڪيئن سگهي اهڙو ستم پنهنجو بلوچستان!
وطن پنهنجو، اِرم پنهنجو، صنم پنهنجو بلوچستان!

(١٤)

سدا پنجاب خوش! ۽ مشرقي بنگال زنده باد!
سدائين سنڌ مالا مال! آل آطفال زنده باد!
بلوچستان، پٺاڻستان ٻــا اقبال زنده باد!
هي پائيچارو پاڪستان جو خوشحال زنده باد!
دعا اهڙي گهري ٿو دمبدم پنهنجو بلوچستان!
وطن پنهنجو، اِرم پنهنجو، صنم پنهنجو بلوچستان!

پاڪستان زنده باد

پريو پل قيد خانن ڪي، ڪيو قابو جوانن ڪي
سرايو مهربانن ڪي، نهوڙيو نڪته دانن ڪي،
اجهايو شمعدانن ڪي، ڇڏيو ڪاٿي زبانن ڪي،
پڙهو قومي ترانن ڪي، تہ پاڪستان زنده باد.

---

* علي المرتضيٰ حيدر (بمعنيٰ شير) لاءِ روايت آهي تہ هُن ٻارپڻي جي زماني ۾ هڪ اژدر کي مروڙي ماري ڇڏيو هو.

www.sindhsalamat.com

زمينون ڏيو وڏيرن کي کيو هارين ڪسانن کي،
جيئن سچا بکا سکن سکين روٽين ۽ نانن کي،
مزدورن کي ڇڏيو ماري مٿيو تنجي نشانن کي،
هلايو ڪارخانن کي تہ پاڪستان زنده باد.

عملدارن جي شاهي کي بپاڪيو ۽ بهانن کي،
ڏيو واڳون سپئي واڳن کي ۽ رشوتستانن کي،
تہ ماڙيون ۽ محل ناهل، جي پهچن آسمانن کي،
ڦٽائن عدل خانن کي تہ پاڪستان زند. زنده باد.

اي شاگردو! ڏسو دنيا جي شاگردن جوانن کي،
وڏي هڪ امتحان خاطر ڇڏي ڏيو امتحانن کي،
بنايو پنهنجي نئين دنيا، پچو سڀ پوتخانن کي،
مٽيو نقشن پراڻن کي- تہ پاڪستان زنده باد.

اي صف نازڪ اٿو ۽ ڇڏيو سينگار ڳانن کي،
دليري سان ۽ حريت سان ڏيو شه پهلوانن کي،
ڏيو سر پنهنجي ٻچڙن تي، جواني ڏيو جوانن کي،
ڇڏيو رقصن کي ڳانن کي- تہ پاڪستان زندهباد.

هي آپي خان هي سلطان، چا چا تا ڪدين فرمان،
بنايو آ انهن زندان پنهنجو پيارو پاڪستان،
انهيءَ جي لاءِ تياري ۾ آهي چو طرف طوفان،
جو چڙهندو آسمانن تي- تہ پاڪستان زنده باد.

نياز همايوني

سنڌ جو هاري

سنڌ جو هاري، اڃا تائين ائين مظلوم آهہ
ڪالهہ وانگي اڄ بہ پنهنجي حق کان محروم آهہ

ڪيئي سج اُڀريا لٿا، هن مٿي مٿي مهراڻ تي
چوهہ آندا ڪيئي ڇولين، چنڊ جي چانڊاڻ تي

پر اُهائي آهہ اوندهہ، سنڌ جي هاري مٿان
جوش ڪوئي پي نہ اڀريو، ڪنهن جفا ڪاري مٿان

سنڌ جو هاري سڄو، پنيگيو، بکيو جيئندو وتي
موت پي هنڪان پري، بي موت هي مرندو وتي

ٻاهرين جا گهر ڀريا، ٻي گهر اڃي آباد ٿيا
سنڌ جو هاري سندس ٻچڙا رُلي برباد ٿيا

هاءِ اسلامي رياست، تنهنجي معنا پي وئي
دين جي دابي تي هاري کان هي دنيا پي وئي

سنڌ جو ليڊر نڌيري مان وڏيرو ٿي پيو
۽ سياست کي ڪري نيلام ميرو ٿي پيو

ووٽ لئي اسلام کي سوشل بڻائيندو ويو
وقت جو آيو تہ وعدن کان لنوائيندو ويو

هڪ طرف غيرن ڪيو ويران ساري سنڌ کي
ٻي طرف هاري پيو پنهنجو ئي ماري سنڌ کي

هي قيامت، هي جهنم، جيل هاريءَ واسطي
مفت خورن لاءِ جنت، ويل هاري واسطي

روح "حيدر بخش" جو هر حال رڙندو ٿو رهي
پنهنجي هاريءَ کي اهو آواز ڏيندو ٿو رهي

جاڳ اي هاري جو تنهنجي زندگي زائل ٿي وئي
تنهنجي ئي غفلت جي شامت تو مٿان نازل ٿي وئي

www.sindhsalamat.com

فتح علي "حليم" لغاري تلهار

بابائي سنڌ جي خدمت ۾

١- غريبن جي ٻـڌل ٻيڙي جــو لنگر هـو تـہ حيدر هـــو،
ايــام بيڪسي ۾ پـــي تــونـگر هـــو تـــہ حيدر هـــو،
٢- ستايل سـتـم جـــو هـــاري مٿي جنهن جـــي ٻـيـل واري،
انهيءَ جـي لاء رت هـاري ڪفن ســـر هـو تـہ حيدر هـــو.
٣- ڪنهين بـاغـــي چيـو ٿـــي، ۽ ڪنهين قيدي ســـدا سڏيـــو،
مـگـر آزاد انسان جـــو پـيـمبر هـــو تـــہ حـيـدر هـــو.
٤- اسـان جـــي مـــاءُ آ سنڌڙي انهيءَ جـــي سينڌ تـــان صدقي،
امـڙ جـي سينڌ سرهي جـو، جـي سينڌر هو تـــہ حيدر هـــو.
٥- ڪِڇيءَ ڏهـري جـا ڪئين داڻـان لـڪـيـن لعلون پيون لٽڪن،
مگر سنڌڙي جـي سيرت جـو، جـي گوهر هـو تـہ حيدر هـو.
٦- ايـــوبيءَ دور جـــا ڌڙڪا بـــرابـــر بـــاه جـــا پـــڙڪا،
ســويــن لاشـــا پـئـي لڙڪيا بهادر هـــو تـــہ حـيـدر هـــو.
٧- فتح علي فـــوت ڪان ٻوڏي، جتوئـي جـي مـوت ڪان ٻوڏي
ڏيئـي پـيـو داد دشمن پـي جـي دلبر هـــو تـــہ حيدر هـو.

خاڪي جويو

مرد خدا منهن موڙيو آ.

سنڌ آهہ پـري اوچنگار ڏني،
ڪنهن مرد خدا منهن موڙيو آ.
ويران ڏسان ٿـو باغ وطـن،
ڇـو بـاد-صبا منهن مـوڙيو آ.
اي سنڌو! تنهنجي سڙڪن تان،
جنهن وقت جڏهن پيو گذريس ٿي،
هـر وڻ ٽڻ وائي وات ٻڌم،
ڪنهن راهنما منهن مـوڙيـو آ.
مون سنڌ امـڙ جـا سڏ ٻڌا،
جي سڏڪن ساڻ سلهاڙيل هئا،
"اڄ آئـون اڪيلي آهيان،
ڇو تو منهنجا ٻچا منهن موڙيو آ؟"
هي مـارو ملڪ ملير ڇڏي،
تون ويندي ڪهڙي وات وٺي؟
مان ڇوندس ڳوڙهن ڳاٽ ڀري،
ڇـو درد دوا منهن مـوڙيو آ.
هن رڻ پٽ ۾ اي راهي ڪيئن،
هي سات سويـرو ٿـولين ٿـو؟
تو پٽ ڌٽيءَ جي پاڻن ڪان،
چاڪاڻ پـلا منهن مـوڙيـو آ.
منهن لڪل هئا منهن-ڪارن جا،
هئا ساهہ سڌيـر سنگهارن جـا،
ڏس ويس وسڻ جا هيئن ڪري،
گهنگهور گهٽا منهن مـوڙيو آ!
هي ڪوڙ جا اڏيل ڪاڪ محل،
هڪ ڏينهن ڏسندي نيٺ ڊهـل،
پرواه نہ آهي 'خاڪي' ڪا،
جـي اهل-وفـا منهن موڙيو آ!

هي ڪتاب، غلام حسين سومرو، جنرل سيڪريٽري سنڌ هاري ڪاميٽي مرتضيٰ پرنٽنگ پريس، ڪوڪر پاڙو حيدرآباد مان ڇپائي هاري آفيس، حيدرآباد مان شايع ڪيو.

www.sindhsalamat.com

www.sindhsalamat.com

پڙهندڙ نَسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين " اُداس نسلين" نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻڪَ "لُڙهندَڙ نَسُل" نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندَڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، ڇُرندڙ، ڪِرَندڙ، اوسيئڙو ڪَندَڙُ، ياڙي، ڪاٺُو، ياڄوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سيني وِچان "پڙهندڙ" نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪٽي ڪمپيوُٽر جيِ دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعنىٰ e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌَڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪَ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاريِ تحريڪ جي رستي تي آڻِڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پَڙهندڙ نَسل (پَنَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بہِ ڪُوڙو آهي.

جَهڙيءَ طَرَح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اَهڙيءَ طرح پَڙهندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختَلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، پَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. بين لفظن ۾ پَنَ کا خُصوصي ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪَبِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنَن پاران ڪتابن کي ڊِجيٽائيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيٽائيز ڪرڻ کان پو ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَن سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي ڪُليل اڪرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڌِ کان وَڌِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران کَنهن بہ رُڪاوٽَ کي نہ مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، ڄاڻَ، سمجهَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهه ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو ته:

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.
... ...
جئن جئن ڄاڙ وڌي ٿي ڄَڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛
ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي مَنجهہ پهاڙ ڇُپن ٿا؛
... ...
ڪالههَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهه نيلا پيلا آهن؛
گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن........
... ...
هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،
جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!
مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،
جنهن رڻَ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اٽڪاٽائي کي پاڻَ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ "هاٽي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو" ناداني‎ءَ جي نشاني آهي.

پَنَ جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڇي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اٽڪاٽن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين

ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بڻائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نسُل جا پَنَ سيني کي **چوءِ چالاءِ ۽ ڪينئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوشش ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻَ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا. بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ڀاڪي پائي چيو تہ ”منهنجا ڀاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)